

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ**

На правах рукопису

Ємельянова Олена Миколаївна

УДК 351: 338.26:332.1(477)

**УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В ПЕРІОД ЕКОНОМІЧНОЇ СТАГНАЦІЇ**

Спеціальність: 25.00.02 – механізми державного управління

Дисертація

на здобуття наукового ступеня кандидата
наук з державного управління

Науковий керівник:

Плеханов Дмитро Олександрович,
доктор наук з державного управління,
доцент

МИКОЛАЇВ – 2017

ЗМІСТ

Вступ	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В ПЕРІОД СТАГНАЦІЇ	12
1.1. Теоретичні основи державного регулювання регіонального розвитку	12
1.2. Особливості дослідження економічної стагнації в контексті державного регулювання регіонального розвитку	27
1.3. Методологічні аспекти державного регулювання регіонального розвитку в період стагнації	42
Висновки за розділом 1	60
РОЗДІЛ 2. КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ БАЗИС ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В ПЕРІОД СТАГНАЦІЇ	63
2.1. Концептуальні положення та стратегічні пріоритети державного регулювання регіонального розвитку в період стагнації.	63
2.2. Параметри ефективності державного регулювання регіонального розвитку в період стагнації	77
2.3. Регулювання міжгалузевих пропорцій в Україні в період стагнації світової економіки: регіональний вимір	84
2.4. Розвиток потенціалу регіональних економічних систем в період стагнації світової економіки	102
Висновки за розділом 2	124
РОЗДІЛ 3. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В ПЕРІОД ЕКОНОМІЧНОЇ СТАГНАЦІЇ	128

3.1. Удосконалення організаційного забезпечення функціонування механізму державного регулювання регіонального розвитку	128
3.2. Модернізація інструментарію стратегічного цілепокладання в системі державного регулювання регіонального розвитку в період стагнації : методологічний аспект	141
Висновки за розділом 3	172
Висновки	174
Список використаних джерел	178
Додатки	194

ВСТУП

Актуальність теми. Констатація фази стагнації глобальної економічної системи та невизначеність перспектив розвитку світової економіки на тлі посилення взаємозалежності її окремих частин внаслідок торговельної і фінансової інтеграції зумовлює необхідність змін парадигм регіонального соціально-економічного розвитку й доцільність стратегічної корекції національних і регіональних економічних систем. Поява принципово нових завдань в умовах мінливого зовнішнього середовища та непередбачуваність змін у стратегічних напрямках функціонування національних економік спричиняють загострення економічних, політичних і соціальних проблем, посилюють внутрішньосистемні суперечності та знижують результативність і ефективність управлінського впливу на соціально-економічні процеси.

Важливе значення у зв'язку з цим набуває узгодження стратегічних цілей і завдань, розроблених і реалізованих у рамках конкретного управлінського механізму, виходячи з темпів, пропорцій, масштабів й індивідуальних особливостей конкретного регіону.

Це актуалізує увагу до пошуку нових форм, методів та інструментів державного регулювання регіонального розвитку на всіх рівнях його організації, що забезпечують досягнення науково обґрунтованих цілей на конкретну за термінами перспективу.

Регіональна динаміка, її природа і поточний стан є постійним об'єктом дослідження українських вчених і експертів, що зумовлено високим рівнем диференціації регіонів України і зростанням регіональних диспропорцій. Цій проблемі присвятили свої праці І. Брікова, А. Власюк, З. Варналій, В. Воротін, Я. Жаліло, В. Жук, М. Кушнір, М. Пашута, С. Соколенко, Л. Федулова, М. Шарко, О. Шевченко.

Процес стратегічного цілепокладання для систем різного рівня державного управління та самоврядування досліджено у роботах

Г. Атаманчука, Г. Гордієнко, О. Дудкіної, Я. Жовнірчика, Л. Івашової, В. Керецмана, Ю. Ковбасюка, А. Мельник, Г. Монастирського, О. Оболенського, Д. Плеханова, М. Сороки, О. Сцібан.

Зарубіжні вчені також концентруються на проблемах територіального і регіонального розвитку в економічному та культурологічному аспектах, що відображено у розробках С. Анхольта, К. Дінні, Р. Інхарта, Р. Нельсона, Д. Норта, М. Портера, Л. Раменського, К. Фрімена, Л. Харісона, Г. Хофстеде.

Проте, існуючі концептуальні підходи і методичне забезпечення, застосовуване для здійснення державного регулювання регіонального розвитку в сприятливих умовах зовнішнього середовища, потребують коригування з урахуванням прогностичної стагнації світової економічної системи, що зумовило вибір теми, мети, завдань і структури дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до наукової теми Чорноморського національного університету ім. Петра Могили «Організація державного управління в умовах становлення та розвитку політичної системи України: політико-правові, історичні і регіональні аспекти» (номер державної реєстрації 0109U000451). У межах виконання теми автором проаналізовано теоретичні основи державного економічного регулювання в період стагнації, обґрунтовано концептуальні основи механізму державного регулювання регіонального розвитку, досліджено регіональні економічні системи України та сформовано методичне забезпечення механізму державного регулювання регіонального розвитку в період економічної стагнації.

Мета й завдання дослідження. Метою дослідження є удосконалення концептуальної основи та формування методичного забезпечення механізму державного регулювання регіонального розвитку в період економічної стагнації.

Для досягнення поставленої мети в роботі визначено і вирішено такий комплекс завдань:

- охарактеризувати теоретичні основи державного регулювання регіонального розвитку та визначити особливості дослідження економічної стагнації в контексті державного регулювання;

- сформулювати підходи до здійснення об'єктивізації механізмів забезпечення функціональної ефективності державного регулювання регіонального розвитку в період стагнації;

- систематизувати концептуальні положення та визначити стратегічні пріоритети державного регулювання регіонального розвитку в період стагнації;

- дослідити особливості державного регулювання міжгалузевих пропорцій в Україні в період стагнації світової економіки в регіональному вимірі та проаналізувати в контексті цього дослідження потенціал сталого розвитку регіонів України;

- розробити методичні рекомендації щодо підвищення ефективності механізму державного регулювання регіонального розвитку, що спрямовані на організацію оперативної взаємодії між рівнями державно-управлінської ієрархії під час реалізації стратегічних планів і програм;

- внести науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення механізму державного регулювання регіонального розвитку в період стагнації.

Об'єктом дослідження є процеси державного регулювання регіонального розвитку.

Предмет дослідження - концептуальна основа та методичне забезпечення механізму державного регулювання регіонального розвитку в період економічної стагнації.

Методи дослідження. В дисертації використано загальнонаукові і спеціальні методи, за допомогою яких удосконалено концептуальну основу та сформовано методичне забезпечення механізму державного регулювання регіонального розвитку в період економічної стагнації.

Зокрема, у дослідженні використано: *метод теоретичного узагальнення* – для аналізу поняття «стагнація» та визначення його сутності в контексті державного економічного регулювання; *порівняльний аналіз методологічних*

підходів до державного регулювання економічного розвитку в період стагнації; системний підхід – на етапі обґрунтування концептуальної трирівневої моделі формування стратегічних пріоритетів розвитку регіональних економічних систем; *кластерний аналіз* – з метою групування регіональних економічних систем України за рівнем вираженої спеціалізації та її прояву; *метод аналізу структури та динаміки регіональних економічних систем* – з метою виявлення міжгалузевих пропорцій в Україні в період стагнації світової економіки в регіональному вимірі; *методи організаційного проектування та процесного моделювання* – при формуванні методичного підходу до узгодження стратегій регіонального розвитку в період стагнації та на етапі розробки науково-методичних рекомендації щодо організації оперативної взаємодії між органами державної влади різних організаційно-правових рівнів.

Інформаційною базою дослідження є вітчизняні та зарубіжні публікації, відображені в них результати теоретичних і методологічних розробок; дані міжнародної статистики та міжнародні рейтинги розвитку України; чинне законодавство України; результати досліджень, проведених науковими організаціями України, а також безпосередньо автором.

Наукова новизна одержаних результатів визначається особистим внеском автора у вирішення актуального наукового завдання в галузі державного управління, що полягає в поглибленні теоретико-методологічних засад і розробці концептуальних підходів до вдосконалення механізму державного регулювання регіонального розвитку в період економічної стагнації, що спрямовано на забезпечення цілісності та стійкості національної економіки як системи і її керованої трансформації в межах еволюційного циклу. Основні наукові положення, які найбільшою мірою визначають новизну дослідження й характеризують відмінність одержаних результатів від існуючих розробок, розкриваються в таких положеннях:

уперше:

- розроблено і науково обґрунтовано комплексний методологічний підхід до формування механізму державного регулювання регіонального розвитку,

який, на відміну від існуючих, базується на положеннях еволюційної економіки та передбачає використання трирівневої моделі формування стратегічних пріоритетів розвитку регіональних економічних систем, що дає змогу визначити існуючі метасистемні обмеження й можливості для розвитку регіональної економічної системи і на цій основі формувати управлінський вплив щодо її переведення із фази стагнації у фазу відродження;

удосконалено:

- методичний підхід до формування аналітичного забезпечення механізму державного регулювання регіонального розвитку, що передбачає моніторинг параметрів економічної безпеки регіональної економічної системи, що характеризують її стан у цілому, стійкість, мобільність, конкурентоспроможність, експортно-імпорту залежність та динаміку галузевої структури.

- науково-методичні підходи до обґрунтування стратегічних пріоритетів державного регулювання регіонального розвитку на основі визначення керованих системних властивостей регіональної економічної системи в період стагнації світової економіки, до яких віднесено: стійкість як життєзабезпечення (продовольча та енергетична безпека на принципах автономії); цілісність як емерджентність, чи підвищення рівня внутрішньої зв'язності (формування кластерних структур та замкнених виробничих ланцюжків); адаптивність як вектор, що задає розвиток системи в новому циклі (розвиток внутрішньої конкуренції як «драйвера» інноваційної активності шляхом стимулювання утворення локальних інноваційних мережевих структур);

- підходи до здійснення об'єктивізації процесу забезпечення функціональної ефективності механізму державного регулювання в період стагнації, що спрямовані на запобігання розвитку кризових явищ у всіх ланках національної економіки і її регіональних підсистем; на забезпечення структурно-технологічного балансу на національному і регіональному рівнях; на подолання деформації відтворювальних пропорцій і взаємозв'язків; на максимальне використання регіональних ресурсних потенціалів; на усунення

негативних екстерналій від широкомасштабного втручання держави в економіку;

дістали подальшого розвитку:

- напрями вдосконалення організації взаємодії між органам державної влади різних організаційно-правових рівнів у період стагнації, що включає 4-етапний процес розробки і реалізації стратегій регіональних економічних систем та реалізується із застосуванням технологій реінжинірингу бізнес-процесів і сучасних технологій обміну даними, CALS-технологій, які забезпечують високу частоту зворотного зв'язку між рівнями управлінського організуючого впливу і сприятимуть коеволуції національної та регіональних економічних систем у процесі стратегічного розвитку;

- ідентифікація складових елементів механізму державного регулювання регіонального розвитку, функціональне призначення яких спрямовано на підвищення наукової обґрунтованості прогнозів, стратегії і тактик розвитку, поліпшення планової й аналітичної роботи шляхом моніторингу ступеня взаємодії складових елементів механізму, регламентації дії окремих його частин, врегулювання неузгодженості взаємодій та усунення фрагментарності управлінського впливу.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення мають такі результати дослідження, як методичне забезпечення вдосконалення механізму державного регулювання регіонального розвитку в період економічної стагнації; науково-методичні рекомендації щодо організації оперативної взаємодії між рівнями державно-управлінської ієрархії в період реалізації стратегічних планів і програм тощо.

Теоретичні та практичні положення, що розроблені в дослідженні використані у діяльності Департаменту регіонального розвитку та житлово-комунального господарства Київської обласної державної адміністрації під час підготовки пропозицій щодо складових стратегій регіонального розвитку у частині впровадження програм кластеризації (довідка № 01-10/2147 від 17.08.2016 р.).

Пропозиції щодо вдосконалення державного регулювання інноваційного розвитку системи охорони здоров'я України використані у діяльності Управління охорони здоров'я Миколаївської обласної державної адміністрації при впровадженні принципів відкритості і прозорості, а також налагодженні взаємозв'язків з громадськістю (довідка № 01-743-18 від 10.02.2016 р.); у діяльності Департаменту регіонального розвитку Черкаської обласної державної адміністрації в ході реалізації Програми економічного і соціального розвитку Черкаської області на 2016 р. у частині визначення пріоритетів розвитку регіону та впровадження регіонального брендингу (довідка № 1531 від 08.04.2016 р.); у діяльності Офісу великих платників податків Державної фіскальної служби України при підготовці аналітичних матеріалів щодо змін у тенденціях розвитку та потенціалу регіональних економічних систем (довідка № 1366/10/28-04-01 від 24.08.2016 р.); у діяльності Громадської організації «Право» (м. Хмельник) при підготовці інформаційно-аналітичного забезпечення у питаннях легалізації грошового обігу та стабілізації державних фінансів.

Теоретичні та методичні положення дисертаційної роботи впроваджені в навчальному процесі Чорноморського національного університету імені Петра Могили при викладанні таких дисциплін: «Державне регулювання економіки», «Керівник в державному управлінні», «Державна служба» (довідка № 195 від 18.10.2016 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є завершеним науковим дослідженням. У ньому автору належать аналіз теоретичних основ державного економічного регулювання в період стагнації, обґрунтування концептуальної основи механізму державного регулювання регіонального розвитку в період економічної стагнації, дослідження регіональних економічних систем України та формування методичного забезпечення механізму державного регулювання регіонального розвитку в період економічної стагнації.

Апробація результатів. Основні теоретичні, методологічні і практичні результати проведених досліджень, а також концептуальні положення й

загальні висновки були представлені на науково-комунікативних заходах (науково-практичних конференціях, конгресах, круглих столах, семінарах, у тому числі за міжнародною участю): «Соціально-економічний розвиток суспільства: інновації, екологізація, інформатизація» (м. Донецьк, 2012 р.); «Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком» (м. Дніпро, 2012 р.); «Інноваційний розвиток суспільства: управління проектами та інтелектуальною власністю» (м. Донецьк, 2013 р.); «Регіональний розвиток - основа розбудови української держави (м. Донецьк, 2013 р.); «Політика корпоративної соціальної відповідальності в контексті сталого соціально-економічного розвитку», (м. Донецьк, 2013 р.); «Регіональний розвиток - основа розбудови української держави (м. Донецьк, 2014 р.); «Проектно-орієнтоване державне управління: принципи та механізми» (м. Донецьк, 2014 р.); «Державне управління в Україні: історія державотворення, виклики та перспективи» (м. Донецьк, 2014 р.); «Взаємозв'язок політики і управління: теоретичний і прикладний аспект» (м. Дніпро, 2012 р.).

Публікації. Основні результати дослідження викладені в 18 публікаціях, серед них 8 – статті у наукових фахових виданнях з державного управління, 2 – статті у закордонних виданнях за напрямом дослідження, 9 – тези конференцій. Загальний обсяг публікацій автора за темою дослідження – 4,9 обл.-вид. арк.

Структура й обсяг дисертації. Повний обсяг дисертаційної роботи 201 сторінок, з них 177 сторінки основного тексту, у тому числі 12 таблиць, 39 рисунків, 4 додатки. Список використаних джерел складається з 176 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В ПЕРІОД СТАГНАЦІЇ

1.1. Теоретичні основи державного регулювання регіонального розвитку

Систематизація і синтез знань, що належать функціонально до різних сфер, в процесі інтегрованого представлення про устрій регіональних економічних систем формує нове розуміння і надає імпульс розвитку максимально адаптованих до реальності і надійних теоретичних і практичних підходів до соціально-економічного розвитку регіонів.

Методологічні і концептуальні основи моделей державного регулювання регіонального розвитку слід на нашу думку шукати в еволюції економічної теорії і в еволюційному синтезі цієї науки та інших наук. Спробуємо визначити ці основи і виділити базисні для цілей нашого дослідження постулати, які приймемо як основи методології державного регулювання регіонального розвитку .

Термін “державне регулювання” означає сукупність інструментів, за допомогою яких держава встановлює вимоги до підприємств і громадян. Воно включає закони, формальні та неформальні розпорядження і допоміжні правила, що встановлюються державою, а також недержавними організаціями або організаціями саморегулювання, яким держава делегувала регуляторні повноваження [68, с. 121].

Також “державне регулювання” - це набір здійснюваних державними структурами заходів, направленими на контроль за поведінкою індивідів або груп, які потрапляють під контроль цих структур. Воно включає закони і допоміжні інструменти, що створюються державою, а також правила, що встановлюються державними і недержавними агентствами в рамках

делегованих повноважень [38, с. 37].

Державне регулювання можна розглядати з теоретичного і практичного погляду. З теоретичного погляду державне регулювання економіки - це система знань про сутність, закономірності дії та правила застосування типових методів та засобів впливу держави на хід соціально-економічного розвитку, спрямованих на досягнення цілей державної економічної політики.

Державне регулювання є складовою частиною процесу відтворення. Його об'єктивна необхідність пояснюється потребою подолання вад ринкового саморегулювання та виконання економічних функцій держави. Державне регулювання є чистим суспільним товаром, споживачами якого є всі члени суспільства, суб'єкти господарювання, громадські організації і т. п. Цей товар перетворюється у суспільне благо в тому разі, коли державне регулювання забезпечує економічну ефективність і соціальну справедливість.

Складність втілення об'єктів державного регулювання у чіткі організаційні форми зумовлює, як правило, опосередкований вплив держави на функціонування та розвиток підсистем, процесів, відносин, ринків і т. п. Безпосереднім об'єктом державного регулювання є діяльність підприємств (установ, закладів, організацій), державних органів, домашніх господарств.

З практичного погляду "державне регулювання" - це сфера діяльності держави для цілеспрямованого впливу на поведінку учасників ринкових відносин з метою забезпечення пріоритетів державної економічної політики. Вважається, що первинним суб'єктом державного регулювання є людина (громадянин). У суспільстві громадянин (споживач) висловлює й захищає свої інтереси як виборець за допомогою механізму голосування. Суб'єктом державного регулювання стає держава в особі державних органів (президента, парламенту, уряду, місцевих адміністрацій).

Для розв'язання складних соціально-економічних проблем, всебічного врахування приватних, колективних та суспільних інтересів і формування продуманих рішень держава може залучати наукові установи, політичні партії, громадські та релігійні організації.

Реалізація соціально-економічної політики, вибір методів та засобів державного регулювання залежать від діяльності державного апарату з урахуванням вад (недоліків) держави. Вади держави - це її нездатність забезпечити ефективний вплив на розподіл обмежених ресурсів та невідповідність політики розподілу обмежених ресурсів поширеним у суспільстві уявленням про справедливість. Виділяють чотири групи факторів, які негативно впливають на обґрунтування та реалізацію державних управлінських рішень у сфері державного регулювання [18, с. 54]:

1. Обмеженість інформації. Застосування будь-яких інструментів державного регулювання має ґрунтуватися на аналізі можливих наслідків прийнятих рішень. Там, де не вистачає об'єктивних даних, що унеможлиблює прогнозування результатів з достатньою достовірністю, слід, як правило, утримуватися від надмірного державного втручання в економіку.

2. Нездатність держави повністю контролювати реакцію контрагентів на її дії. Втручання держави в економіку може спричинити негативні побічні наслідки (екстерналії).

3. Недосконалість політичного процесу. Під впливом виборців, груп спеціальних інтересів (лобі), політичних маніпуляцій і т. п. державні органи здатні застосовувати неадекватні методи регулювання і тим самим проводити неефективну політику.

4. Обмеженість контролю над державним апаратом. Особливості становища й поведінки бюрократії здатні посилювати неефективність функціонування економіки, зокрема, призводити до надмірного зростання управлінського апарату та невиправданого збільшення бюджетних витрат.

Для реальної економіки характерні ситуації, коли одночасно мають місце і вади ринку, і вади державного втручання. При цьому послабити вплив одних вад найчастіше можна лише посилюючи вплив інших. Приймаючи економічні рішення, слід зіставляти наслідки впливу вад ринку й держави, щоб визначити оптимальну форму та межу державного регулювання.

Таким чином приходимо до висновку, що процес державного регулювання є свідомою і цілеспрямованою діяльністю, пов'язаною з реалізацією державно-владних повноважень суб'єктами публічної влади і регламентовану юридичними нормами.

Держава повинна сприяти підтримці економічної, соціальної і політичної стабільності у кожному регіоні, забезпеченню ефективної взаємодії регіонів, поєднанню конкретних підходів до вирішення проблем в окремих регіонах і єдності загальних принципів функціонування ринку на всій території.

Основним завданням державного регулювання є створення такої системи управління від центральних до місцевих виконавчо-розпорядчих органів, яка була б здатна забезпечувати вирішення безлічі складних завдань сучасного періоду.

Необхідність державного регулювання зумовлена, насамперед, наявністю сукупності об'єктивно сформованих факторів, до складу яких, на наш погляд, слід віднести:

- наявність кризових явищ у всіх ланках української економіки і її регіональних підсистем;
- відсутність структурно-технологічного балансу на національному і регіональному рівнях;
- деформація найважливіших відтворювальних пропорцій і взаємозв'язків;
- недостатнє використання регіональних ресурсних потенціалів тощо.

Державне регулювання розвитку регіонів здійснюється виходячи із законодавчих і нормативно-правових актів. В основі регулювання лежить, перш за все Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні", в якому визначені основні засади територіального управління [127].

При регулюванні діяльності підприємств і організації, що знаходяться на території регіону, використовуються як адміністративні, так і економічні важелі впливу. Раніше взаємовідношення територіальних органів управління з підприємствами носили, як правило, адміністративний характер. Вони

будувалися на застосуванні неекономічних важелів залучення підприємств до участі у вирішенні регіональних проблем, з одного боку, і практично безкоштовному використанні регіональних ресурсів – з іншого боку. Таке територіальне управління в умовах переходу до ринку стає неприйнятним.

Взаємозв'язок інтересів діючих на території підприємств, організацій і установ в умовах ринкової економіки повинний забезпечуватися, перш за все економічними методами, будуватися на взаємовигідній договірній основі. Проте роль держави і його органів управління буде неоднаково залежною від типів підприємств, форм власності. Діяльність державних підприємств регулюється за допомогою економічних методів з адміністративним підпорядкуванням міністерствам і відомствам та місцевим органам влади. Підприємства ж, які засновані на колективній і приватній формах власності, адміністративно не підпорядковані міністерствам і відомствам. Їх діяльність регулюється чинним законодавством і економічними методами.

У процесі переходу України до ринкової економіки спостерігається послаблення державного впливу на економічні процеси, як на загальнонаціональному, так і на регіональному рівнях. Разом з тим, світовий досвід розвитку ринкової економіки свідчить, що для ринкової економіки, і особливо системи вільного ринку, притаманним є ряд значних недоліків. Основний недолік - ринок позбавлений механізму, який би забезпечував економічну стабільність. У зв'язку з чим, держава покликана відігравати активну роль у стабільному розвитку економіки.

В історичному розвитку ринкової економіки до питань державного регулювання економіки виявляли інтерес як теоретики різних соціально-політичних напрямів, так і чимало відомих економістів. Огляд літератури свідчить, що найбільший внесок у теорію державного регулювання внесли М. Кейнс, М. Фрідман та їх послідовники - кейнсіанці й монетаристи [30, с. 56]. Вчений економіст П. Самуельсон [30, с. 86], звертаючись до ролі держави в ринковій економіці, зокрема, зазначав: “Держава відіграє ключову роль, забезпечуючи безпечну атмосферу, у якій можуть процвітати ринки, і

допомагаючи уникати крайнощів, що виникають тоді, коли вони (ринки) нічим необмежені. Процвітання сучасної економіки залежить від підтримки потрібної рівноваги і правильного розподілу обов'язків між ринком і урядом”.

Питаннями державного регулювання розвитку національного ринкового господарства займалися ряд відомих вітчизняних учених: В. Авер'янов , В. Андріанов, Д. Богиня, М. Войнаренко, Н. Галан , В. Геєць , Д. Зеркиє, А. Самітов, М. Чумаченко та ін., які теоретично обґрунтували необхідність активного державного впливу на розвиток національної економіки. Окремі питання державного регулювання економіки на рівні регіону досліджували: В. Бакуменко, К. Ковтуненко, С. Колодинський, С. Леонов, С. Мельник, І. Продиус С. Філіпова та ін. При цьому, ні в кого не викликає сумніву щодо конструктивної ролі держави, а головна проблема зводиться до ступеня такого втручання.

В Україні поняття “регулювання” використовується в науковій літературі з економіки порівняно не так давно, відтіснивши раніше уживані “управління” і “планування”. Назва “державне регулювання економіки і ринок” формується на основі синтезу термінів: “державне регулювання економіки” і “ринок”. У теорії їх сутність трактується далеко неоднозначно, що обумовлює необхідність розгляду змісту кожного з цих понять виходячи із сучасних підходів і установок.

“Большой экономический словарь” за редакцією О. Азріяна [27] регулювання (від лат. *Regulo* - улаштовую, упорядковую) має наступні значення: “1) упорядковувати, налагоджувати; 2) спрямовувати розвиток, рух чого-небудь з метою упорядкувати, систему” [27, с. 623]. Загальне розуміння державного регулювання зводиться, насамперед, до регулювання економічних процесів. Воно може бути сформульоване як приведення будь-якої системи у відповідність з цілями її функціонування, що досягається прикладанням керуючих впливів на елементи, хід процесу.

Розглядаючи процес регулювання, відомий дослідник М.І. Долішній зазначає, що “основна проблема полягати в тому, щоб вирішити питання щодо

того, як можна скоординувати економічну діяльність мільйонів господарюючих суб'єктів таким чином, щоб економічний процес, що здійснюється в умовах організаційної, часової і просторової роз'єднаності праці, по можливості не лише б протікав без перешкод, але і характеризувався б максимально можливою ефективністю” [76, с. 37].

Державне регулювання економіки, як зазначає М.І. Долішній, являє собою “систему типових заходів законодавчого, виконавчого і контрольованого характеру, здійснюваних правомочними державними установами і громадськими організаціями з метою стабілізації і пристосування існуючої соціально-економічної системи до умов, що змінюються” [77, с. 169]. Дане визначення збігається з терміном “державна економічна політика” хоча теоретично поняття державна економічна політика ширше, що зумовлюється тим, що коли держава відмовляється від здійснення державного регулювання економіки, політика невтручання в економіку є державною економічною політикою.

Економіст-теоретик С. Єрохін, досліджуючи роль держави в становленні й регулюванні ринкової економіки, відзначає, що “не може бути ефективною, такої що базується на сучасних науково-технічних досягненнях соціально-орієнтованої ринкової економіки без активної регулюючої ролі держави” [83].

У цілому поняття “державне регулювання” з позиції системного підходу включає:

- формування цілей і завдань розвитку;
- визначення об'єктів регулювання, організацію керованої системи;
- виділення суб'єктів регулювання і формування їх організаційної структури;
- розмежування функцій і вибір необхідних методів;
- оцінку результатів регулювання.

Цілі економічного регулювання являють собою сукупність завдань, вирішення яких передбачається у найближчій або віддаленій перспективі. Головною метою державного регулювання економіки є економічна і соціальна

стабільність та зміцнення існуючого ладу усередині країни і за кордоном. Від цієї головної мети виникають безліч конкретних цілей, без здійснення яких не може бути досягнута головна мета. Ці конкретні цілі нерозривно пов'язані з об'єктами державного регулювання економіки.

Об'єктами державного регулювання економіки виступають ті сфери, галузі, регіони, а також ситуації, явища й умови соціально-економічного життя країни, де виникли або можуть виникнути ускладнення, проблеми, вирішувані не автоматично або такі, які можуть бути вирішені у віддаленому майбутньому, у той час як вирішення цих проблем настійно необхідно для нормального функціонування економіки і підтримки соціальної стабільності.

На рівні країни, до основних об'єктів державного регулювання економіки можна віднести: економічний цикл; секторальну, галузеву і регіональну структуру економіки; умови нагромадження капіталу; зайнятість; грошовий обіг; платіжний баланс; ціни; умови конкуренції; соціальні відносини, соціальне забезпечення; підготовку і перепідготовку кадрів; екологічні проблеми; зовнішньоекономічні зв'язки.

Суб'єктами державного регулювання є державні органи, наділені відповідними повноваженнями, у тому числі довірені особи, що керують державною власністю, пакетами акцій.

Ефективність державного регулювання виражається через досягнуті показники соціально-економічного розвитку, у яких знаходять висвітлення наслідки, що викликані регулюючим впливом. Це, насамперед, ступінь реалізації поставлених завдань, досягнення соціально-економічних стандартів, усе те, що можна визначити як функціональну ефективність.

Зміст процесу регулювання економіки складають відносини суб'єктів господарювання, населення і органів державного управління з приводу вирішення соціальних, економічних, екологічних та інших проблем розвитку національної економіки. Особливістю перехідного періоду є поява нових активних учасників економічних процесом - це органи місцевого самоврядування, комерційні банки й фонди, фірми, підприємці, приватні

особи, громадські організації.

Суб'єкти державного регулювання економіки розподіляються у трьох рівнях управління. На центральному рівні: Верховна Рада, Президент України, Уряд, Національний Банк, торгово-промислова палата, профспілки, спілки підприємців. На регіональному рівні: регіональні органи влади, агентства розвитку, торгово-промислова палата, асоціації бізнесменів, регіональні банки. На місцевому рівні: місцеві органи влади, агентства з розвитку окремих територій, торгово-промислові палати, місцеві асоціації бізнесменів, міжрегіональні банки, професійні спілки.

У кожного суб'єкта господарювання і управління є свої цілі і переваги, деякі з них неминуче виявляються конкуруючими або такими, що суперечать одна-одній. Крім того, слід зазначити нерівноправність суб'єктів і як наслідок одержання доходів одними на шкоду іншим. Це створює передумови для виникнення численних соціально-економічних конфліктів.

Предметом регулювання є комплекс взаємозалежних проблем, що виникають між суб'єктами господарювання, управління і населенням з приводу ефективного використання ресурсів держави і комплексного розвитку економіки.

З цієї позиції, завдання регулювання зводяться до того, щоб забезпечувалися: баланс інтересів усіх зацікавлених сторін; безперервне й ефективне функціонування соціально-економічного комплексу; високий рівень життя населення; збалансоване вирішення соціально-економічних завдань і збереження якості навколишнього природного середовища.

Держава покликана забезпечити правову основу економічних рішень: захист приватних інтересів, формування інфраструктури, контроль базових параметрів грошового обігу тощо. У зв'язку з цим найважливіше завдання державного регулювання економіки - це забезпечення економічної безпеки країни.

Державне регулювання економіки це одна з найважливіших функцій держави. Разом з тим існує безліч його підфункцій із регулювання економіки. З

певним рівнем умовності їх можна об'єднати в п'ять груп:

- 1) створення правової бази і найважливіших послуг, необхідних для забезпечення функціонування ринкової економіки;
- 2) захист конкуренції;
- 3) перерозподіл доходів;
- 4) перерозподіл витрат;
- 5) контроль за рівнем інфляції, безробіття і регулювання економічного зростання.

Дія державного регулювання в умовах сучасної ринкової економіки передбачає визначення його зв'язку з ринком як з теоретичної, так і з практичної точок зору. У цьому аспекті ринок розглядається як “сукупність умов, завдяки яким покупці й продавці товару (послуг) вступають у контакт один з одним з метою придбання або продажу цього товару (послуги)” [100, с. 120]. Отже, державне регулювання повинне сприяти створенню сприятливих умов у сфері обміну.

Світовий досвід розвитку державного регулювання показує, що зусилля державних органів повинні бути спрямовані на підтримку ринкової рівноваги і динамічного розвитку. У цьому плані становлять інтерес макроекономічні моделі, що лягли в основу практичних розробок з державного регулювання економіки.

Теоретичну основу сучасної економічної політики складають три макромоделі ринкової економіки - класична, кейнсіанська і монетаристська. Знання зазначених моделей - умова розуміння об'єктивної логіки мікроекономічних процесів і проблем їх регулювання.

Класична модель зводила рух макроекономіки до механізму цінової взаємодії сукупного попиту та сукупної пропозиції. У її основі знаходився “закон Сея”, відповідно до якого пропозиція товарів створює свій власний попит. Механізм рівноважної динаміки макроекономіки вона зводила до вільного ціноутворення на грошовому ринку, за допомогою якого досягається відповідність між сукупним попитом та сукупною пропозицією,

заощадженнями й інвестиціями. Звідси випливало, що ринкова економіка “автоматично” рятується від криз надвиробництва, дефіцитів, інфляції і безробіття, непотребуючи регулюючої допомоги держави.

Світова криза 30-х років, переведена в площину економічної теорії, визначила необхідність усвідомлення неможливої для “класичних” економістів зміни - ринкова економіка, матеріальну основу якої утворює велике промислове виробництво, втрачає здатність до саморегулювання. Стабільно високий рівень безробіття і цін означав, що колишній ціновий механізм саморегулювання ринкової економіки перестав бути ефективним. Виникла потреба у такій макроекономічній моделі, яка могла б узяти нову теоретичну висоту - пояснити ринкові процеси неціновим механізмом. І така модель рівноважної динаміки ринкової економіки була запропонована Дж. М. Кейнсом. На місце ціни він висунув “обсяг продажу” як показник, що виконує в умовах деформованої ринкової економіки функції, аналогічні функціям ціни у вільній (“класичній”) ринковій економіці.

Кейнсіанство знаменувало перехід до принципово нового розуміння ринкової економіки - до того, що ринкова економіка має потребу в регулюванні й що це регулювання може здійснити лише держава. Тому суть кейнсіанства зводиться до визначення: це теорія державно-регульованої ринкової економіки. Але кейнсіанське державне регулювання мало на меті збереження ринкової економіки (конкуренції і вільного ціноутворення), тобто не поривало з класичною традицією. Іншими словами, це був “наступ” на ринкову економіку, але в ім'я її збереження.

У кейнсіанській моделі макроекономіки завдання держави полягає у тому, щоб поєднати рівень рівноваги з рівнем максимальної зайнятості, тобто регулювати рівень безробіття за рахунок рівня інфляції, і навпаки.

У середині 70-х рр. криза змусила переглянути положення кейнсіанської моделі ринкової економіки. Економіку розвинутих країн охопила стагфляція. Причина цієї кризи - надмірне державне втручання в економіку. У цих умовах на зміну кейнсіанству прийшов монетаризм - концепція, що, не заперечуючи

необхідності державного втручання в економіку, зводило це втручання до “непрямого” – через регулювання грошової сфери. Суть концепції, розробленої М. Фрідманом, полягає в цілеспрямованому обмеженні зростання доходів населення, що повинно супроводжуватися зменшенням сукупного попиту. Вона пов'язує антистагфляційні заходи, насамперед, з обмеженням приросту грошової маси [80, с. 231].

Характерною ознакою регіону є територія з усіма природно географічними, історико-демографічними, політико-адміністративними особливостями, що формують ознаки етнічної спільності людей, визначають рівень їх добробуту, який, своєю чергою, залежить від системи загалом, та від взаємодії її складових – економічної та соціальної підсистем. Вираженням цієї взаємодії є наявність на певній території сукупності найрізноманітніших підприємств і галузей, які охоплюють сфери виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних та духовних благ.

Вони формують економічну підсистему регіону, яка, своєю чергою, складається з промислових, сільськогосподарських, транспортних, житлових, соціально-культурних та інших складових підсистем. У цілісності ці елементи формують економічну структуру регіону, сутність якої залежить від співвідношення її складових елементів (рис 1.1).

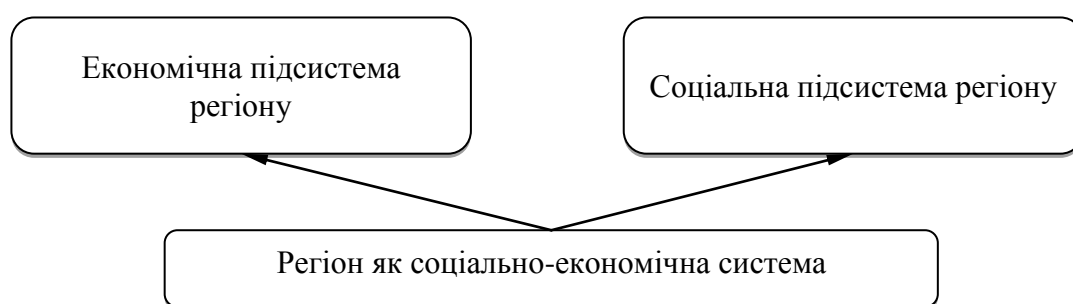

Рис. 1.1. Структура соціально-економічної системи регіону [71, с. 155]

Отже, регіон як єдність двох підсистем є об'єктом регулювання як системи загалом, так і її складових елементів. Своєю чергою економічна

підсистема теж є сукупністю структурних елементів (рис.1.2), які теж є об'єктами регулювання.

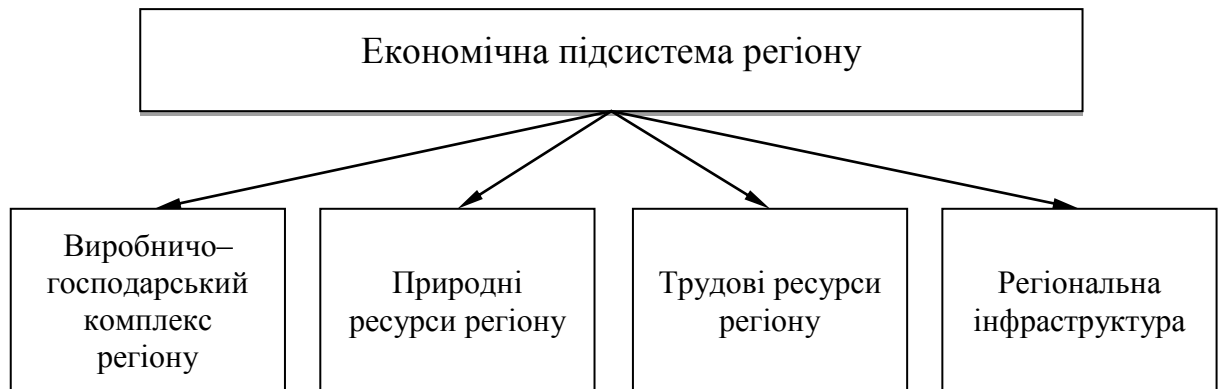

Рис. 1.2. Складові економічної підсистеми регіону [86, с. 45]

Органи державного управління та місцевого самоврядування, встановлюючи законодавче та нормативне забезпечення економічних процесів у регіоні, формують регіональну регуляторну політику з метою сприяння стабільному економічному розвитку регіону.

Соціально-орієнтована модель відрізняється більшим рівнем державного регулювання економіки. Вона передбачає досить значний державний сектор і високий рівень регламентації ринкових “правил гри”. Державою регулюються не лише макроекономічні процеси, але й окремі сфери діяльності господарюючих суб'єктів, а державний патерналізм охоплює практично всіх членів суспільства, гарантуючи визначений рівень задоволення потреб населення в житлі, послугах охорони здоров'я, освіти і культури, забезпечення зайнятості. У його основі лежить теорія кейнсіанства. Життєздатність цієї економічної моделі показує досвід Німеччини, Норвегії, Швеції, Австрії. З ним багато спільного має японська модель [191, с. 54].

Реформування економіки України із самого початку було орієнтовано на перехід до ліберальної моделі ринку. Перші практичні дії в цьому напрямку виразилися в лібералізації господарської діяльності і цін (постанова Кабінету Міністрів України № 376 (376-91-п) “Про систему цін в народному господарстві і на споживчому ринку України” з січня 1992 року ціни на 90 %

товарів і послуг були цілком звільнені від державного втручання), зняті обмежень в оплаті праці, прискореному проведенні приватизації державних підприємств [27, с. 212].

Малося на увазі, що саме саморегульований механізм ринкової системи, що народжується, розставить все на “свої місця” і створить нову структуру форм власності, іншу систему поділу праці в українській економіці. Криза 1998 року засвідчила, що ринкова система в Україні не в змозі регулювати економічні процеси, а необхідна чітка державна економічна політика орієнтована на регулювання цих процесів.

Сьогодні до однієї з причин, що призвела до економічного спаду і кризи у 1998 році, без сумнівів, можна віднести невірне проведення приватизації. Але разом з тим, не можна заперечувати необхідність і значення приватизації для становлення ефективної структури економіки й подальшого переходу до соціально-орієнтованого постіндустріального суспільства.

Широка сфера діяльності держави, при відсутності в її функціях належних пріоритетів, є негативним явищем, що зумовлює зниження ефективності державного впливу на економічні процеси в країні. Тим часом, держава покликана відігравати активну роль у розвитку регіонів, регулюванні економічних процесів, у забезпеченні стабільного економічного зростання, необхідного для економічної безпеки країни, вживанні заходів з соціального захисту населення і його соціального забезпечення.

З цієї позиції необхідно зосередити зусилля держави на вирішенні таких пріоритетних фундаментальних проблем: вироблення реалістичної економічної політики; підтримка розвитку освіти, охорони здоров'я, а також галузей національної економіки у період реструктуризації; забезпечення законності й порядку; забезпечення захисту навколишнього природного середовища.

Важливим напрямом діяльності органів влади держави і регіонів у сучасних умовах є удосконалення системного підходу до організації управління і регулювання розвитку економіки, що пов'язано з наростаючим потоком інформації. Системний аналіз дає змогу більш раціонально

використовувати різноманітну інформацію для управління соціально-економічним розвитком України. Основоположні теоретичні дослідження, наукові концепції сприяють розробці альтернативних варіантів вирішення проблем і сценаріїв соціально-економічного розвитку країни. Разом з тим, системний аналіз вимагає чіткої постановки кожної проблеми, виявлення цілей і найбільш ефективних методів їх вирішення та досягнення. Крім того, застосування принципів системного аналізу дозволяє розглядати кожен велику економічну проблему (галузеву, територіальну, науково-технічну тощо) як особливу систему, що взаємодіє з іншими системами.

Органи місцевої влади є основними ініціаторами програм економічного розвитку шляхом залучення загальнодержавних та місцевих фінансів, застосування регулятивної функції і на цій основі досягнення економічного розвитку регіону. Вирішальне значення має місцева влада, відповідаючи за:

- розвиток фізичної інфраструктури в регіоні;
- створення сприятливого клімату для розвитку підприємництва, виявлення всіх складових, що стимулюють формування, розвиток та розширення підприємств різних за розміром та за формою власності, усунення причин, що заважають розвитку бізнесу;
- ефективне використання комунальної власності та раціональне використання коштів місцевих бюджетів як фінансової основи місцевого самоврядування;
- ефективне управління державним сектором економіки, що розташований на території регіону;
- інформаційно-аналітичне забезпечення відомостями бізнесових структур і територіальної громади про економічну спроможність регіону, зміну регулюючих функцій влади, нові ресурсні можливості та інше.

Таким чином, стає цілком зрозумілим, що вплив держави як на регіональний розвиток країни, так і на розвиток регіонів здійснюється саме через процес управління, ще точніше державного управління, який не може бути зведений лише до функції регулювання (або державного регулювання),

навіть за умов істотного зниження частки використання адміністративних методів, бо є значно ширшим за усунення відхилень від запланованих або запрограмованих результатів розвитку територіальних соціально-економічних систем та охоплює усі управлінські функції.

1.2. Особливості дослідження економічної стагнації в контексті державного регулювання регіонального розвитку

Поняття «стагнація» стосовно економічних систем було введено в період кризи 30-х рр. в США, його використовували для характеристики стану радянської економіки в середині 1970-х - наприкінці 80-х рр. В даний час стагнація (від латинського *stagnare* - роблю нерухомим) являє собою застій в економіці, що відбивається в зниженні темпів зростання виробництва, торгівлі і т.д., а також - в стабілізації даних показників на низькому рівні. Виражається в нульових або незначних темпах росту, незмінній структурі економіки, її несприйнятливості до нововведень, науково-технічному прогресу [19]. Цей стан можна назвати квазірівновагим на низькому рівні розвитку системи, що характеризується деякою тимчасовою стійкістю. З цієї точки зору стагнацію можна розглядати як «перепочинок», як можливість для системи здійснити необхідні реформи з метою запобігання її природного (а не керованого) переходу в стан кризи (депресії).

Стагнація являє собою застій або поступове розкладання системи внаслідок відсутності факторів розвитку. Стагнація часто є наслідком сприятливого зовнішнього середовища для даної економічної системи, що знижує необхідність адаптивного реагування на зміни і призводить до неефективного функціонування тих частин системи, які за відповідають за адаптацію. Інгібування внутрішніх механізмів розвитку в період стагнації може бути пов'язано не тільки з відносною стійкістю зовнішнього середовища, а й визначатися сформованою внутрішньою структурою, яка є надмірно жорсткою, що обмежує і стримує прояв позитивних зворотних зв'язків, необхідних для

генерування нових способів адаптації.

В рамках економічної теорії виділяють два види стагнації, «монополістичну» і «перехідну», різні за походженням, формами прояву та способам подолання [19].

Перший вид стагнації виникає в результаті панування монополістичних об'єднань, що усувають конкуренцію, двигун розвитку економіки; проявляється в тенденціях економічного застою, який охоплює, перш за все, галузь виробництв, де домінують монополії. Стагнація проявляється в депресивному характері виробництва, уповільненні інвестиційних процесів, хронічному недозавантаженні підприємств, масовому безробітті [19]. Монополістична стагнація, таким чином, обумовлена домінуванням негативних зворотних зв'язків в економічній системі, що сформувалися внаслідок недостатньої ефективності державного регулювання ринкових відносин.

Другий тип стагнації виникає в процесі переходу від командно-адміністративної до змішаної економіки та є наслідком економічних помилок урядів, ігнорування ними економічних законів. Зокрема, в економіці пострадянських держав в 90-х ХХ ст. стагнація проявилася в різкому спаді виробництва та інвестиційної діяльності, фізичному руйнуванні продуктивних сил, а також знеціненні мотиваційних стимулів продуктивної праці. Криза охопила сферу фінансів, грошового обігу, особливо гострою була криза неплатежів. Через нестачу конкурентоспроможних товарів пострадянські країни не змогли швидко інтегруватися в систему міжнародного ринку. Одночасно був зруйнований народногосподарський комплекс колишнього СРСР, економічні зв'язки між галузями народного господарства [19]. Процес трансформації інституційної структури економічної системи є, по суті, реформуванням не тільки економіки, а й суспільства, внаслідок чого економічна система проходить послідовно як етапи стагнації, так і кризи (депресії). При цьому тривалість даних етапів обумовлена наявним внутрішнім потенціалом системи та сприятливістю зовнішнього середовища. Так,

наявність природних ресурсів та сприятливої кон'юнктури зовнішніх ринків може тривалий час утримувати економіку перехідного типу в стані стагнації. Посилений монополізацією, даний стан може стати моделлю розвитку та придбати як структурну, так і інституційну стійкість. З іншого боку, відсутність ресурсного потенціалу, привабливого в якості експорту, призводить до різкого скорочення фази стагнації економічної системи, що розглядається, в процесі її трансформації та визначає необхідність її радикального реформування, прискореної активізації механізмів внутрішнього розвитку - інноваційного та конкурентного.

Відповідно до теорії стагнації (представники - американські економісти Дж. Стендл, П. Баран, П. Суїзі) стагнацію можна подолати широким впровадженням досягнень науково-технічного прогресу, зниженням витрат виробництва, найбільш повного використання економічного закону максимізації монопольного прибутку. На підставі аналізу механізму накопичення капіталу прихильники теорії стагнації приходять до висновку про необхідність усунення протиріччя між бажанням отримати максимальний сукупний дохід та недостатніми можливостями його використання. Основними факторами вирішення цього протиріччя, на їх погляд, є технічний прогрес, вивезення капіталу в інші країни, зростання купівельної спроможності населення [19].

З точки зору кейнсіанського напрямку економічної теорії, капіталізм нестабільний, йому іманентно властива тенденція до стагнації, що супроводжується хронічним безробіттям. Тому державне втручання в сферу економіки необхідно для того, щоб капіталістична економіка функціонувала ефективно. Послідовники Кейнса також визнають необхідність державного регулювання капіталістичної економіки. Сучасні неоліберальні економічні концепції (Фрідман, Хайек, Лепаж) виходять з того, що не капіталізм вичерпав свої можливості, а втручання держави протягом останніх десятиліть перешкоджало нормальному функціонуванню капіталізму. На їхню думку, справжнього капіталізму ще немає, він з'явиться лише тоді, коли

функціонування економіки стане в достатній мірі ліберальним. Капіталістична економіка, в основі якої лежить конкуренція, саморегулюється під дією закону попиту і пропозиції. Таким чином, втручання держави в економіку має обмежуватися повагою до законів функціонування капіталізму [19]. Слід зауважити, що, незважаючи на природу соціально-економічних відносин, а також - режим функціонування системи управління економікою (системи державного економічного регулювання), всім відкритим системам властива циклічна динаміка, яка визначає стагнацію як еволюційно задану стадію їх розвитку.

Економічна теорія надає кілька варіантів вирішення проблеми регулювання розвитку економічних систем в період стагнації, що відрізняються за ступенем втручання держави протягом економічних процесів. Чітке уявлення про сутність стагнації як фази розвитку економічної системи в процесі її циклічної динаміки формується при розгляді фаз економічного циклу.

Так, Бернс і Мітчелл [171] розглядають вершини і низини як критичні розмежувальні пункти циклу (рис. 1.3).

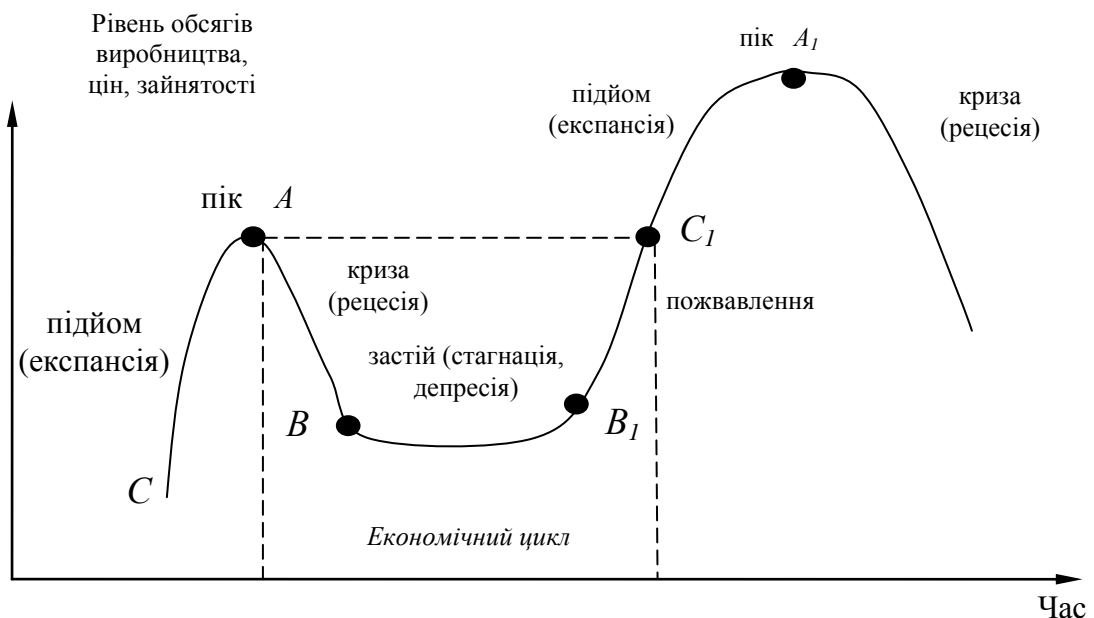

Рис. 1.3. Фази економічного циклу у їх послідовності та взаємодії [113, с. 290]

З цих позицій найбільш тривала частина циклу може бути розділена на два головних відрізка: (а) фазу експансії або підйому, що простирається від низини до вершини, і (b) фазу стиснення або спаду, що простирається від вершини до низини. Існують, крім того, поворотні точки, верхня і нижня, що представляють собою відносно короткі періоди часу. У нижній поворотній точці виникає пожвавлення та швидко переростає в тривалу фазу експансії. В верхній поворотній точці рецесія опановує економіку та незабаром розгортається у фазу стиснення. Цикл розглядається, таким чином, як складений з чотирьох тісно пов'язаних між собою фаз: (1) пожвавлення, (2) підйому, (3) рецесії і (4) стагнації, або депресії.

Характеристика стадій або фаз економічного циклу представлена в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Стадії економічного циклу [113]

		Стадії циклу	Загальна характеристика
підйом	1	Пожвавлення	Зростання обсягів виробництва до передкризового рівня; збільшення попиту на споживчі товари і послуги та фактори виробництва; оновлення основного капіталу, підвищення цін, зменшення безробіття
	2	Експансія (Підйом)	Подальше зростання обсягів виробництва та оновлення основного капіталу; збільшення інвестиційного та споживчого попиту; підвищення цін і доходів, зменшення безробіття
спад	3	Рецесія	Збільшується маса нереалізованої продукції; зменшуються прибутки; росте позиковий відсоток; скорочуються кредити, кризи неплатежів; масові банкрутства, зростання безробіття; падають котирування акцій; знецінення основного капіталу
	4	Стиснення (депресія, застій, стагнація)	Зменшуються темпи спаду виробництва (застій); підходять до кінця нереалізовані товарні запаси; загасає падіння інвестиційного та споживчого попиту; зберігаються масове безробіття та низькі ціни; в економіці починається накопичення капіталу та поява точок зростання

Що стосується фази стагнації, або депресії, то вона є досить тривалою, характеризується після шоковою ситуацією. Основними її характеристиками є: стабільність виробництва, але на низькому рівні; призупиняється падіння цін;

зупиняються інфляційні процеси; залишається високий рівень безробіття; кількість робочих місць не збільшується; рух капіталу є неактивним; висока норма позикового відсотку; починають відновлюватися господарські зв'язки; стабілізуються і поступово зменшуються товарні запаси [113, с. 291].

Важливо відзначити, що економічна теорія постулює імперативний перехід економічної системи з фази стагнації в фазу пожвавлення, що відображено на рис. 1.1. Відзначається, що після кризи настає фаза пожвавлення. Застій змінюється економічним зростанням, пожвавлення охоплює все більшу кількість підприємств, галузей, сфер економіки, збільшуються доходи населення, прибуток підприємств. Відновлюється докризовий стан економіки (точка С1 на рис. 1.1, яка відповідає точці А - піку розвитку попереднього економічного циклу) [113]. Однак рух окремої економічної системи шляхом прогресу не є заданим, це детально досліджується в межах напрямку економічної теорії - еволюційної економіки, що динамічно розвивається.

Так, в межах еволюційної економіки виявлено загальні закономірності циклічної динаміки економічних систем, що зводяться до наступного [164]:

1. У всіх системах, що розвиваються, виникає нова значуща інформація (під інформацією розуміється вибір одного варіанту розвитку з декількох можливих).

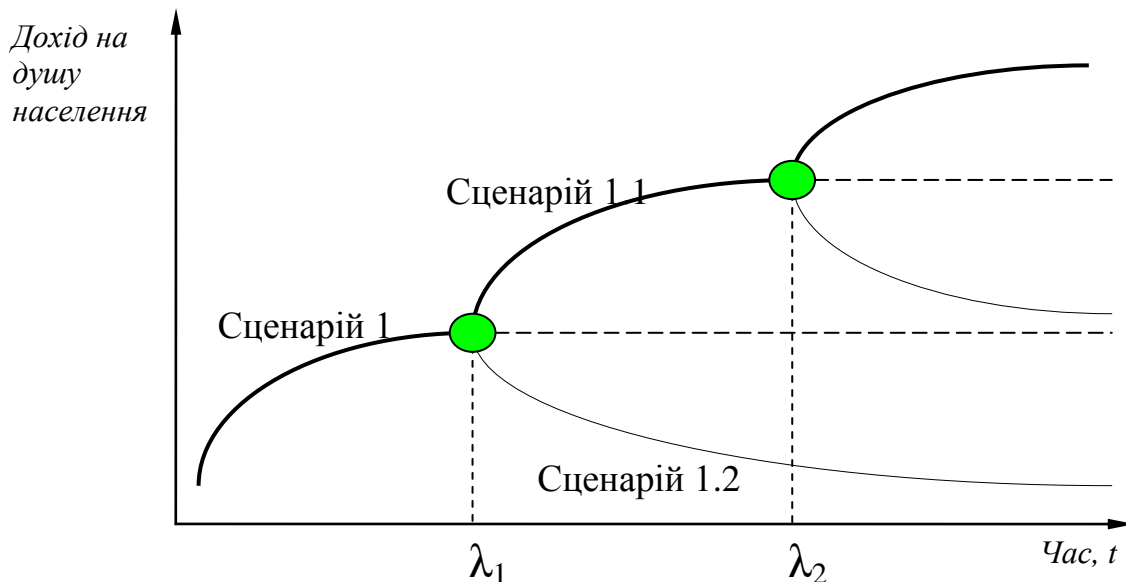
2. Еволюція протікає не плавно (рівномірно). Етапи плавного розвитку (досить тривалі) узгоджуються з короткочасними стадіями бурхливого розвитку (катастрофами в математичному сенсі цього слова). Нова інформація в основному виникає під час бурхливих періодів. Протягом плавного (адаптаційного) періоду стан можна вважати стаціонарним (точніше, квазістаціонарним). Насправді, в будь-якій системі, що знаходиться на стадії розвитку, параметри стаціонарного стану повільно змінюються. Однак, на даній стадії система встигає відстежити зміни параметрів і залишається близькою до заданого стаціонарного стану.

3. Термін «еволюція» розуміється у трьох різних сенсах: а) як

прагнення до одного з можливих і обраних стаціонарних станів після катастрофи – це порівняно швидкий процес; б) повільний розвиток, що відстежує зміну параметрів, аж до досягнення наступної біфуркації; в) швидкий відступ від стаціонарного стану, коли останній втрачає стійкість (власне, катастрофа).

При цьому розвиток системи шляхом прогресу не є заданим спочатку і залежить як від її залишкового потенціалу, так і від малих впливів зовнішнього середовища, що можуть визначати подальшу траєкторію її еволюції.

З метою ілюстрації поведінки економічної системи в зоні біфуркації доцільно навести наступну схему, запропоновану С. Капицею (рис. 1.4).

Точка біфуркації λ_1 – реалізація вибору

Точка біфуркації λ_2 – реалізація вибору

Рис. 1.4. Біфуркації в історичному процесі [72]

По осі ординат відкладаються реальні доходи на душу населення, по осі абсцис - час. Точка біфуркації λ_1 настає тоді, коли реалізуються кількісні зміни в економічній системі, тобто досягнута межа її міцності в заданих умовах зовнішнього середовища. Тоді система робить вибір між реформуванням

(розвитком шляхом прогресу) та деградацією. Причому, з точки зору синергетики, даний вибір характеризується непередбачуваністю.

Незважаючи на той факт, що визначення фаз економічного циклу вимагає кількісної оцінки та підтвердження, точних цифрових значень, що характеризують періоди економічного зростання та стагнації, не існує. Традиційно під низькими темпами зростання економіки, що сигналізують про настання стагнації, розуміється зростання ВВП менш ніж на 2-3% в рік протягом декількох років. Важливо відрізнити стагнацію від економічної кризи - різкого шокowego скорочення ВВП. Стагнація - це саме відсутність зростання або майже непомітне зростання, але не сильне падіння.

Першу економічну теорію стагнації розробив наприкінці 1930-х років ХХ ст. американський економіст кейнсіанської школи Елвін Хансен, ввівши для опису ситуації в США термін *secular stagnation* - «віковий застій». Він вважав, що на той момент економіка США вичерпала чинники зростання та у доступній для огляду перспективі не зможе самостійно вирватися із застою. На його думку, для відновлення зростання необхідно було збільшити державні витрати, допустивши постійний високий рівень дефіциту державного бюджету. Припущення Хансена не підтвердилися: економіка США почала зростати вже в 1940 р, та його ідеї були забуті. Даний факт свідчить про складнощі прогнозу поведінки економічної системи в період стагнації. З одного боку, вихід з стагнації, при інших рівних умовах, неможливий без структурної перебудови економіки та активації в ній факторів саморозвитку, які складаються з інноваційної активності та стимулювання конкуренції. З іншого боку, динаміка зовнішнього середовища може виявитися сприятливою для даної економіки, що дозволить їй вийти зі стану стагнації, не змінюючи радикально внутрішню інституційну структуру.

Так, економічна стагнація спостерігалася і в СРСР. Термін «застій», аналогічний поняттю «стагнація», відноситься до часу правління в СРСР Леоніда Брежнєва (1964-1982 рр.) та його послідовників - аж до ХХVІІ з'їзду КПРС (лютий 1986 г.). Тоді і прозвучав вперше вираз «застійні явища», який

стали використовувати, характеризуючи всю епоху «пізнього СРСР». Однак в економіці стагнація в СРСР настала в кінці 1970-х - початку 1980-х (кінець X - XI п'ятирічка), коли, відповідно до офіційної статистики, темпи економічного зростання впали до 2,5-3% на рік [19].

До теперішнього часу ідея довгострокової стагнації світової економіки підтримується рядом зарубіжних вчених, що обумовлено не тільки практичним підтвердженням падіння темпів розвитку після світової кризи 2008-2009 рр. (короткої фази рецесії, за якою йде депресія або стагнація), але й еволюційно заданою циклічністю довгих хвиль Н.Д. Кондратьєва, що знаходяться у завершальній фазі, за якою потенційно може очікуватися новий підйом. При цьому сам підйом пов'язаний зі значущими відкриттями та зміною ключових факторів розвитку, а також базисних технологій. Для забезпечення зростання нові технології повинні бути не тільки відкритими, але і мати достатнє поширення, значуще для учасників економічних відносин.

Так, у 2011 р американський економіст Тайлер Коуен опублікував книгу *The Great Stagnation* («Велика стагнація»), у якій навів аргументи, що підтверджують значне уповільнення темпів зростання різних показників (середній дохід сім'ї, продуктивність) у США починаючи з 1970-х років. На його думку, країна вичерпала дешеві та легкодоступні ресурси зростання: нові землі, приплив іммігрантів, значущі технологічні досягнення. В результаті, не дивлячись на відносно зовнішнє благополуччя та розвиток, життя середньої сім'ї у США зараз принципово не відрізняється від життя у 1970-і рр., а за деякими параметрами - і від життя у 1950-ті. Коуен пропонує для виходу із застою активно інвестувати у науку. Провокаційні твердження та ідеї, висловлені у книзі, знайшли масу прихильників, а термін «Велика стагнація» використовується для опису ситуації у розвиненому світі в цілому [6].

Слідом за Тайлером Коуеном Роберт Гордон опублікував дослідження, згідно з яким ера швидкого зростання економіки підійшла до кінця, а світ чекає тривалий економічний спад. Брінк Ліндсі з Інституту міжнародної економіки імені Петерсона прийшов до висновку, що на цей раз песимісти можуть

виявитися праві. Світову економіку та економіку США чекає стагнація. Проблема навіть не в тому, що більше не варто чекати великих технологічних проривів. Фактори, які змушували ВВП швидко рости, поступово слабшають.

Зокрема, Ліндсі розбив на складові реальне зростання ВВП США на душу населення:

- зростання частки робочої сили у загальній чисельності населення або робочі години на душу населення;
- зростання якості робочої сили або поява у працівників нових навичок;
- проникнення капіталу або кількість фізичного капіталу, інвестованого у одного робітника;
- зростання продуктивності всіх факторів виробництва або випуск на одиницю праці чи капіталу з урахуванням їх якості.

Протягом ХХ століття ці компоненти по-різному впливали на зростання ВВП, іноді компенсуючи вплив один одного. Тому довгостроковий тренд залишався досить стійким - приблизно на рівні 2% на рік. У ХХІ столітті всі компоненти, що забезпечують зростання ВВП, скоротилися одночасно. Звичайно, це не означає, що США, а з ними й решта світу приречені. Можливо, один з компонентів в майбутньому почне серйозно зростати, що автоматично прискорить й зростання економіки. При цьому економіка цілком може й далі виробляти інновації. Просто нові технології та продукти не зможуть змінити існуючих тенденцій та в достатній мірі прискорити зростання в довгостроковій перспективі [6].

На думку вченого, для того, щоб ВВП на душу населення зростав, робоча сила повинна збільшуватися швидше, ніж населення в цілому. Фактично повинна рости частка населення, що бере участь в ринку праці. У ХХ столітті економіка США була у вигаді завдяки саме таким змінам на ринку праці. Жінки переставали сидіти вдома та виходили на оплачувані робочі місця. Істотно зросла частка американців в працездатному віці, які або шукали роботу, або вже працювали.

Якщо у 1900 році частка жінок, які брали участь в робочій силі, становила всього 18,8%, то у 2000 р. - вже 59,9%. Загальна частка населення, що брало участь у робочій силі, зросла з 50,2% до 67,1%. Однак у 2000-і роки частка економічно активних жінок перестала зростати. При цьому частка економічно активних чоловіків поступово знижувалася: вони стали довше вчитися в школі, довше жити та раніше йти на пенсію. У 1900 р. їх частка становила 80%, а у 2012 році - 70,2%.

Найбільш активно люди працюють у період з 25 до 54 років. До цього вони навчаються, а потім йдуть на пенсію. Зараз на пенсію виходить численне покоління бекі-бумерів, що ще сильніше скоротить робочу силу.

У 2010 р. частка людей у віці 25 - 54 років склала 41,2%, а до 2020 року ця група скоротиться до 38,4%. Якщо враховувати кількість робочих годин на одну людину в рік, то цей показник зростав з 1964 по 2000 рік, а потім знову почав спадати: за перше десятиліття XXI ст. кількість робочих годин зменшилась на 10%. До 1964 року показник також знижувався. Тоді це було пов'язане з тим, що люди стали довше вчитися. А потім робочі години почали зростати завдяки збільшенню чисельності економічного активного населення. Згідно з оцінкою McKinsey Global Institute, зростання робочої сили прискорювало зростання ВВП в річному вираженні у 1960-і роки на 1,9%., у 1970-і роки - на 2%, у 1980-і роки - на 1,7%, а у 1990-ті роки - на 1,6%. У 2000-і роки внесок цього чинника становив всього 0,4%. У 2010 – 2020-х роках цей чинник прискорить зростання ВВП всього на 0,5%.

Люди не стають більш професійними та освіченими.

Працівники розрізняються за своєю цінністю і внеском в кінцевий продукт. Це залежить від їх освіти, досвіду роботи та навичок. Цінність того чи іншого працівника зазвичай оцінює ринок: більш ефективні працівники отримують більше.

У XX столітті серйозно зросла кількість років, які американці проводили у школі. Співвідношення випускників старшої школи до всіх 17- річних в 1900

році становило лише 6%, а до 1970 року - 76%, істотно зросла і кількість людей, які отримали вищу освіту.

Середнє число навчальних років з 1900 до 2000 року зросло з 8 до 13 років. За деякими оцінками, збільшенням рівня освіти та, відповідно, збільшенням якості робочої сили можна пояснити 15% сукупного зростання ВВП з 1915 до 2005 року.

Однак зараз старшу школу закінчують менше підлітків, ніж у 1970-ті роки. Жінки все частіше йдуть в коледж, але для чоловіків цей показник не росте з 1980-х років. До 2005 року медіанна (середня) кількість років, витрачених на навчання, зросла до 13,54 року, але зростання у 1980 - 2005-ті роки істотно сповільнилося в порівнянні з 1940 - 1980-ми роками. Зростання якості робочої сили завдяки збільшенню кількості років, витрачених на навчання, також сповільнилося з 0,59% на рік у 1940 - 1980-х роках до 0,37% у 1980 - 2005-х роках.

Економісти впевнені, що у 2010 - 2020 роках зростання якості робочої сили зупиниться. Це пов'язано не тільки з тим, що рівень відвідуваності шкіл стабілізується, але й з виходом на пенсію бебі-бумерів - в основному це висококваліфіковані фахівці з великим досвідом роботи.

Скорочуються інвестиції і заощадження. Капітал у вигляді гарного обладнання та заводів допомагає замінити працю або зробити її більш ефективною. Тут важливо «проникнення капіталу», тобто збільшення кількості обладнання на одного працівника. Це може істотно збільшити випуск економіки, навіть якщо технології залишаться незмінними. Капітальні інвестиції також допомагають поширюватися новим більш ефективним технологіям.

Чисті інвестиції всередині країни у відношенні до ВВП вже протягом десятиліть майже не ростуть. Це відповідає падінню норми заощадження у США. Це пов'язано з тим, що протягом десятиліть профіцит поточного рахунку скорочувався, а потім змінився дефіцитом.

Інновації перестають відігравати вирішальну роль у радикальному збільшенні продуктивності. Зростання будь-якої економіки засновано на інноваціях. Нові продукти й способи виробництва потрібні, щоб збільшити випуск. Вплив інновацій на зростання економіки виражено через показник продуктивності всіх факторів виробництва.

Здається, що в даній ситуації лише серйозне зростання TFP може змусити економіку США знову зростати. Однак тут важко щось прогнозувати через загальну непередбачуваність цього параметру й складнощів у його вимірі. Можливо, в якійсь лабораторії або інституті вже готується нова технологія, яка переверне світ. Серйозне зростання TFP можна було спостерігати з 1870-х до 1995-х років. Потім в середині 1990-х років почалася ще одна невелика хвиля зростання.

Основне зростання продуктивності припало на середину століття, але значно знизилось у 1970-і роки. Потім зростання спостерігалось у період з 1996 до 2004 року. В останні роки зростання істотно уповільнилося.

У 1970-х роках зростання продуктивності уповільнилося в усіх розвинених країнах. Пояснень цьому багато: у цей період вирости ціни на енергоносії, почалися проблеми із навколишнім середовищем, посилювалися вимоги до мереж соціальної безпеки, які надавав уряд, а також сильно прискорилося інфляція. Однак у 1980-і роки більшість із цих факторів зійшли нанівець, але зростання TFP все одно залишилось повільним.

Гордон і Коеуен впевнені, що уповільнення зростання TFP пов'язано із тим, що технології просто не можуть призвести до серйозного прискорення виробництва. Всі дійсно проривні технології вичерпані. Інформаційні технології дозволили прискорити зростання TFP із середини 1990-х до середини 2000-х років. Однак потім інвестиції у ІТ знизилися, як і зростання продуктивності. Є сумніви у тому, що ІТ-революція триватиме. Це видно за динамікою цін та якістю напівпровідників. В цілому інновації дійсно стають все більш складними та все у меншій мірі підвищують продуктивність [64]. У даному відношенні слід зауважити, що інновації у сфері ІТ-технологій, які

прийнято вважати такими, дійсно мало впливають на підвищення продуктивності у реальному секторі економіки. Це означає, що інноваційний потенціал та удосконалення, або нові рішення, що реалізуються, вже не призводять до збільшення продуктивності праці, що означає стагнацію у галузі інформаційних технологій, де нові рішення «на вході» вже не дають очікуваного резонансу «на виході». Такий стан речей говорить про зміну домінанти у розвитку економіки від інформаційних технологій, які є свого роду надбудовою, інфраструктурою, що забезпечує більш ефективне функціонування реального сектора економіки, до самого реального сектору, у якому й повинен відбутися ряд відкриттів, які знову дозволять нелінійним чином підвищити продуктивність.

Іншими словами, не зниження значущості інновацій як таких, а відсутність потенціалу для проривних інновацій в сфері інформаційно-комунікаційних технологій приймається зарубіжними економістами за відсутність чинників зростання. При цьому в інших секторах економіки, навпаки, накопичився потенціал для нелінійного розвитку, а на споживчих ринках усвідомлена потреба у нових технологіях - починаючи від побутових робіт й закінчуючи біотехнологіями, що підвищують якість життя населення.

У свою чергу, не всі дотримуються точки зору про те, що новий цикл повинен спиратися на інноваційний технологічний прорив. Деякі фахівці вбачають можливість підйому у відкритті нових видів сировинних ресурсів, які дозволять знизити їх вартість та на даній основі забезпечити зростання світової економіки у існуючій технологічній якості. Відразу слід зауважити, що даний шлях є можливим, але потенційно стагнуючим, через те, що, як було зазначено раніше, тільки наявність якісних змін може говорити про вихід економіки із стану застою, або стагнації. Такий висновок, однак, заснований на положенні про те, що в даний час не існує можливості пошуку нових сировинних ресурсів у такому обсязі та такої вартості, які б забезпечили сучасній моделі світової економіки нелінійне зростання. Можливо розраховувати тільки на тимчасове пожвавлення, що дозволить відкласти «точку технологічного прориву» в часі.

Зокрема, Тайлер Коуен впевнений, що «Велика стагнація» у світовій економіці, яка тривала останні 40 років, нарешті закінчилася сланцевим проривом. Попереду у цивілізації світле майбутнє дешевих ресурсів, скорочення викидів вуглекислого газу та активної торгівлі й виробництва. Завдяки сланцевому буму ринки вже відчувають виправлення торгівельних балансів, енергоносії дешевшають, а викиди вуглекислого газу скорочуються [63]. При цьому, скептики сланцевого газовидобутку стверджують, що його рентабельність не настільки висока та що економічний ажіотаж роздутий «Сланцевими» компаніями штучно - реальна собівартість сланцевого газу, як і раніше залишається відкритим питанням [62].

Отже, в прогнозованому тренді «великої стагнації» світової економіки можна очікувати період пожвавлення, який дозволить відкласти у часі «точку технологічного прориву», необхідного для забезпечення нового циклу економічного розвитку світової економіки шляхом прогресу. Як відсутність пожвавлення, так й нездатність вийти за рамки існуючої моделі економічного розвитку, будуть утримувати економічну систему в стані стагнації та подальшої організаційної деградації, зумовленої зростанням чисельності населення Землі й підвищенням рівня потреб країн, що розвиваються, які вирізняються високими демографічними показниками.

Виходячи з цього, актуальним і необхідним завданням є удосконалення механізму державного регулювання регіонального розвитку на різних рівнях управління в умовах стагнації світової економіки, що потребує концептуального обґрунтування закономірностей та принципів поведінки регіональних систем, а також – розробки цілей їх стратегічного розвитку й методів їх досягнення в умовах динаміки світової економіки, що склалися.

1.3. Методорічні аспекти державного регулювання регіонального розвитку в період стагнації

Механізм державного регулювання регіонального розвитку в період

економічної стагнації має особливості, що стосуються як концепції, що констатує закономірності розвитку соціально-економічних систем в період стагнації, так і методології, що відображує найбільш ефективні та дієві підходи до управління такими системами у визначених особливих умовах.

Державне управління регіональним розвитком є видом діяльності держави, що передбачає систему скоординованих дій у процесі здійснення управлінського організуючого впливу на регіональну соціо-економічну систему з метою стимулювання економічного зростання регіону, раціонального використання трудового потенціалу, забезпечення прогресивних зрушень у галузевій і територіальній системах, підтримання експорту продукції та послуг, забезпечення економічної й соціальної стабільності, захист вітчизняних виробників на світових ринках, гармонізація майнових відносин, зміцнення існуючого ладу, демократизація управління, транзит держави в європейські та євроатлантичні структури тощо.

Основними функціями управління є: організація, планування, регулювання, кадрове забезпечення, контроль.

Державне управління - соціальний феномен політично - організованої цивілізації. Ринкові відносини сучасного індустріального суспільства вимагають відповідного регулювання з боку держави. На порозі XIX-XX століть відбулося кількісне збільшення завдань державного управління, позначилося їх якісне ускладнення. На рубежі третього тисячоліття відбувається переосмислення парадигми державного управління, що викликане глобальними соціальними реформами, здійснюваними в різних країнах. Суспільства стають все більш інформаційно відкритими, при цьому відбувається принципове оновлення розуміння ролі державного управління, його соціальної обумовленості, масштабності і ефективності.

Поняття “державне управління” характеризує галузь наукового знання і вид соціального управління - сферу практичної діяльності, пов’язану з вирішенням проблем державної організації і регулювання суспільного життя [16, с. 36].

Ця організуючо-регулююча дія держави може бути підрозділена на дві складові - політичну і адміністративну. У межах першої – політичного управління - вирішуються питання «що, навіщо і чому?». Друга представляє конкретніший прояв власне державного управління - вирішення питання “як і за допомогою кого?”. Державне управління функціонально організовано і вирішує конкретні завдання.

Управління будь-яким процесом починається з того, що цей процес виокремлюють як певний об'єкт. Для впливу на нього з метою реалізації потрібних цілей створюється відповідна організація. Організація здійснює планування заходів, спрямованих на досягнення цілей. Коли створено організацію та визначено плани її діяльності, встановлюються правила поведінки кожного члена організації в межах планових заходів. Підбирається персонал, здатний здійснити намічене. З'являється динаміка управління, яка потребує постійного контролю.

Виникає потреба розкриття змісту поняття “управління”, його функціонального значення. Загальнотеоретичні позиції дають підстави для таких висновків:

1. Управління є функцією організованих систем різної природи (біологічних, технічних, соціальних), що забезпечує їх цілісність, тобто досягнення завдань, які стоять перед ними, збереження їх структури, підтримка режиму їх діяльності.

2. Управління слугує інтересам взаємодії складових єдиного цілого із загальними для всіх елементів завданнями.

3. Управління - внутрішня якість цілісної системи, основними елементами якої є суб'єкт (елемент, що управляє) і об'єкт (керований елемент), постійно взаємодіючі на засадах самоорганізації (самоврядування).

4. Управління передбачає не лише внутрішню взаємодію відповідних елементів системи. Існує безліч взаємодіючих цілісних систем різного ієрархічного рівня, що передбачає здійснення управлінських функцій як внутрішньосистемного, так і міжсистемного характеру. У останньому випадку

система вищого порядку виступає в ролі суб'єкта управління по відношенню до системи нижчого порядку, що є в межах взаємодії між ними об'єктом управління.

5. Управління за своєю суттю зводиться до дії суб'єкта, що управляє, на об'єкт, змістом якого є впорядкування системи, забезпечення її функціонування в повній відповідності із закономірностями її існування та розвитку. Це - цілеспрямований упорядковувачий вплив, що реалізується у зв'язках між суб'єктом й об'єктом і здійснюється безпосередньо суб'єктом управління.

6. Управління реальне тоді, коли наявне підпорядкування об'єкта суб'єктові управління (керованого елемента системи її керуючому елементу).

Такі основні риси, що характеризують поняття управління. Вони повністю прийнятні і для розуміння управління у соціальній (суспільній) сфері, де в ролі суб'єктів і об'єктів управління виступають люди і їх різні об'єднання (наприклад: держава, суспільство, територіальна громада, суспільні об'єднання, виробничі об'єкти, сім'я тощо) [34, с. 35].

Отже, регулювання є однією з функцій управління. Однак, у наведеному ланцюжку є кілька слабких місць. По-перше, створення спеціальних організацій (державних органів) для керування соціально-економічними процесами негативно впливає на державні фінанси. По-друге, за змішаної економіки вплив на соціально-економічні процеси здійснюється, як правило, за допомогою непрямих (опосередкованих) методів.

З огляду на це, на цьому етапі дослідження варто приділити увагу поняттю «механізм державного управління» та визначити мету створення й елементи механізму державного регулювання регіонального розвитку в період економічної стагнації.

Слід зазначити, що поняття «механізм державного управління» має різні визначення, які характеризуються як кількістю елементів, що враховуються, так і різним ступенем деталізації при розгляді функціонування системи управління та об'єкту державного управління. Варто навести декілька таких

визначень.

На думку В. Авер'янова, механізм державного управління – це сукупність державних органів, організованих у систему для виконання цілей (завдань) державного управління відповідно до їх правового статусу, та масив правових норм, що регламентують організаційні засади та процес реалізації вказаними органами свого функціонального призначення. Звідси складовими елементами механізму державного управління виступають: система органів виконавчої влади; сукупність правових норм, що регламентують як організаційну структуру системи органів виконавчої влади, так і процеси її функціонування та розвитку [112].

Механізм державного управління визначається О.С. Орцевою як складна система, призначена для досягнення поставлених цілей, яка має певну структуру, методи, важелі, інструменти впливу на об'єкти управління з відповідним правовим, нормативним та інформаційним забезпеченням [112].

І. Булеєв [13] визначає механізм управління як сукупність форм, методів та інструментів управління.

Э також дослідники, що класифікують усі наявні механізми управління на: механізми-знаряддя (інструменти), механізми-системи (набір взаємопов'язаних елементів) та механізми-процеси (послідовність певних перетворень) [131]. Проте, незважаючи на той факт, що у кожному окремому механізмі можна виділити певну домінуючу, кожен з них має включати як організаційну (системну), так і процесну (трансформуючу), і тим більше інструментальну частини. З огляду на це, в рамках цього дослідження пропонується застосовувати такий підхід до формування механізму державного регулювання регіонального розвитку в період економічної стагнації (рис. 1.5).

Об'єктами управління при створенні механізмів державного управління є об'єкти, явища і процеси реальної дійсності, для яких необхідно (задане цілями) і можливо (відповідає критерію керованості) державне пряме чи непряме регулювання функціонування. У даному дослідженні таким об'єктом є

регіональні соціально-економічні системи.

Процес управління, прямого чи непрямого, реалізується у часі і передбачає здійснення впливу з метою зміни чи збереження якісного стану об'єкта управління, яке відбувається як правило в умовах зовнішнього середовища, що змінюються. Для регіональних соціально-економічних систем мета управління полягає у збереженні, як мінімум, їх простого відтворення, що неможливо здійснити без забезпечення їх стійкого розвитку.

Наявність об'єкта управління і констатація мети управління як його бажаного стану в процесі розвитку є необхідними умовами для початку формування механізму управління цим об'єктом.

Елементи механізму державного регулювання регіонального розвитку

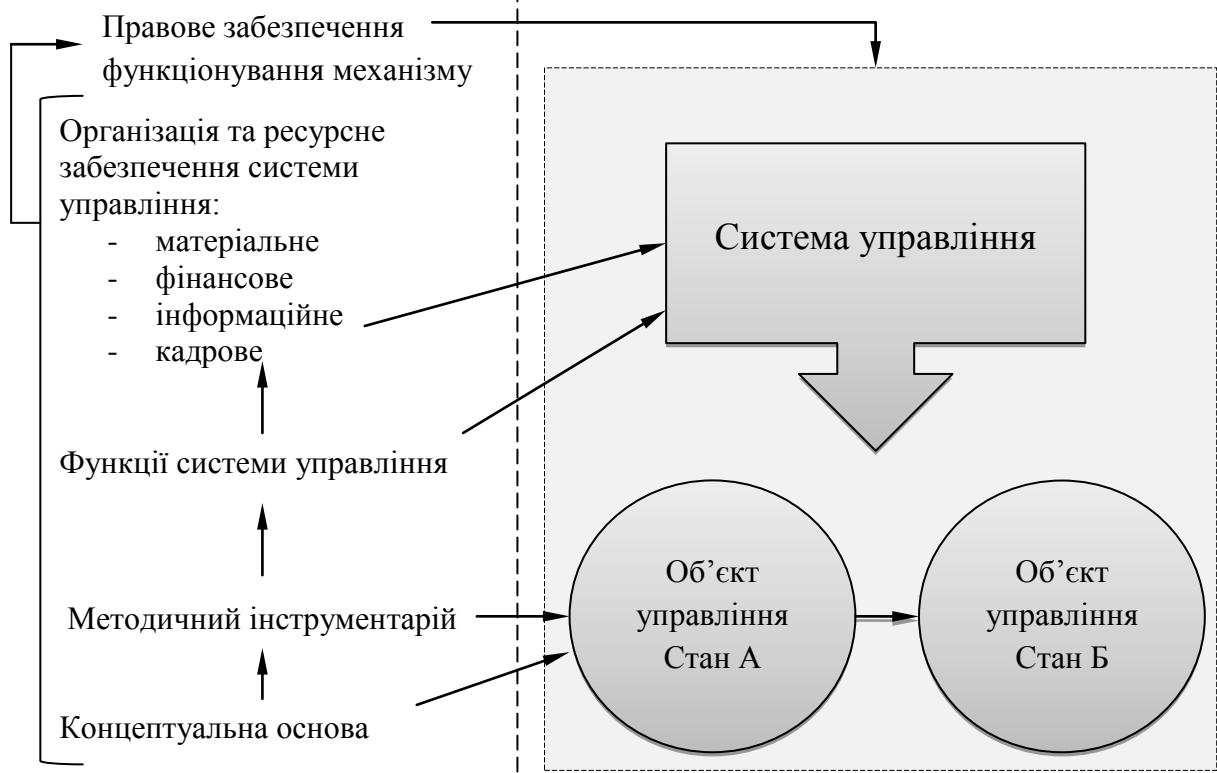

Рис. 1.5. Механізм державного регулювання регіонального розвитку в період економічної стагнації: основні елементи

Джерело: запропоновано автором

Процес формування механізму управління включає наступні етапи, кожен з яких передбачає розробку (або формування, конкретизацію) окремого

елемента механізму.

Найбільш фундаментальним етапом формування механізму є вибір концептуальної основи, що представляє собою концепції, теорії, правила, які відбивають закономірності генезису об'єкта управління, що констатують положення його виникнення, становлення і розвитку. Наявність концептуальної основи та її адекватність об'єкту управління є необхідною умовою результативності механізму, що формується. Важливо відзначити, що вибір концептуальної бази дослідником відбиває його прихильність тій чи іншій науковій парадигмі, яка, як правило, не є предметом дискусій.

Обрана концептуальна основа доповнюється методичним інструментарієм, що включає технології, методи, способи впливу на об'єкт управління з метою його трансформації. Тут слід уточнити, що різні концептуальні бази можуть приводити до вибору не менш різноманітних методів управління. При цьому обґрунтованість вибору і концепції, і методів може бути доведена винятково шляхом оцінки отриманого результату управління і/чи на основі прогнозу розвитку об'єкта управління в термінах обраної наукової парадигми.

Так, концептуальна основа і методичний інструментарій являють собою вхідну інформацію для проектування характеристик системи управління, тому що методи, які передбачається застосовувати для корекції стану об'єкта управління, є основою функцій системи управління. У свою чергу функції, як відомо з теорії менеджменту, визначають організаційну структуру системи управління.

Далі, забезпечення функціонування організаційної структури з заданими концепцією і методологією функціями потребує ряду ресурсів, серед яких: матеріальні, інформаційні, фінансові, кадрові ресурси.

Алокація ресурсів, формування норм і правил, що регулюють управлінський вплив, що формується, і стан і/чи поведження об'єкта управління потребує правового забезпечення, імплементація якого є завершальним етапом формування механізму управління.

Процес функціонування механізму управління являє собою формування управлінського впливу, отримання зворотного зв'язку від об'єкта управління і корекцію управлінського впливу. Спосіб контролю функціонування механізму може мати внутрішню (самоконтроль) і зовнішню компоненти.

Розглянувши процес формування механізму керування, доцільно перейти до змістовній складовій методології стратегічного державного регулювання регіональних соціально-економічних систем.

Теорії менеджменту, державного управління, регіонального управління, а також економічна теорія виробили методологічні засади реалізації процесу стратегічного регулювання соціально-економічних систем. При цьому на особливу увагу в процесі дослідження поведінки економічних систем в період стагнації заслуговує обґрунтування методів, що можуть бути застосовані для аналізу процесу їх функціонування та прогнозу їх потенційно можливих траєкторій розвитку, не меншої уваги заслуговують методи планування та реалізації стратегічних планів та програм.

Процес стратегічного управління, що включає ряд етапів від планування до реалізації, має свої універсальні і специфічні риси, характерні для систем заданої природи. Функції державного управління орієнтовані, в першу чергу, на стратегічний розвиток соціально-економічних систем. Такий розвиток, що розглядається із урахуванням збереження гомеостазу навколишнього природного середовища, називається стійким, та є основною категорією державного управління на рівні найбільш розвинених країн світової спільноти.

Відповідно до думки Г.В. Атаманчука [4, с. 170], в «дереві» цілей державного управління особливе місце займає їх стратегічний рівень. Для державного управління мають значення як соціальне передбачення - цілепокладання в найзагальнішому вигляді, очікування настання певних подій чи явищ з передбачуваними результатами, так й соціальне прогнозування - визначення варіантів розвитку та вибір найбільш прийняттого, оптимального, виходячи з ресурсів, часу та соціальних сил, здатних його забезпечити.

Термін стратегія (від грец. *stratos* - військо + *ago* - веду) в буквальному

сенсі означає орієнтацію полководців на перемогу – рішучу зміну ситуації за допомогою військових дій. Стратегія є наука, мистецтво й досвід здійснення великих, масштабних операцій, перетворень, реформ та інших дій, покликаних якісно змінити цей стан справ, стан суспільних справ, ситуацію у важливій галузі діяльності, співвідношення сил в протиборстві певних інтересів. Головне в стратегії - спрямованість на нову якість, новий рівень, новий стан [4, с. 170].

Про це, як стверджує Г.В. Атаманчук, часто забувають та за стратегію видають тривале збереження того чи іншого явища, відносин та процесу в одних й тих же параметрах (гомеостаз); довгострокову пролонгацію (продовження) певного стану; віддалені цілі, у яких крім того, що вони віддалені, немає нічого нового; формулювання головних цілей у статусах державних органів та багато іншого, що пов'язано із функціонуванням суб'єктів управління, але практично не змінює якість керованих об'єктів [4]. З цим положенням частково можна погодитися, так як існує період розвитку системи, коли досягненням стратегічного управління є збереження, як мінімум простого відтворення даних систем. У разі різкого збільшення непередбачуваності зовнішнього середовища при його несприятливому впливі на систему, підтримка гомеостазу вимагає від системи управління особливих зусиль та нетривіальних методів. Виходячи з цього, слід уточнити, що метою стратегічного управління є як мінімум збереження простого відтворення системи.

За своїм змістом, набором елементів, та їх взаємозалежністю стратегія являє собою складне явище, що визначає роль управління у суспільній життєдіяльності. Особливе значення у суспільстві належить, зрозуміло, стратегічному рівню державного управління, що з'єднує національну долю країни з долею світової спільноти. Тут помилки, омани, ілюзії, самообмани обертаються дуже тяжкими наслідками, на подолання яких йдуть часто десятиліття, а деякі взагалі непоправні. Г.В. Атаманчук зазначає характерні риси стратегічного рівня державного управління, серед яких:

- урахування різноманіття певних (стійких) та невизначених (мінливих) умов та факторів;
- охоплення значного історичного часу дії - 5, 10, 15 років і більше;
- залучення до аналізу та оцінки багатьох й різноманітних перетворюваних (що підлягають зміні) явищ, відносин та процесів;
- системна та ієрархічна побудова «дерева» цілей, в якому реалізація одних цілей забезпечує здійснення інших (принцип наростання якості);
- орієнтація на комплексність та різноманіття ресурсів, що використовуються, в тому числі на створення нових ресурсів;
- формування системності (логічної узгодженості та послідовності) управлінських рішень та дій;
- встановлення жорсткого контролю (відстеження, моніторингу, контролінгу) руху з реалізації поставлених цілей;
- забезпечення відкритого, адаптаційного характеру планування управлінської діяльності, що сприяє здійсненню стратегії [4, с. 172].

У державному управлінні його стратегія, яка виражає основні напрямки й тенденції розвитку суспільства, повинна бути представлена публічно, нормативно закріплена та розподілена за суб'єктами й об'єктами її реалізації [4].

Формами суспільної думки і нормативного закріплення стратегічного рівня державного управління можуть бути:

- державна політика – що реалізує сутність держави, за допомогою якої вона виконує свою місію забезпечення цілісності, суверенітету, безпеки, впорядкованості та розвитку суспільства;
- державні програми - цільові, ресурсні та управлінські напрямки якісного перетворення будь-яких сфер або областей життєдіяльності суспільства, узгоджені й затверджені до виконання в якості обов'язкових;
- державні концепції - принципові погляди, позиції, цінності державних органів або їх керівників щодо актуальних проблем суспільного розвитку;

- державні плани - напрямки і способи конкретних рішень та дій щодо досягнення намічених об'єктивних результатів;

- законодавчі та інші нормативні правові акти, що фіксують за допомогою правових норм бажані для суспільства ідеали, цінності та цілі поведінки й діяльності людей, їх колективів та спільнот;

- сукупності управлінських рішень та дій, що характеризують напрямки й логіку реалізації компетенції конкретних державних органів або їх підсистем [4].

Практика стратегічного мислення, прогнозування, програмування, планування та проектування існує давно й поширена практично у всіх державах, особливо великих, розвинених, що грають провідну роль у світовій спільноті. У ній прийнято заглядати на 25, 20, 15, 10, 5 років у залежності від масштабності, складності та ресурсовитратності проблеми, що вирішується. Стратегії різного рівня у багатьох країнах закріплюються законодавчо та є обов'язковими для діяльності державних органів.

Процес стратегічного планування та управління здійснюється поетапно та, як правило, включає:

1. визначення місії (з урахуванням сутнісних характеристик системи);
2. аналіз зовнішнього середовища системи та прогноз її розвитку на рівні передбачуваного горизонту планування;
3. аналіз внутрішнього середовища системи, виділення сильних та слабких місць її елементів / компонентів та зв'язків між ними; прогноз динаміки внутрішнього середовища з урахуванням прогнозу зовнішнього середовища (на основі п. 2);
4. розробка списку стратегічних заходів (стратегій);
5. деталізація стратегій до конкретних заходів та дій, їх ув'язка за термінами та виконавцям;
6. моніторинг реалізації стратегії, аналіз відхилень «прогноз - факт»;
7. коригування планів та програм з метою скорочення розривів, або корекція цілей, що досягаються.

Важливо відзначити, що зазначений алгоритм є універсальним, він застосовується для систем будь-якої природи, яким притаманне стратегічне управління. Однак методи його реалізації на кожному з етапів досить багатогранні та варіабельні.

Отже, описана вище процедура дає уявлення про процес стратегічного планування та управління. Основним елементом цього процесу є етап стратегічного аналізу та прогнозу – тобто збір інформації про зовнішнє та внутрішнє середовище системи, її аналіз та прогноз розвитку поточної ситуації у майбутнє.

Методи стратегічного управління в державах з розвинутою ринковою економікою, на відміну від жорсткого адміністративного регулювання, передбачають створення умов для розвитку окремих галузей економіки, територіального розвитку. Виходячи з цього, стратегічні плани та програми розвитку даних економічних систем орієнтовані на інфраструктурне забезпечення, підтримку інституційної достатності як сприятливого середовища для прояву вільного підприємництва.

Традиційно, різні школи економічної думки використовують відмінні один від одного теоретичні підходи та практичні методи, що обумовлено різноманіттям трактувань самої суті, природи економіки як системи та ролі держави як регулятора в ній. Крім того, в процесі дослідження економічних систем спостерігається континуум методів регулювання, диференційований за шкалою «раціональність - ірраціональність».

Крен у напрямку прийняття раціональної поведінки учасників економічних відносин дає можливість побудови математичних моделей, які зазвичай включають досить довгий ряд обмежень, що відводять саму модель від описуваного за її допомогою реального об'єкта; рух же в напрямку допущення ірраціональної поведінки учасників економічних відносин істотно ускладнює процес кількісного моделювання поведінки економічної системи, але є більш адекватним сутності досліджуваного об'єкта. Вирішення цього протиріччя знаходиться як в конкретизації природи досліджуваного об'єкта,

так й у розвитку технологій обробки інформації, що дозволяють як отримувати, так й обробляти великі масиви (об'єми) даних за короткий час.

До теперішнього часу, відповідно до класифікації Ж-Ж. Ламбена [87], методи прогнозу розташовуються відносно двох вимірів:

- 1) ступеня свободи процесу прогнозування від суб'єктивності;
- 2) та ступеня аналітичності процесу прогнозування.

У крайніх точках цих вимірювань знаходяться суб'єктивні та об'єктивні методи, а також методи наївні та причинно-наслідкові (рис. 1.6).

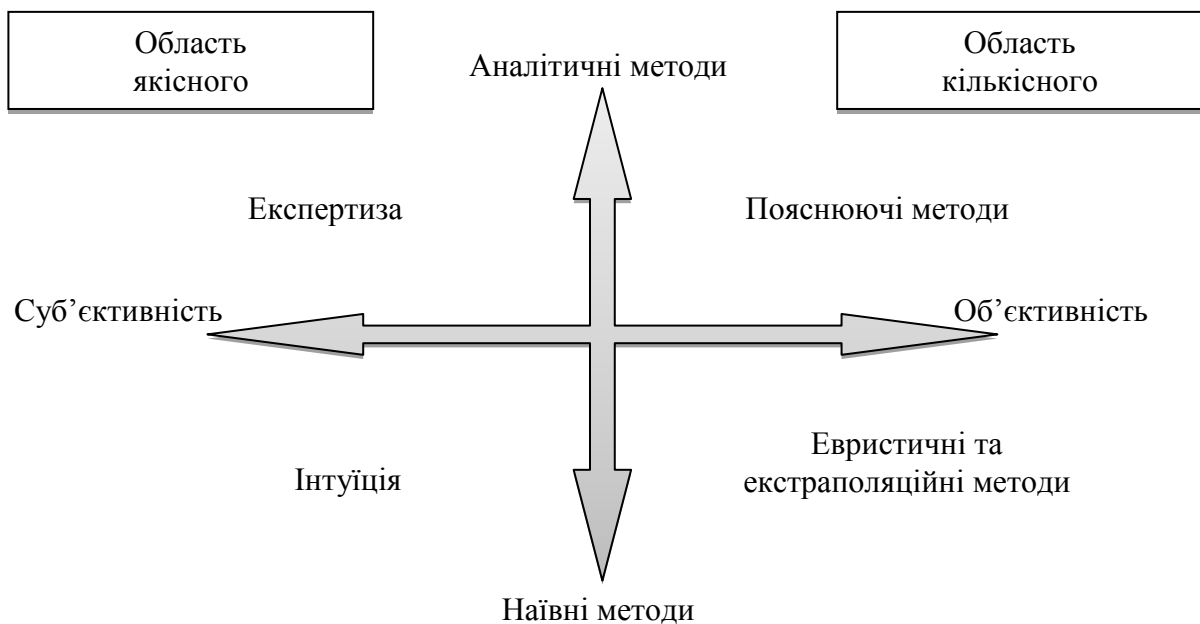

Рис. 1.6. Типологія методів прогнозування (за Ж-Ж. Ламбеном) [87]

Суб'єктивні методи. Таке визначення передбачає, що процеси, які використовують для формування прогнозу, не викладені в явній формі та невіддільні від особи, що робить прогноз.

Об'єктивні методи. Процеси прогнозування чітко сформульовані та можуть бути відтворені іншими особами, які неминуче прийдуть до формулювання такого ж прогнозу.

По суті цей перший вимір протиставляє кількісні методи якісним, у яких домінують інтуїція, творчість та уява.

Наївні методи. Прогноз формулюється на базі спостережень за минулою еволюцією змінної, що досліджується, без урахування у явній формі основних

рушійних чинників.

Причинно-наслідкові (каузальні) методи. Фактори ідентифіковані та їх ймовірні майбутні значення прогнозовані; з них виводиться ймовірне значення змінної, за умови реалізації прийнятого сценарію [87].

Цей другий вимір протиставляє методи екстраполяції методам, що пояснюють взаємозв'язок, незалежно від їх якісного або кількісного характеру [87, с. 258].

Поєднання цих двох вимірів дозволяє ідентифікувати чотири типи прогнозних методів.

Враховуючи важливість прогнозування у процесах регулювання діяльності економічних систем, а також – нездатність більшості шкіл та напрямків передбачити глобальну фінансово-економічну кризу 2008-2009 рр., на сучасному етапі розвитку знову стала актуальною дискусія стосовно того чи іншого інструментарію прогнозування.

У даному контексті Дж. Кей стверджує, що дослідники пішли невірним шляхом, надмірно сподіваючись на формальні моделі, отримані при передумовах, що надто приблизно відображують світ, у якому ми живемо. Безумовно вірно, що - принаймні іноді - на підставі неадекватних моделей приймалися зовсім катастрофічні рішення. Прикладом можуть служити деякі статистичні моделі, що були використані фінансовими інститутами для оцінки активів, які випускалися під заставу нерухомості, напередодні недавньої фінансової кризи [22].

Однак на шляху до більш надійних економічних міркувань слід відмовитися від звички економістів використовувати моделі. Останні дозволяють більш точно перевірити внутрішню несуперечливість пропонованої аргументації, провести більш тонку диференціацію альтернативних гіпотез та використовувати більш довгі та складні ланцюжки міркувань. Крім того, навряд чи економісти, більш схильні до використання формального математичного аналізу, у цілому більш догматичні у своїх висновках, ніж ті, хто зазвичай спирається на неформальний стиль

аргументації. Часто міркування на підставі формальних моделей дозволяють швидше побачити, наскільки сильні передумови, необхідні для коректної аргументації, та наскільки можуть відрізнятись висновки при невеликих модифікаціях конкретних передумов. І незалежно від того, чи схильний конкретний розробник економічних моделей чесно оцінити вагомість своїх висновків, іншим дослідникам на основі моделі простіше зрозуміти, на які передумови він спирався, а відповідно, й спростувати їх. У результаті аргументація, заснована на моделях, спрощує загальний рух у бік критичного мислення, яке й складає головну надію на деяке наближення до істини [22].

Звичайно, Кей не заперечує користі моделей як таких. Він визнає, що є й цілком належні випадки використання моделей та математичних міркувань, однак стверджує, що економісти занадто часто вдаються до неякісних моделей, комп'ютерним симуляціям «штучних світів», які помилково приймаються за буквальний опис реальності. Але таке розрізнення не видається нам переконливим.

Деякі корисні моделі дійсно не претендують на буквальне відображення світу, їх мета - прояснити взаємозв'язок між загальними поняттями або отримати якісні, а не кількісні висновки [22].

При цьому отримання якісних висновків вимагає конкретизації основних «вступних», аксіоматичних положень й логічних висновків, що дозволяють їх сформулювати. Це особливо важливо тому, що, як показує практика, одні й ті ж аналітичні дані та факти представниками різних економічних шкіл трактуються по-різному, що дозволяє їм формулювати різні висновки, які часом суперечать один одному. Для того, щоб зрозуміти, як отримано той чи інший висновок, слід застосувати *когнітивний підхід*, що найбільш повно відображує послідовність логічних висновків, ключові поняття, якими оперують та їх взаємозв'язки, що й дозволили отримати ті чи інші висновки.

Під когнітивним підходом розуміється рішення традиційних для даної науки проблем методами, що враховують когнітивні аспекти, у які включено процеси сприйняття, мислення, пізнання, пояснення й розуміння. Когнітивний

підхід у будь-якій предметній галузі акцентує увагу на «знаннях», точніше, на процесах їх подання, зберігання, обробки, інтерпретації та виробництві нових знань.

Фахівці з когнітивної психології [120] вважають, що каузальна (причинна) схема малює шлях роздумів людини про можливі причини у зв'язку з цим наслідком. Це забезпечує людину засобами робити причинні атрибуції на основі обмеженої інформації. Допускається також, що у кожної людини є деякий репертуар розумових моделей для аналізу причин (безліч каузальних схем).

Як показують результати досліджень, виконаних в рамках когнітології, людський розум для розуміння проблем використовує «універсальні пояснювальні схеми, або когнітивні кліше».

Когнітивна карта може бути візуалізована у вигляді безлічі вершин, кожна з яких відповідає одному фактору або елементу картини світу індивіда. Дуга, що зв'язує вершини А і В, відповідає причинно-наслідковому зв'язку $A \rightarrow B$, де А - причина, В - наслідок [120].

Зв'язок $A \rightarrow B$ має назву позитивного (знак «+»), якщо збільшення А веде до збільшення (посилення) В, а зменшення А веде до зменшення В при інших рівних умовах. Знак «-» над дугою $A \rightarrow B$ означає, що зв'язок негативний, тобто за інших рівних умов збільшення А призводить до зменшення (гальмування) В і зменшення А веде до збільшення В [120].

Когнітивні карти можуть бути корисним інструментом щодо формування та уточнення гіпотези про функціонування досліджуваного об'єкта, що розглядається як складна система. Для того щоб зрозуміти та проаналізувати поведінку складної системи, доцільно побудувати структурну схему причинно-наслідкових зв'язків.

Контури у когнітивній карті відповідають контурам зворотного зв'язку. Контур, що підсилює відхилення, є контуром позитивного зворотного зв'язку, а контур, який протидіє відхиленню, - контуром негативного зворотного зв'язку. Японський вчений М. Маруяма назвав ці контури відповідно

морфогенетичними і гомеостатичними [120]. В даній роботі Маруяма довів, що контур підсилює відхилення тоді й тільки тоді, коли він містить парне число негативних дуг або не містить їх зовсім, у іншому випадку це контур, який протидіє відхиленню. Дійсно, у разі парного числа негативних дуг протидія відхиленню буде сама зустрічати протидію. Якщо число негативних дуг непарне, то остання протидія відхиленню не зустрічає протидії [120].

Дана схема аналізу в основному відповідає інтуїтивним уявленням про причинність. Зрозуміло, що взаємодія двох факторів А та В може підкорятися більш складним закономірностям, але у цьому випадку для опису досліджуваного процесу слід використовувати мови функціональних взаємозв'язків [120].

Окрім вибору методів аналізу та прогнозування з метою формування ефективного управлінського впливу в рамках механізму державного регулювання регіонального розвитку важливе значення мають такі моменти, як: 1) врахування горизонту планування; 2) ступінь усвідомлення процесі стратегічного цілепокладання.

Універсальний алгоритм стратегічного планування, який біло викладено вище, може бути застосований до соціально-економічних систем будь-якого рівня організації в умовах рівноваги, коли система знаходиться в умовах достатньо ефективної адаптації до зовнішнього середовища. При цьому зі збільшенням ступеня невизначеності зовнішнього середовища для системи, що відбувається в процесі її переходу від адаптивного функціонування до кризового, скорочується горизонт прогнозу її розвитку та, відповідно, час для адекватної реакції на зміни, що відбуваються. Цю закономірність докладно розглянуто в роботі І. Ансофа «Стратегічний менеджмент» [2], де запропоновано варіанти організації систем стратегічного управління при різних рівнях невизначеності зовнішнього середовища.

І. Ансоф виділяє чотири етапи в розвитку систем управління:

1. Управління на основі контролю за виконанням (постфактум).
2. Управління на основі екстраполяції, коли темп змін прискорюється,

але майбутнє ще можна пророкувати шляхом екстраполяції минулого.

3. Управління на основі передбачення змін, коли почали виникати несподівані явища і темп змін прискорився, однак не настільки, щоб не можна було вчасно передбачити майбутні тенденції і визначити реакцію на них.

4. Управління на основі гнучких негайних вирішень, що складається в даний час, в умовах, коли багато важливих завдань виникають настільки стрімко, що їх неможливо вчасно передбачити [2].

Проте, запропоновані системи розроблено для застосування на рівні організацій. Що ж стосується більш складних систем, таких як регіональна соціально-економічна система, національна та інші, то для них досі застосовуються підходи стратегічного програмування, що неявно передбачають сприятливе та стабільне зовнішнє середовище з середньостроковим горизонтом планування на рівні 7 років (період стратегічного планування для України). І недостатньо уваги приділяється концептуальним підходам та методичному інструментарію, ефективних для реалізації стратегічного управління в умовах стагнації як несприятливого для експансивного розвитку зовнішнього середовища. Таку ситуацію у стратегічному управлінні докладно описав Г. Мінцберг, який відрізняє прогнозовану стратегію розвитку від тієї, що реалізується в реальній дійсності (рис. 1.7).

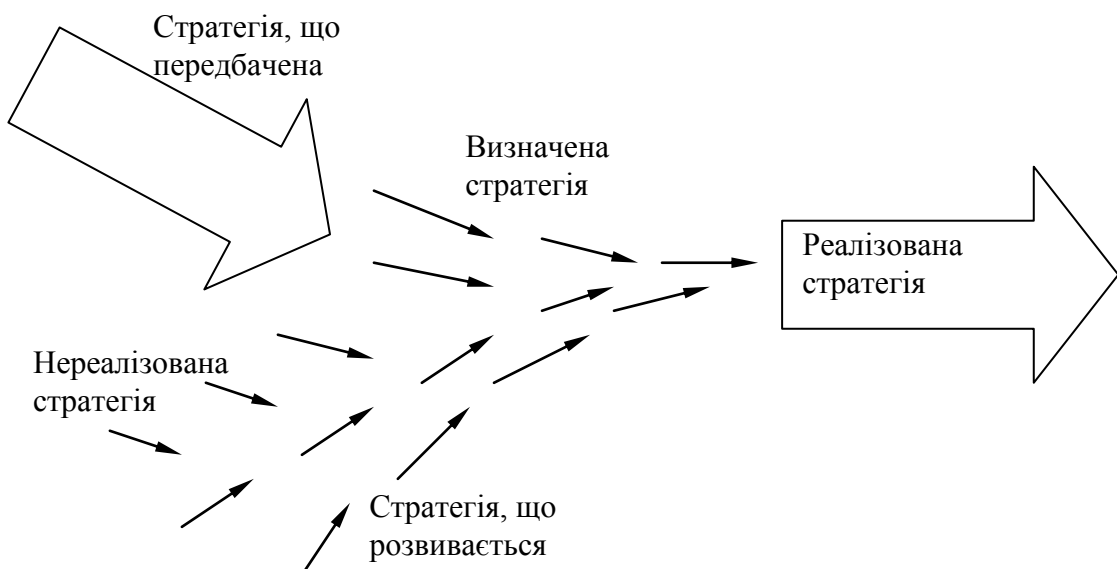

Рис. 1.7. Заздалегідь продумані і спонтанні стратегії [99, с. 36]

Зокрема, Г. Мінцберг розрізняє стратегії *свідомі*, у яких реалізується задумане раніше, і спонтанні, коли патерн розвивається без усякого попереднього обмірковування чи всупереч йому (у таких випадках попередньо обмірковані дії залишаються нереалізованими). Здійснення в повному змісті свідомої стратегії (коли схема реалізується в точній відповідності з задумами) – завдання вкрай непросте. Необхідно, щоб менеджмент заявив про свої наміри ще до початку дій, проголошені завдання повинні бути прийняті усіма без винятку співробітниками, а потім реалізовані незалежно від впливів ринкових, технічних чи політичних сил [99].

Очевидно, що коли свідомі та спонтанні стратегії суттєво відрізняються, мова йде про рівень керованості об'єкта управління та рівень професіоналізму менеджменту (ефективності системи управління). З огляду на це, в рамках механізму державного регулювання регіонального розвитку в умовах стагнації концептуальні положення та методичний інструментарій мають враховувати особливості взаємодії регіону як об'єкту управління та зовнішнього середовища. Зокрема, алгоритм стратегічного управління потребуватиме методичного доповнення та удосконалення з урахуванням скорочення горизонту планування з метою збереження рівня керованості об'єкту управління.

Крім того, оскільки стагнація є квазірівновагим станом економічної системи, її поведінка у локальному розгляді може відповідати прийнятним кількісним моделям, що описують процеси економічного розвитку. Однак даний стан знаходиться поблизу зони нерівновагі у розвитку системи, що потребує обов'язкового якісного аналізу її структури та динаміки. Якщо система не забезпечує, або не встигає забезпечити прогресивні структурні зміни у період стагнації, її траєкторія знаходиться у напрямку наступної біфуркації. При розгляді цієї динаміки на більш високому рівні узагальнення, її називають послідовністю біфуркацій, що супроводжує розвиток системи кризовим шляхом.

Виходячи з цього, на етапі стагнації перевагу у процесі державного регулювання регіонального розвитку слід віддавати пояснюючим моделям, що враховують досвід попереднього розвитку цих систем та підходів до їх регулювання. У якості концептуальної основи когнітивної моделі розвитку регіональних систем у фазі стагнації, доцільно прийняти еволюційний підхід до їх розвитку, що постулює циклічність розвитку складних відкритих систем та її залежність від стану зовнішнього середовища й ефективності сформованих адаптаційних механізмів.

Висновки за розділом 1

Систематизація і синтез знань, що функціонально належать до різних сфер, в процесі інтегрованого представлення даних про розвиток регіональних економічних систем формують нове розуміння і надають імпульс для запровадження максимально адаптованих до реальності теоретичних і практичних підходів до формування дієвого механізму державного регулювання регіонального розвитку.

За результатами дослідження методологічних і концептуальних основ моделей державного регулювання регіонального розвитку та еволюційного синтезу положень економічної теорії та інших наук визначено, що державне регулювання як складова процесу відтворення зумовлюється потребою подолання вад ринкового саморегулювання та виконання економічних функцій держави та є чистим суспільним продуктом (послугою), споживачами якого виступають всі члени суспільства, суб'єкти господарювання, громадські організації тощо. Цей товар перетворюється на суспільне благо в тому разі, коли державне регулювання забезпечує економічну ефективність і соціальну справедливість.

Констатовано, що на сьогодні загострення необхідності державного регулювання регіонального розвитку актуалізується сукупністю об'єктивно сформованих чинників, таких як: наявність кризових явищ у всіх ланках української економіки і її регіональних підсистем; відсутність структурно-

технологічного балансу на національному і регіональному рівнях; деформація найважливіших відтворювальних пропорцій і взаємозв'язків; недостатнє використання регіональних ресурсних потенціалів.

Визначено, що процес державного регулювання регіонального розвитку є свідомою і цілеспрямованою діяльністю, яка регламентована юридичними нормами та пов'язана з реалізацією державно-владних повноважень суб'єктами публічної влади. Даний процес включає такі етапи: формування цілей і завдань розвитку; визначення об'єктів регулювання, організація керованої системи; виділення суб'єктів регулювання і формування їх організаційної структури; розмежування функцій і вибір необхідних методів; оцінювання результатів регулювання.

Обґрунтовано, що державне регулювання регіонального розвитку має сприяти підтримці економічної, соціальної і політичної стабільності в кожному регіоні, забезпеченню ефективної взаємодії регіонів, поєднанню конкретних підходів до вирішення проблем в окремих регіонах і єдності загальних принципів функціонування ринку на всій території.

В роботі виділено чотири групи чинників, які негативно впливають на обґрунтування та реалізацію управлінських рішень у сфері державного регулювання: обмеженість інформації, обмеження у можливості контролювати реакцію контрагентів на управлінський вплив; наявність екстерналій від втручання держави в економіку; недосконалість політичного процесу; суб'єктивний вплив та бюрократизація.

Доведено, що функціональна ефективність державного регулювання регіонального розвитку виражається через ступінь реалізації поставлених завдань, досягнення соціально-економічних стандартів та відповідного рівня економічної та екологічної безпеки регіону, збалансування взаємозалежних проблем, що виникають між суб'єктами господарювання, управління і населенням з приводу ефективного використання ресурсів держави і комплексного розвитку економіки регіону.

У процесі аналізу поняття «стагнація» визначено, що цей етап розвитку

економічних систем являє собою квазірівноважний стан на низькому рівні розвитку системи, що характеризується деякою тимчасовою стійкістю. Причиною стагнації є інгібування внутрішніх механізмів розвитку системи, що може бути зумовлене як тривалим сприятливим станом зовнішнього середовища, так і несприятливою внутрішньою структурою системи, яка відрізняється високим рівнем стійкості. Вихід зі стану стагнації реалізується шляхом збільшення позитивних зворотних зв'язків в економічній системі, що активізують механізми внутрішнього розвитку.

Запропоновано у якості концептуальної основи моделі розвитку регіональних систем у фазі стагнації прийняти еволюційний підхід до їх розвитку, що постулює циклічність розвитку складних відкритих систем та їх залежність від стану зовнішнього середовища й ефективності сформованих адаптаційних механізмів.

У результаті порівняльного аналізу методологічних підходів до державного регулювання регіонального розвитку в період стагнації виявлено, що існують різні моделі регулювання, сформовані як у рамках класичної школи економічної теорії, так і кейнсіанської. При цьому кожна модель є переважно унікальною і сформованою для конкретної ситуації з низкою характерних рис та обмежень. Встановлено, що існуючі моделі державного регулювання можуть бути використані переважно для навчання, але вони не дають змоги забезпечити результативність. Обґрунтовано, що в період стагнації варто віддати перевагу кейнсіанським методам державного регулювання та визнати ключову роль держави у розвитку регіональних економічних систем, а також застосовувати пояснюючі моделі, що враховують досвід попереднього розвитку цих систем та підходів до їх регулювання.

РОЗДІЛ 2

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ БАЗИС МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ У ПЕРІОД ЕКОНОМІЧНОЇ СТАГНАЦІЇ

2.1. Концептуальні положення та стратегічні пріоритети державного регулювання регіонального розвитку в період стагнації

Наслідки стагнації неоднакові для економічних систем різного роду. Якщо підприємства та галузі економіки, що відчують на собі вплив циклічної динаміки, можуть проходити через процедуру банкрутства, то територіальні соціально-економічні системи - держава, регіон, місто і т.п. - проходять якісні трансформації, а їх статус змінюється й стає депресивним.

Характеристика «депресивний», що застосована відносно району, регіону, території, міста та подібних територіальних утворень вперше з'явилась у період світової економічної кризи у 20-30-і рр. ХХ ст. У вітчизняній літературі це поняття при досить широкому вживанні не отримало розгорнутого тлумачення можливо через те, що стан депресії раніше не визначав особливий предмет державного (регіонального) регулювання; для всіх же інших випадків він був зрозумілим та не потребував додаткових роз'яснень [91].

В межах теорії регіонального управління депресивними територіями як об'єктами державної підтримки вважаються такі територіальні утворення, у яких з економічних, соціальних, політичних, екологічних та інших підстав перестали діяти умови та стимули розвитку; ці територіальні утворення не можуть розраховувати на самовирішення депресивної ситуації та вимагають для цього надзвичайної, спеціально організованої підтримки ззовні, з боку держави в цілому. У цьому має бути зацікавлена й сама держава тому, що

точки депресії рано чи пізно стають центрами політичних, соціально-економічних, екологічних напружень у масштабах всієї країни [91, с. 94].

В даний час державна регіональна політика України заснована на концепції саморозвитку регіонів та передбачає мінімальну участь держави у формуванні інституційного середовища та стимулів. Однак, зміна характеристик світової економіки та перехід її у стан стагнації вимагає адекватної трансформації як концептуальних, так й методичних підходів до реалізації регіональної політики. При її формуванні слід враховувати рівень диференціації регіонального розвитку та забезпечити необхідний рівень стійкості регіональних економічних систем. Відомо, що високий рівень економічного розвитку окремих регіонів України пов'язаний з низькими показниками соціального розвитку та екологічної захищеності території. У тих регіонах, де показники стійкості розвитку більш гармонійні, спостерігається нестача точок зростання в економіці.

В цілому, перед системою державного регулювання регіонального розвитку в період стагнації світової економіки стоять два основні завдання:

1. Скоротити період стагнації для регіональних економічних систем. Дане завдання засноване на наступній закономірності: чим довше система знаходиться в зоні біфуркації, тим менше її залишковий потенціал, необхідний для становлення у новому циклі розвитку. (Відбувається моральне та фізичне старіння обладнання й технологій, руйнування виробничої та соціальної інфраструктури, порушується наступність у виробничих процесах, знижується рівень здоров'я та освіти населення).

2. Сформувати потенціал для наступного прогресивного циклу розвитку регіональної економічної системи. Основу нового циклу економічної системи повинні складати такі пріоритетні галузі та технології, які дозволять збільшити ефективність трансформації речовини, енергії та інформації у новому циклі економічного розвитку.

У кожному окремому випадку рішення цих завдань потребує формування відповідного методичного забезпечення з урахуванням обмежень, які

полягають у забезпеченні цілісності національної економіки як системи та стійкості регіональних економічних систем (Під стійкістю у даному випадку розуміється баланс показників економічного, соціального та екологічного розвитку території).

Концептуальний підхід до управління регіональними економічними системами в рамках даного дослідження заснований на трирівневій моделі формування стратегії розвитку регіональних економічних систем, що базується на положеннях системного підходу, а також - еволюційній економіці як напрямку розвитку економічної теорії, що констатує залежність управлінських рішень від фази циклу економічної системи, що розглядається та її ймовірної динаміки.

Системний підхід використовується в даному випадку як пояснювальна модель розвитку регіональної економіки як системи з високим рівнем метасистемного впливу. В якості метасистеми для регіональної економічної системи (РЕС) виступають національна економіка чи національна економічна система (НЕС), а також - світова або глобальна економічна система (ГЕС). Функціонування РЕС у середовищі із заданими властивостями накладає ряд обмежень та можливостей. Зокрема, в даному дослідженні визначено, що глобальна економіка знаходиться у фазі стагнації, яка триватиме до наступного інноваційного прориву, який дозволить світовій економіці вийти у новий цикл прогресивного розвитку.

Включення у пропонований інструментарій принципів еволюційної економіки дозволяє констатувати залежність стратегічних цілей розвитку регіональних економічних систем від фази циклу ГЕС, НЕС та самої РЕС, що становлять три рівня течії економічних процесів (рис. 2.1).

Модель дозволяє визначити існуючі обмеження та можливості для розвитку РЕС та на даній основі сформулювати принципи її поведінки. Дані принципи стануть основою для розробки стратегії регіональної економіки як плану розвитку в заданих обставинах.

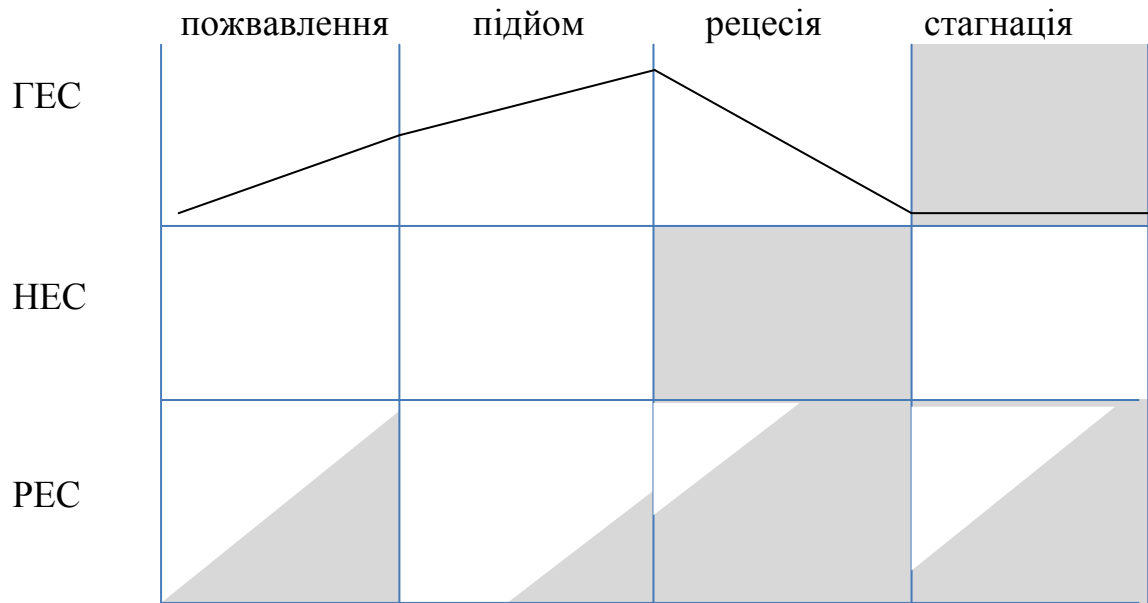

Рис. 2.1. Концептуальна тривірнева модель формування стратегічних пріоритетів державного регулювання розвитку регіональних економічних систем

Джерело: запропоновано автором

$$SPres = f(CFwes, CFnes, CFres), \quad (2.1)$$

де $SPres$ – стратегічні цілі регіональної економічної системи;

$CFwes$ – фаза циклу глобальної економічної системи;

$CFnes$ – фаза циклу національної економічної системи;

$CFres$ – фаза циклу регіональної економічної системи.

Основні концептуальні положення, що складають теоретичний базис використання представленої моделі, засновані на наступних міркуваннях, проведених із застосуванням закономірностей теорії систем, синергетики, еволюційної економіки.

У період децентралізації державного управління і з урахуванням інтеграції України в економічний простір ЄС, що є досить регіоналізованим, підвищився рівень складності управління регіоном як системою.

Так, у командній економіці, управління регіоном зводилося до координації його матеріальних, трудових та фінансових ресурсів. Головним й основним предметом регіональної економіки та управління було розміщення продуктивних сил та факторів регіонального розвитку. Однак на даний час сучасні дослідники стали розуміти, що розміщення продуктивних сил дійсно є важливим ресурсом економічного розвитку територій, але далеко не єдиним, оскільки він характеризує лише передумову функціонування регіональної економічної системи, а не саму цю систему та всі фази її відтворення. Через те, що при розміщенні продуктивних сил враховувалися переважно інтереси центру, а не регіонів, на даний час багато територій страждають від незбалансованості наявних у них виробництв.

Таким чином, у період планової економіки регіон уявляв собою жорстко керований елемент системи «держава». Виходячи з цього, для аналізу його діяльності застосовувалися інструменти, переважно формального характеру, що використовувалися для управління простими системами.

На даний період, набуваючи статусу складної системи, регіону необхідно виробити технології реалізації властивих їй характеристик, до яких можна віднести:

- 1) нестационарність (мінливість) окремих параметрів системи та стохастичність її поведінки;
- 2) унікальність та непередбачуваність поведінки системи у конкретних умовах (завдяки наявності у неї активного елемента - людини) та, разом з тим, наявність у неї граничних можливостей, обумовлених наявними ресурсами;
- 3) здатність змінювати свою структуру та формувати варіанти поведінки;
- 4) здатність протистояти ентропійним (руйнівним) тенденціям;
- 5) здатність адаптуватися до умов, що змінюються;
- 6) здатність та прагнення до цілепокладання, тобто до формування цілей всередині системи [167, с. 11].

В межах запропонованого у даному дослідженні когнітивного підходу, сучасною пояснювальною моделлю розвитку економічних систем є

еволюційний аналіз та прогнозування, що розвиваються фахівцями з еволюційної економіки як напрямку експлікації процесів економічної динаміки із застосуванням закономірностей біологічної еволюції.

Так, зіставляючи онтогенез з розвитком економіки, Д. Чернавський наводить таку аналогію:

головним фактором еволюції є не самі інновації, а зростання компетенції до них. Аналогом компетенції можна вважати еластичність попиту на інновації;

інформація про інновації вже міститься у архівах та витягується звідти в міру необхідності;

індуктор не можна уподібнити інновації, оскільки в його ролі можуть виступати випадкові впливи. Швидше, індуктором можна вважати рекламу, моду та інші неекономічні події, які спонукають звернути увагу на ту чи іншу інновацію.

Однак такі уявлення, на думку Д. Чернавського, відносяться до початку століття. У другій половині ХХ ст. наука про біологічну еволюцію була істотно розвинена та доповнена:

по-перше, було показано, що основна частина генома живих істот взагалі не бере участі у їхньому життєвому циклі. Укладена в цій частині генетична інформація не допомагає (хоча й не заважає) протіканню життєво важливих процесів, тим не менш, цей інформаційний вантаж передається у спадок з покоління у покоління. Ця інформація була названа нейтральною. З точки зору ортодоксального дарвінізму надлишки завжди шкідливі й нейтральна інформація повинна була б зникнути. Однак цього не сталося. Розвинена на основі цих фактів концепція біологічної еволюції отримала назву концепції нейтралістів. Питання про те, наскільки вона суперечить ортодоксальному дарвінізму досі залишається дискусійним. Насправді нейтральна інформація - архів, який у природі зберігається «про всяк випадок» та використовується дуже рідко. Однак саме ці рідкісні випадки забезпечують швидкий темп біологічної еволюції. Особливо важливу роль вони відіграють в точках

розгалуження еволюції, тобто при утворенні нових видів;

по-друге, з'ясувалося, що основною рушійною силою еволюції є не точкові мутації, а блокові, що істотно відрізняються від точкових. Вони полягають в тому, що нова інформація виникає не за рахунок руйнування старої та створення її заново (як при точкових мутаціях), а за рахунок комбінації вже готових блоків інформації. Для цього необхідно, щоб архів готових блоків вже існував та передавався потомству. Звідси зрозуміла роль нейтральної інформації;

по-третє, в еволюції біосфери вибір грає не меншу роль, ніж відбір. Відбір - детермінований процес, оскільки відбирається найкращий. Результат відбору передбачуваний та однозначний, тобто наприкінці відбору реалізується тільки один (найкращий) варіант. Вибір – індетермінований процес, який відбувається у стані нестійкості. Результат вибору заздалегідь не передбачуваний, тобто вибір відбувається випадково й при цьому вибирати не обов'язково найкращий варіант [164].

Крім викладеного, до теперішнього часу в рамках еволюційної економіки проведена аналогія сучасної теорії біологічної еволюції з економікою:

головний висновок з аналогії - *будувати єдину (універсальну) теорію (або математичну модель) економіки, незалежно від фази розвитку, безглуздо*. Точніше, таку модель запропонувати можна, але тільки після того, як будуть окремо побудовані та досліджені моделі плавних стадій та моделі криз;

аналогом відбору в економіці є прагнення до найкращого рівноважного стану. Саме слово «найкращий» означає, що такий стан єдиний. Спроби довести це в економіці не увінчалися успіхом. Аналогом вибору є прагнення до одного з можливих рівноважних станів, яких повинно бути кілька. Обраний стан може виявитися не найкращим, але стійким та існувати досить довго;

аналогом самоорганізації в економіці є вільний ринок (невидима рука Адама Сміта), а аналогом генома - державне регулювання. Тому навіть на плавних стадіях розвитку параметри процесів самоорганізації повинні бути під контролем держави. У перехідних етапах роль держави суттєво зростає. Без її

втручання «вільний ринок» може увєргнути країну в глибоку інституційну пастку, що призведе до жахливого (незбалансованого) розвитку;

аналогія блокових мутацій з економічними процесами має два аспекти. По-перше, в техніці аналогом є створення нових конструкцій (інновацій) шляхом комбінацій вже відомих деталей, що використовувалися в колишніх конструкціях. Вся історія свідчить про те, що розвиток техніки йшов саме таким шляхом. По-друге, аналог блокових мутацій - об'єднання декількох (і навіть багатьох) інновацій та традиційних технологій. Економічний ефект виникає, коли накопичується «критична маса» інновацій. При цьому виявляється, що кожна окрема інновація була запропонована вже раніше (як правило, в період чергової катастрофи), але не використовувалася, а лежала у архіві;

якщо прийняти аналогію між еволюцією економіки та онтогенезом, то головним фактором розвитку є не інновації, а здатність суспільства до їх сприйняття (компетенція) [164].

Стосовно етапу стагнації як квазістійкості в зоні біфуркації системи теорія еволюції постулює кілька потенційно можливих варіантів розвитку: продовження стагнації, що забезпечується стабільністю характеристик внутрішнього та зовнішнього середовища; поява інновації, яка за умов наявності компетенції до неї, дозволить перейти у новий цикл розвитку; або - ще одна криза, що відображає нездатність системи сформувати нові адаптаційні механізми з необхідним для набуття стійкості рівнем їх ефективності.

У контексті запропонованої трирівневої моделі формування стратегії розвитку регіональних економічних систем доцільно розглянути дві фундаментальні системні властивості, що змінюються у процесі циклічної динаміки систем будь-якого рівня організації - *зв'язність* та *стійкість*.

Під *зв'язністю* в контексті моделі, що розглядається, розуміється взаємодія між елементами та компонентами всередині системи, а також даних елементів та компонентів із зовнішнім середовищем (метасистема).

У процесі циклічної динаміки будь-якої складної відкритої системи процес розвитку, як стійкого, так й нестійкого (до стадії набуття стійкості) супроводжується збільшенням рівня зв'язності системи та метасистеми. Регіональна економічна система, наприклад, знаходить своє місце у національному економічному просторі та, при наявності достатнього потенціалу, має можливість вийти на рівень глобальних ринків.

Етапи спаду, умовно названі для економічних систем - рецесія та стагнація, характеризуються зниженням рівня зв'язності системи й метасистеми та, за необхідності, збільшенням рівня внутрішньо системної зв'язності. Нюанс циклічної динаміки економічних систем полягає в тому, що якщо зовнішньо системна зв'язність знижується автоматично, то відновлення внутрішньо системної зв'язності вимагає додаткових зусиль елементів та компонентів даної економічної системи.

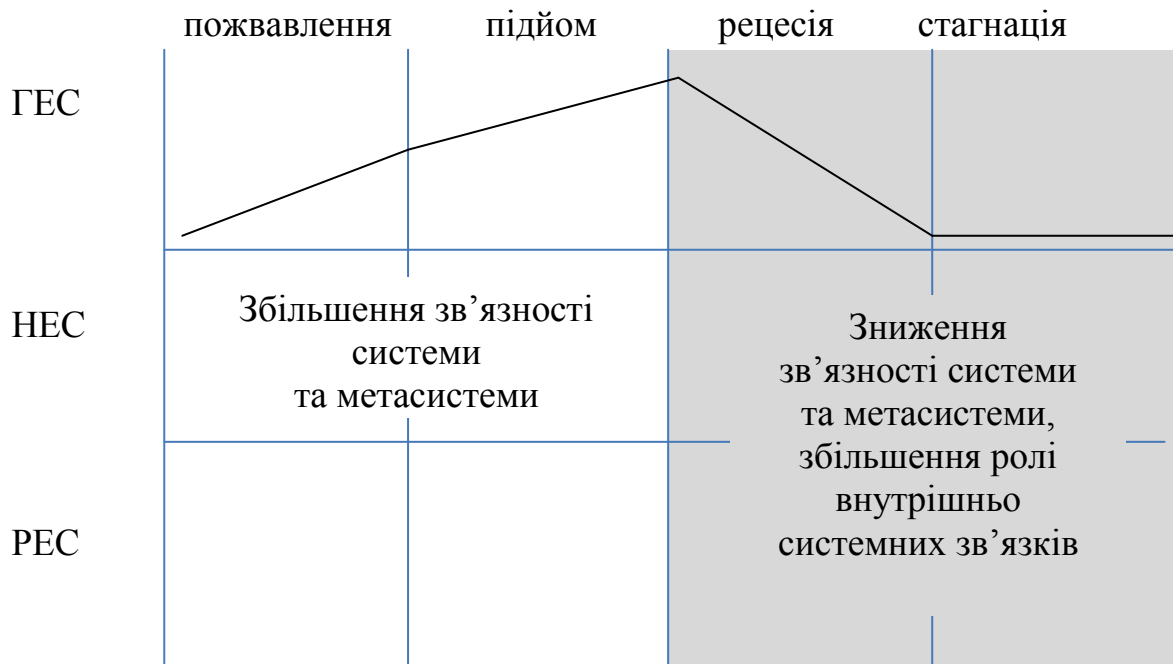

Рис. 2.2. Трирівнева модель формування стратегії розвитку регіональних економічних систем: динаміка рівня зв'язності

Джерело: запропоновано автором

Так, падіння зростання глобальної економіки часто призводить до підвищення протекціоністських дій національних урядів, до зниження активності глобальних ринків. В результаті, зв'язок окремих регіональних та національних економічних систем з глобальним економічним простором послаблюється, знижується тіснота цього зв'язку.

З іншого боку, перепрофілювання існуючих виробництв на потреби внутрішніх ринків вимагає як стратегічного системного бачення, так й практичних зусиль менеджменту національних та регіональних компаній. Потенційно можлива заміна зовнішньої зв'язності на внутрішню є умовою збереження мінімально необхідного рівня стійкості економічних систем у кризовому періоді.

Другою системною властивістю, що характеризує циклічну динаміку економічної системи будь-якого рівня організації є її стійкість. Під стійкістю в рамках цього дослідження розуміється можливість економічної системи зберегти, як мінімум, просте відтворення.

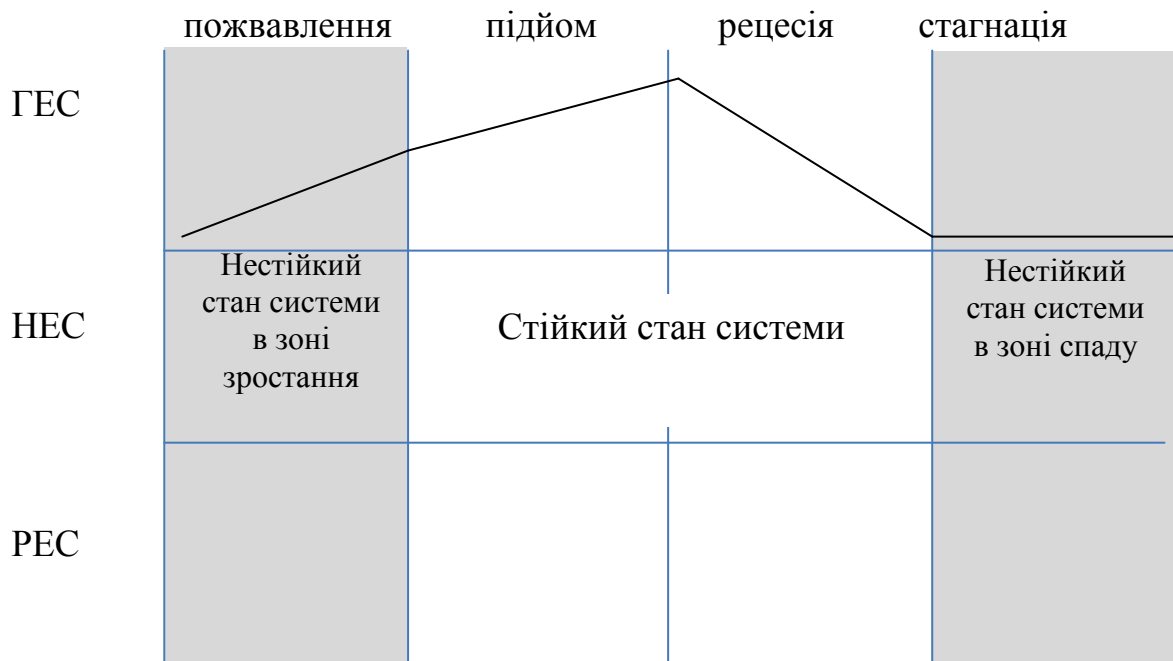

Рис. 2.3. Трирівнева модель формування стратегії розвитку регіональних економічних систем: динаміка рівня стійкості

Джерело: запропоновано автором

Сталий стан системи передбачає виконання нею функцій життєзабезпечення та розвитку, нестійкий стан системи характеризується необхідністю збереження функцій мінімального (критично необхідного) життєзабезпечення. Нестійкий стан системи, при якому функції життєзабезпечення не можуть бути виконані, має назву критичного та вимагає залучення зусиль надсистемного рівня (для регіональних економічних систем - національного, загальнодержавного рівня реформування).

Таким чином, з урахуванням вищевикладених положень, можна виділити такі *керовані системні властивості* РЕС, актуальні в період стагнації світової економіки (рис. 2.4):

стійкість як життєзабезпечення;

цілісність як емерджентність (або підвищення рівня внутрішньої зв'язності);

адаптивність (як вектор, що задає розвиток системи в новому циклі).

Рис. 2.4. Керовані системні властивості РЕС в період стагнації світової економіки

Джерело: запропоновано автором

У період стагнації основним напрямком розвитку потенціалу національної економічної системи є підвищення рівня її цілісності (що може бути досягнуто за рахунок виробництва продукції кінцевого споживання та формування замкнутих виробничих ланцюжків) та адаптивності (що забезпечується шляхом стимулювання внутрішньої конкуренції як базового чинника інтенсивного економічного розвитку). У свою чергу, розвиток внутрішнього ринку та збільшення потенціалу самозабезпечення регіональних економік товарами, що задовольняють базові потреби життєдіяльності, - продукти харчування й енергоносії, забезпечить підвищення рівня стійкості регіонів до негативних прогнозованих та непередбачених зовнішніх впливів.

Стійкість економічних систем регіонів в економічному аспекті вимагає збільшення рівня їх цілісності, яка обумовлена як значним відхиленням даних систем від цього стану, так і прогнозною динамікою зовнішнього середовища (стійкість системи є наслідком рівня її цілісності та адаптивності).

Цілісність при цьому розглядається не тільки як автономність, а й як емерджентність, що виникає в результаті кластеризації регіональних економічних систем. Метою кластеризації є, в тому числі, збільшення рівня інноваційної складової експортної продукції та послуг, яка сприятиме зміні статусу національної економіки в цілому при позиціонуванні у глобальному економічному просторі.

Що стосується забезпечення адаптивності регіональних систем, то вона досягається шляхом формування не вертикально-інтегрованих жорстких економічних структур, а органічних, мережевих, які передбачають наявність «вбудованих» драйверів зростання, сформованих за рахунок інтенсивних внутрішніх конкурентних взаємодій.

Управління регіоном в даний період економічного розвитку вимагає розробки концепції й технологій, що базуються на уявленні про регіон як про складну систему та на існуючому методологічному базисі. Виходячи з

положень представленої моделі, процес стратегічного цілепокладання регіону вимагає забезпечення таких основних функцій PEC (рис. 2.5):

життєзабезпечення – базовий комплекс цілей стосується життєзабезпечення (безпеки) системи та включає, в першу чергу, продовольчу й енергетичну безпеку, а також соціальну (як охорону правопорядку), екологічну, фінансову та ін;

розвиток – формування ядра спеціалізації регіональної економічної системи як бази для її кластерного розвитку. Ядро спеціалізації засновано на наявності іманентно властивих системі факторів виробництва, або на можливості розвитку потенціалу для формування таких факторів;

репрезентація – зовнішнє позиціонування регіону як економічної системи із заданим рівнем спеціалізації, що орієнтована на зовнішній (щодо PEC) ринок. Даний набір функцій включає брендинг території як невід'ємну умову її успішного та стійкого позиціонування.

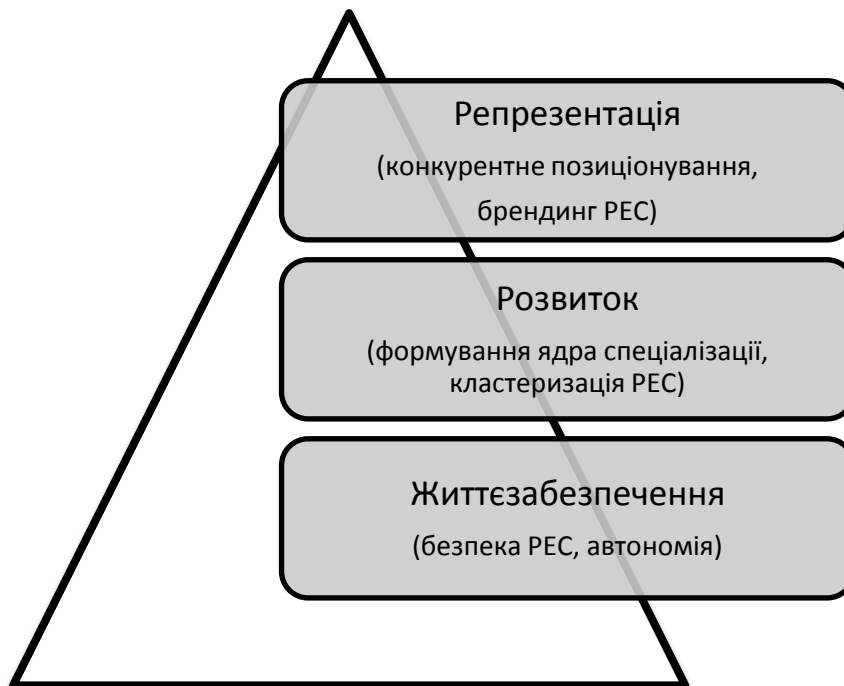

Рис. 2.5. Функції PEC у процесі стратегічного цілепокладання

Джерело: запропоновано автором

Можливість виконання системою регіонального управління зазначених функцій прямо залежить від фази розвитку регіональної економічної системи

та її потенціалу. Так, відволікання додаткових ресурсів на брендинг території в умовах недостатніх ресурсів для його життєзабезпечення не принесе очікуваного результату. Тому ієрархію наведених цілей доцільно враховувати у процесі стратегічного регіонального планування.

Необхідність виконання представленої ієрархії функцій визначає цілі стратегічного цілепокладання регіональної економічної системи, що розглядається. При цьому важливо уточнити, що цілі економічного розвитку регіону (Додаток В) з необхідністю входять в комплекс цілей стійкого розвитку, що включає окрім економічного розвитку, досягнення соціального благополуччя та коеволюцію соціально-економічної системи з природним середовищем (Додаток Г). Актуальні цілі та завдання носять комплексний й невіддільний характер та забезпечують збалансованість усіх трьох компонентів стійкого розвитку : економічного, соціального та екологічного. 25 вересня 2015 року 193 країни світової спільноти прийняли наступні 17 глобальних цілей на період 2015-2030 рр. та 169 завдань, що їм відповідають [19]. Отже, глобальні цілі стійкого розвитку соціально-економічних систем (період досягнення: 2015-2030 рр. включають: 1) ні бідності; 2) ні голоду; 3) гарне здоров'я; 4) якісна освіта; 5) гендерна рівність; 6) чиста вода та належні санітарні умови; 7) відновлювана енергія; 8) гідна праця та економічне зростання; 9) інновації та інфраструктура; 10) зменшення нерівності; 11) сталий розвиток міст та спільнот; 12) відповідальне споживання; 13) боротьба зі змінами клімату; 14) збереження морських екосистем; 15) збереження екосистем суші; 16) мир та справедливість; 16) партнерство заради стійкого розвитку.

Таким чином, в умовах збільшення нестабільності світових ринків для регіональних економічних систем актуалізуються проблеми підвищення цілісності як емерджентності та автономності (самозабезпечення). Для їх вирішення доцільно вжити заходів щодо розробки та розвитку кластерних регіональних економічних систем, в рамках яких слід приділити окрему увагу блоку самозабезпечення продовольством та джерелами енергії в обсягах, необхідних для виживання населення.

У зв'язку з викладеним вище, стратегії регіонального розвитку на період стагнації світової економічної системи повинні бути спрямовані на збільшення рівня стійкості регіональних економічних систем при збереженні гнучкості їх внутрішньої організації.

2.2. Параметри ефективності державного регулювання регіонального розвитку в період стагнації

Основоположною властивістю РЕС, керованою в період стагнації світової економіки, є стійкість, або життєзабезпечення. Дана властивість вимагає детального аналізу критеріїв безпеки РЕС у сформованих умовах, так як процес життєзабезпечення характерний наявністю деякого мінімально необхідного порогу, перевищення якого свідчить про неможливість елементів системи підтримувати умови свого існування. Порогові значення показників розвитку соціально економічних систем досліджуються в рамках теорії забезпечення їх безпеки.

Попередньо доцільно охарактеризувати стан зовнішнього середовища та актуальні загрози в ньому.

Дослідники відзначають, що зменшення різкого падіння світової економіки до моменту розгляду було досягнуто провідними економічними державами завдяки великому уливанню ліквідності. Проте, фіскальна політика у Європі, США, в інших країнах вже стикається з жорсткою необхідністю зниження дефіциту бюджету, державних витрат, що призведе до уповільнення економічного зростання. На думку міжнародних аналітиків, рано чи пізно монетарні стимули зникнуть, а ризики невизначеності - макроекономічні, фінансові, фіскальні - залишаться. Зараз до них додаються також геополітичні та політичні ризики невизначеності. Такі прогнози дозволяють очікувати тривале перебування світової економіки в зоні кризи, що й визначить її стан як стагнацію. Стагнація, як стан зовнішнього середовища для економічних систем різного рівня організації, вимагає застосування адекватних методів

економічного регулювання, стратегічного планування та програмування. При цьому найбільш важливе значення набуває забезпечення безпеки економічних систем, що обумовлено різким підвищенням зовнішніх факторів негативного впливу.

Вивченню проблеми регіональної економічної безпеки присвячені роботи як вітчизняних, так й зарубіжних дослідників. Можна виділити три підходи до визначення поняття «економічна безпека»: через «інтереси» (національні, державні, громадські та ін.); через «стійкість» (національної економіки, економічного розвитку, соціально-економічної системи та ін.); через «незалежність» (економіки від зовнішніх ринків, формування економічної політики самостійно, без зовнішніх впливів). У літературі найбільш часто зустрічаються синтетичні визначення, що спираються на певну комбінацію описаних підходів.

В даний час існують як теоретичні, так й методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки. Методики оцінки представлені у роботах О.Беляєва, Б. Губського, Е. Короткова, Г. Пастернак-Тарануценка, В. Предборського, В.Савіна, В. Ткаченко, А. Халецького, В. Шульги. Зокрема, до показників економічної безпеки відносять найбільш значущі параметри, що дають загальне уявлення про стан економічної системи в цілому, її стійкість та мобільність: зростання ВРП, рівень та якість життя населення, темпи інфляції, рівень безробіття, структура економіки, майнове розшарування населення, криміналізація економіки, стан технічної бази господарства, витрати на НДДКР, конкурентоспроможність, імпортна залежність, відкритість економіки. Проте, існуючі критерії вимагають удосконалення та конкретизації їх значень в період стагнації світової економічної системи, що збільшить результативність процесів регіонального управління у разі їх застосування в якості аналітичного забезпечення прийняття управлінських рішень.

Метою даного етапу дослідження, у зв'язку з викладеним вище, є обґрунтування критеріїв безпеки регіональних економічних систем в умовах стагнації світової економіки.

Досить поширеною є ідея про те, що сутність економічної безпеки реалізується у системі критеріїв та показників. Критерій економічної безпеки - оцінка стану економіки з точки зору найважливіших процесів, що відображають сутність економічної безпеки. Критеріальна оцінка безпеки містить у собі оцінки: ресурсного потенціалу та можливостей його розвитку; рівня ефективності використання ресурсів, капіталу та праці та його відповідності рівню розвинених країн, а також рівню, при якому загрози внутрішнього й зовнішнього характеру зводяться до мінімуму; конкурентоспроможності економіки; цілісності території та економічного простору; суверенітету, незалежності та можливості протистояння зовнішнім загрозам; соціальної стабільності та умов попередження й розв'язання соціальних конфліктів [127].

Економічна безпека особистості, підприємства, регіону, країни має єдину за методологією систему оцінки її досягнення та єдиних параметрів: поріг сприйнятливості, поріг уразливості, поріг руйнування, стан спокою [116, с. 30] (рис. 2.6).

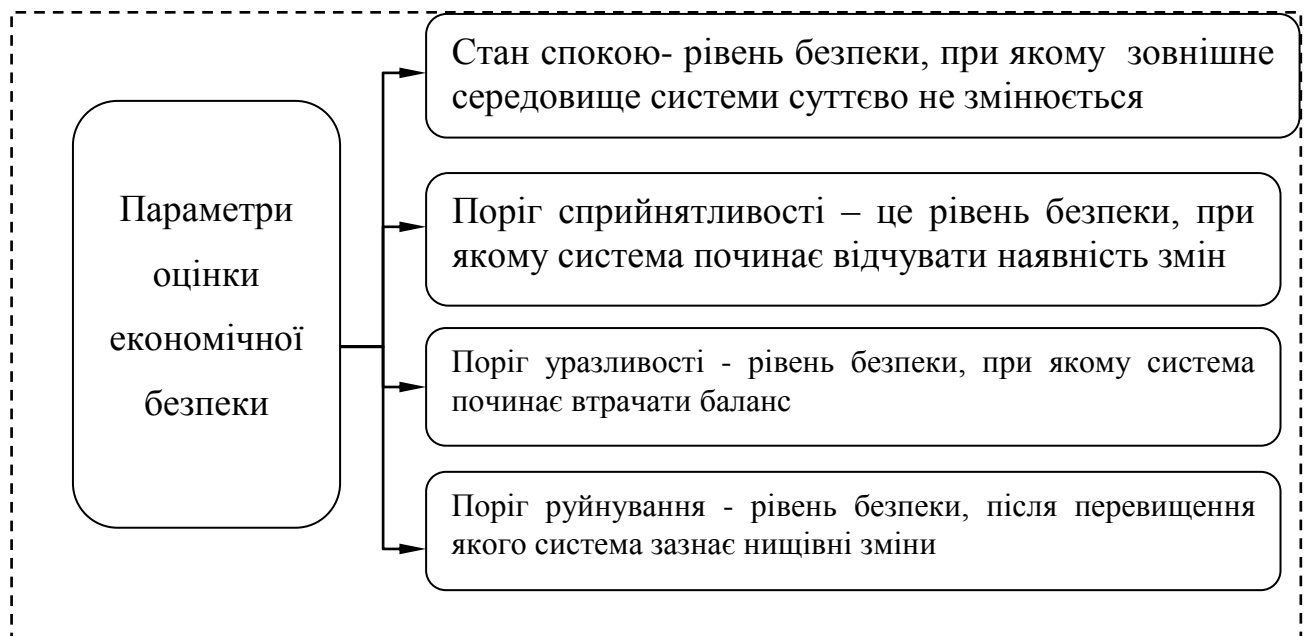

Рис. 2.6. Параметри оцінки економічної безпеки [116]

Залежно від рівня, ці параметри відрізняються тільки масштабами вимірювань, а також деякою специфікою, властивою тому чи іншому рівню. Забезпечення економічної безпеки визначається станом найбільш уразливого її

напряму. Таким вважають напрямок, показники якого ближче інших до значень їх критичних обмежень [116, с. 23].

Поріг руйнування для регіональних економічних систем полягає у досягненні ними стану депресивності. В.Н. Лескін та А.Н. Швецов виділяють три головні критерії депресивності регіону: спад виробництва, низький дохід на душу населення і високе безробіття. Стан депресії характеризується неможливістю забезпечення регіональною економічною системою простого відтворення. У свою чергу, поріг уразливості можна визначити на рівні зниження можливості розширеного відтворення. Поріг уразливості та поріг руйнування, таким чином, складають дві основних межі, що мають значимість для системи моніторингу регіональної економічної безпеки.

У свою чергу, регіональна стратегія передбачає кілька основних критеріїв та параметрів, що відповідають вимогам економічної безпеки: здатність економіки функціонувати в режимі розширеного відтворення; прийнятний рівень життя населення, можливість його збереження та подальшого зростання; стійкість фінансової системи; раціональна структура зовнішньої торгівлі; підтримка наукового потенціалу та збереження провідних наукових шкіл; створення економічних й правових стимулів, які виключають криміналізацію всіх сфер господарської та фінансової діяльності [91].

Зазначені положення відображені в Законі України «Про основи національної безпеки», згідно з яким загрози національним інтересам та національній безпеці України в економічній сфері складають:

істотне скорочення внутрішнього валового продукту, зниження інвестиційної та інноваційної активності і науково-технічного та технологічного потенціалу, скорочення досліджень на стратегічно важливих напрямках інноваційного розвитку;

критичний стан основних виробничих фондів у провідних галузях промисловості, агропромислового комплексу, системах життєзабезпечення;

загострення проблеми підтримання в належному технічному стані ядерних об'єктів на території України;

недостатні темпи відтворювальних процесів та подолання структурних деформацій в економіці;

критична залежність національної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків, низькі темпи розширення внутрішнього ринку;

нерациональна структура експорту з переважно сировинним характером та низькою питомаю вагою продукції з високою часткою доданої вартості;

велика боргова залежність держави, критичні обсяги державного зовнішнього та внутрішнього боргів;

небезпечне для економічної незалежності України зростання частки іноземного капіталу в стратегічних галузях економіки;

неефективність антимонопольної політики та механізмів державного регулювання природних монополій, яка ускладнює створення конкурентного середовища в економіці;

критичний стан з продовольчим забезпеченням населення;

неефективність використання паливно-енергетичних ресурсів, недостатні темпи диверсифікації джерел їх постачання та відсутність активної політики енергозбереження, що створює загрозу енергетичній безпеці держави;

«тінізація» національної економіки;

переважання в діяльності управлінських структур особистих, корпоративних, регіональних інтересів над загальнонаціональними [56].

Для аналізу стану безпеки регіональної економічної системи слід звернути увагу не стільки на самі показники (індикатори), скільки на їх граничні значення, тобто ті граничні величини, недотримання яких призводить до формування негативних, руйнівних тенденцій в галузі економічної безпеки.

У рамках цього підходу надано кількісні характеристики рівнів безпечного стану економіки та їх граничних значень. У табл. 2.1 показники економічної безпеки регіону проранжирувані з урахуванням їх значимості для регіональних економічних систем в період стагнації світової економіки.

Таким чином, критерії безпеки регіональних економічних систем потребують їх урахування в залежності від відображення ними першочергових

тенденцій, актуальних в умовах стагнації світової економіки. До таких тенденцій відносяться: експортно-імпортна залежність регіону та динаміка галузевої структури економічної системи, в якій повинні переважати галузі обробної промисловості та тенденції до збільшення інноваційної активності та інвестування.

Таблиця 2.1

Показники економічної безпеки регіону

Показники, проранжовані за значимістю в період стагнації ГЕС	Порогове значення показника
1	2
Частка експорту в загальному обсязі ВРП, %	50
Частка імпорту у внутрішньому споживанні, всього, %	30
в тому числі продовольства, %	25
в тому числі енергоресурсів, %	50
Об'єм ВРП на душу населення, у % від середнього по країні	100
Рівень інфляції, % на рік	10
Частка нових видів продукції в обсязі продукції, що випускається (машинобудування), %	6
Витрати на наукові дослідження, у % від ВРП	2
Обсяг інвестицій, у % від ВРП	25
Частка у промисловому виробництві оброблювальної промисловості, %	70
Частка у промисловому виробництві машинобудування, %	20
Децильний коефіцієнт (співвідношення доходів 10% високодохідних та 10% низькодохідних груп населення), раз	10
Рівень безробіття, %	6
Частка у населенні людей, які мають доходи нижче прожиткового мінімуму, %	7
Рівень злочинності (кількість злочинів на 100 тис. населення), тисяч	5
Тривалість життя населення, років	70
Частка тіньового сектору у рамках регіональної економіки, % від ВРП	10-15

Визначені критерії безпеки є першочерговими показниками, що мають бути враховані в процесі стратегічного цілепокладання регіонального розвитку. Їх моніторинг є завданням механізму державного регулювання регіонального розвитку в період економічної стагнації. В ситуації, коли регіональна економічна система відповідає показникам економічної безпеки, можна стверджувати, що система управління виконала функцію життєзабезпечення в рамках моделі, що пропонується (рис. 2.7).

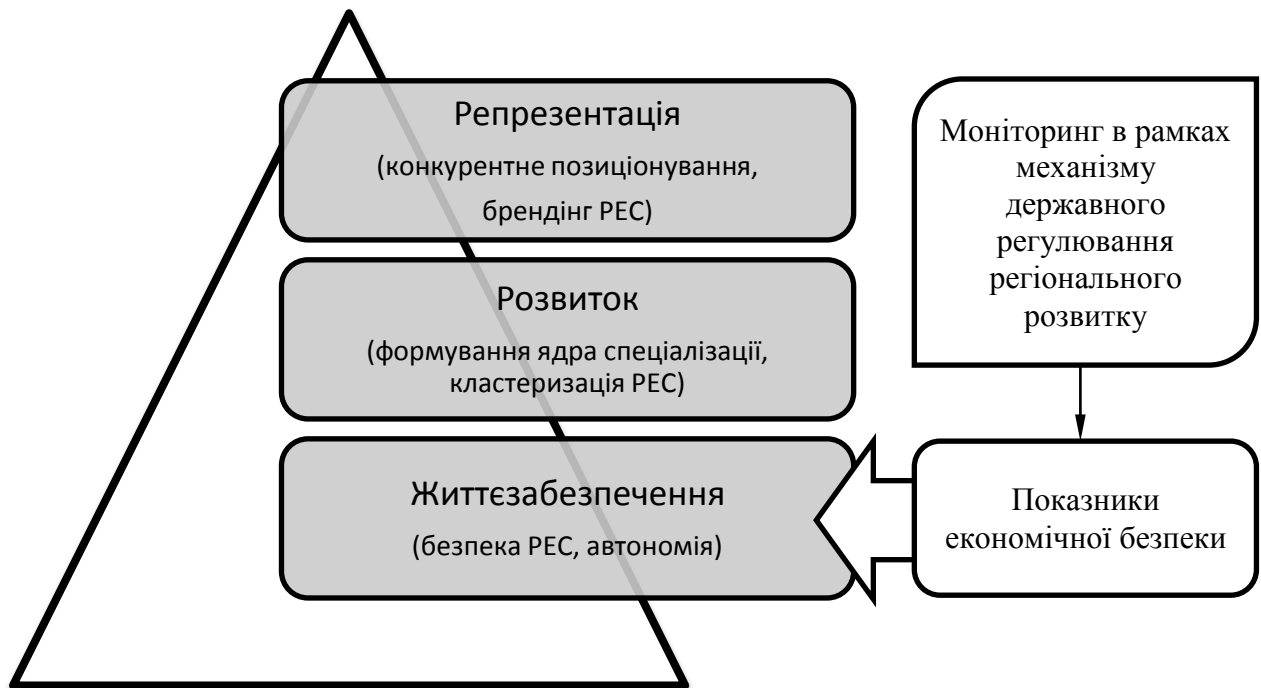

Рис. 2.7. Показники економічної безпеки регіону як критерії виконання функції життєзабезпечення

Джерело: запропоновано автором

Невиконання ж функції життєзабезпечення на рівні РЕС є сигналом системи державного моніторингу, що актуалізує формування адекватного управлінського впливу.

2.3. Регулювання міжгалузевих пропорцій в Україні в період стагнації світової економіки: регіональний вимір

Дослідження стану регіональних економічних систем в Україні із застосуванням запропонованої трирівневої моделі формування стратегії їх розвитку передбачає визначення фаз розвитку глобальної, національної та регіональних систем та визначення на цій основі стратегічних напрямків регіонального розвитку. Незважаючи на констатацію стану стагнації світової економіки на попередніх етапах дослідження, даний етап передбачає конкретизацію тенденцій її розвитку та актуальних прогнозів, що дозволяють виявити період ймовірного застою.

Стан глобальної економічної системи

Тенденції розвитку світової економіки зумовлюють доцільність стратегічної корекції розвитку національних та регіональних економічних систем, так як спрямованість і характер розвитку глобальної економічної системи являє для систем більш низького рівня організації нові можливості або загрози, що потребують усунення / уникнення.

У розвитку світової економіки останніх років виділяються такі етапи як криза 2008-2009 рр. та наступний за ним період стагнації.

Наслідки економічної кризи 2008-2009 рр. стали незворотними для деяких країн з економікою, що розвивається, наприклад, таких як Мексика, Росія та Туреччина, через те, що значна частка зменшення обсягу виробництва внаслідок кризи стала непоправною втратою. Так, залишається відкритим питання можливості країн-центрів зростання стати рушієм економічного розвитку у разі рецесії в розвинених країнах [25].

Сучасний період розвитку міжнародних відносин характеризується ускладненням світової політики, перегрупуванням фінансово-економічних та політичних сил. Сформована модель світової економіки, де головними пріоритетами розвитку для Китаю є заощадження та експорт, для країн Європи - споживання, а для США - запозичення та споживання, не є оптимальною, збалансованою та стабільною. Як підкреслює Джозеф Стігліц, «поки що наші відповіді щодо стимулювання й регулювання глобальної економіки розроблялися переважно на національному рівні і часто не приділяли

достатньої уваги іншим факторам. В результаті рівень координації є недостатнім, а механізми стимулювання неоптимальними» [173].

На Саміті Великої двадцятки у 2016 р. у центрі уваги були низькі темпи зростання світової економіки, високий ступінь соціальної нерівності та повільна реалізація структурних реформ. З 2016 року світовий ВВП збільшиться менше ніж на 3,7% (середньорічний показник у 1990-2007 рр.) вже п'ятий рік поспіль, причому в розвинених країнах темпи підвищення відстають від довгострокової норми майже на цілий процентний пункт [71] (рис. 2.8).

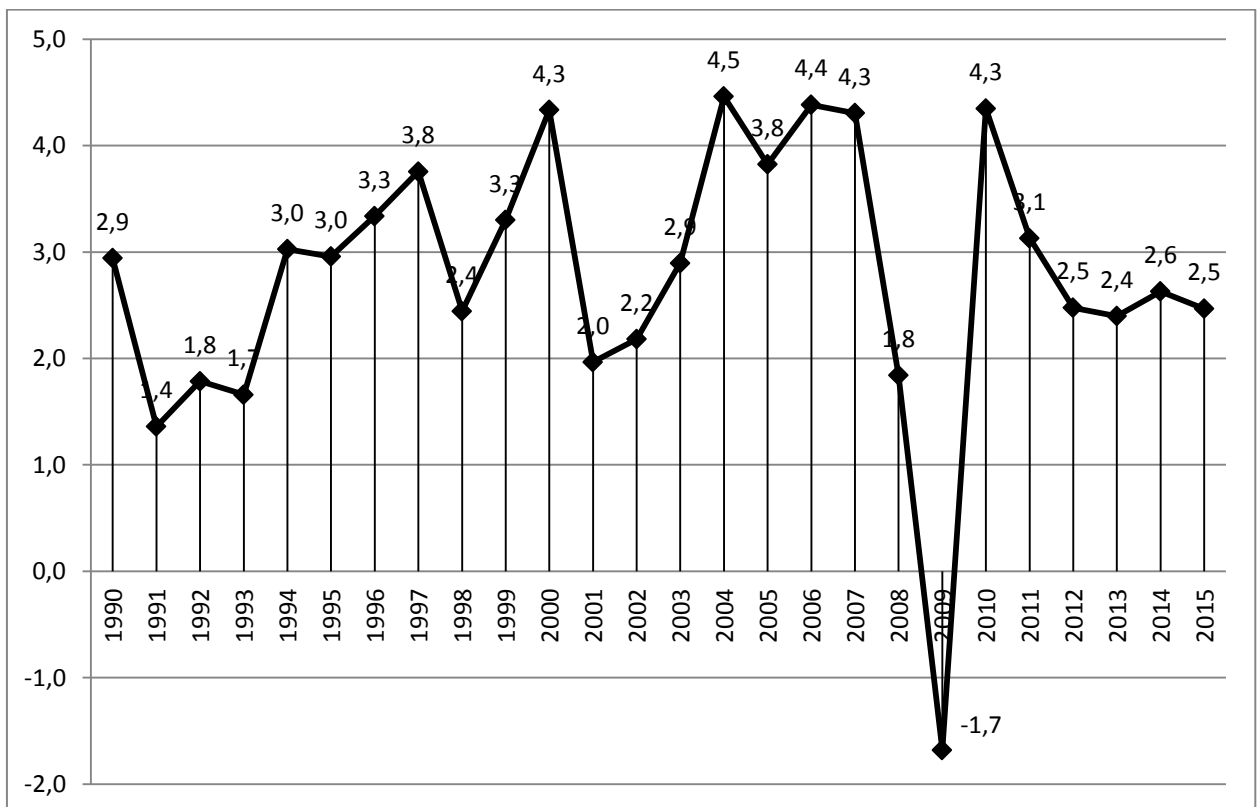

Рис. 2.8. Динаміка світового ВВП, % (1990-2015 рр.) [175]

При цьому багато країн як і раніше страждають від наслідків світової фінансової кризи 2008-2009 рр., включаючи високе боргове навантаження як в приватному секторі, так і на державному рівні. Чим довше зберігається слабкість попиту, тим більше загроза довгостроковому зростанню економіки, оскільки компанії скорочують виробничі потужності, а звільнені працівники вибувають зі складу робочої сили, що призводить до втрати критично важливих навичок та досвіду. Крім того, слабкий попит підриває торгівлю, і це

додатково послаблює зростання продуктивності. На пропозицію також впливають несприятливі демографічні тренди, і в умовах песимістичних очікувань у виробників немає підстав для нарощування інвестицій, що додатково погіршує продуктивність.

Слабке зростання економіки у поєднанні з посиленням соціальної нерівності підживлює політичний клімат, при якому реформи пробуксовують, а країни все частіше вдаються до протекціоністських заходів [21]. Для світової економічної системи в таких умовах актуальний ризик «пастки низького зростання» як тривалої тенденції стагнації, що формується комплексом вищевказаних чинників.

Важливо зауважити, що у 2014 р. лідери G20 пообіцяли провести реформи, які збільшать сукупний ВВП їх країн додатково на 2% за п'ять років. Однак поки що, за найоптимістичнішими оцінками, зроблені кроки, які забезпечать лише половину такого підйому. Дослідження МВФ показують, що реформи найбільш ефективні, коли вони націлені на галузі, що найбільш потребують перетворень, та враховують рівень розвитку економіки і стан циклу ділової активності [21].

Таким чином, актуальна динаміка розвитку світової економіки підтверджує стан її стагнації, а також недостатнє вживання світовими лідерами зусиль з реформування ситуації, що склалася. Однією з причин такого підходу є характер кризи світової економіки, сутність якого проглядається при аналізі довгострокової динаміки світової економіки як системи.

Зокрема, одним із способів прогнозування поведінки світової економіки є розгляд її довгострокової циклічної динаміки, яка не дозволяє з високою чіткістю виявити момент початку й кінця стагнації, але дає можливість визначити ймовірну тенденцію її розвитку та характеристики, що вимагають зміни в даному процесі (або маркери кінця стагнації).

Довгострокова динаміка світової економіки детально описана в дослідженні Дж. Модельскі і У. Томпсона [23], які вважають, що кожен довгий

цикл світової політики є скоординованим з двома хвилями Кондратьєва (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Взаємозв'язок між довгими хвилями світової політики, К-хвилями та технологічними укладами [129]

Хвилі М.Д. Кондратьєва	Гегемонія	Галузі-світові лідери	Цикл М.Д. Кондратьєва (50-60 років)	
			Фаза А (розширення)	Фаза Б (занепад)
K1	Португалія	Заморське золото	1430-1460	1460-1494
K2	Португалія	Індійські прянощі	1494-1516	1516-1540
K1	Нідерланди	Балтійська та Атлантична торгівля	1540-1560	1560-1580
K2	Нідерланди	Східна торгівля	1580-1609	1609-1640
K1	Великобританія I	Торгівля Америки з Азією (цукор)	1640-1660	1660-1688
K2	Великобританія I	Торгівля Америки з Азією	1688-1713	1713-1740
K1	Великобританія II	Текстильна промисловість, виплавка чавуну (1 устрій)	1740-1763	1763-1792
K2	Великобританія II	Залізниця, паровий двигун (2 устрій)	1792-1815	1815-1850
K1	США	Металургія, електроенергетика, неорганічна хімія (3 устрій)	1850-1873	1873-1914
K2	США	Авто, авіабудування, органічна хімія (4 устрій)	1914-1945	1945-1973
K1	США, ЄС або Східна Азія?	Переробка інформації, електроніка, телекомунікації, робототехніка (5 устрій)	1973-2000	2000-2026
K2	?	Нано- та біотехнології (6 устрій)	2026-2050	2050-2080

На їхню думку, цикли розвитку країни-лідера світової політики поділяються на два етапи: навчання (підйому) і лідерства (занепаду). Кожен з них підрозділяється на чотири фази. Перший етап складається з таких фаз, як визначення основних проблем, що потребують вирішення; створення коаліції союзників; прийняття рішень на макрорівні; проведення їх в життя. Другий етап містить такі фази: світова війна; становище великої держави; втрата легітимності [23].

ЦСЛ = К1 (основних проблем, що потребують вирішення; створення коаліції союзників; прийняття рішень на макрорівні; проведення їх в життя) + К2 (Світова війна; положення великої держави, втрата легітимності).

Кожен довгий цикл світової політики складається з чотирьох фаз, перша хвиля Кондратьєва («К1») буде відповідати фазам «визначення основних проблем» та «створення коаліції союзників» на етапі підйому циклу, а друга хвиля («К2») - фазам «прийняття рішень на макрорівні» та «приведення рішень в життя».

Концепція Дж. Модельскі і У. Томпсона виходить з того, що: 1) хвилі «К1» досягають свого піку до початку фази довгого циклу «прийняття рішень на макрорівні / світова війна»; 2) хвилі «К2» досягають свого піку після закінчення даної фази. Таким чином, відповідно до даної теорії, світ вступає у період третьої світової війни, імовірно у 2016 р. (фаза К2) [129].

На підтвердження тенденції до продовження стагнації світової економіки розгорнулася одна з найбільш спекотних полемік між експертами в галузі високих технологій Пітером Тілем та Джорджем Гілдером. Її назва: «Страх перед майбутнім: чи застопорився технічний прогрес в Америці?». Пітер Тіль є співзасновником компанії PayPal та одним з перших інвесторів у компанії Facebook і LinkedIn. Він також входить до списку 400 найбагатших людей Америки за версією журналу «Forbes» [130].

Бачення ситуації Тіля збігається з думкою пана Тайлера Коуена, економіста з Університету Джона Мейсона, який написав дуже суперечливу книгу під назвою «Велика стагнація». У цій книзі автор стверджує, що

досягнута певна «вершина» у довгостроковому розвитку технічного прогресу, і що величина середньої зарплати з середини 70-х років або зменшується, або зростає дуже невисокими темпами. І все це відбувається всупереч появі Інтернету, стільникових телефонів та комп'ютерів.

Пітер Тіль гаряче підтримав вихід книги Коуена, що дивно, пам'ятаючи успіх Тіля саме у галузі нових технологій. Назва книги Коуена нагадує мені сумно відомі «тези про депресію», що належать перу економіста кейнсіанського напрямку Алвіна Хансена, які побачили світ наприкінці 30-х років минулого століття. Хансен, що перебував під впливом Великої депресії, стверджував, що можливості технічного прогресу вичерпані. Що насправді виявилось неправдою, й мало не поховало його кар'єру.

Чотири приклади того, що технологічний прогрес уповільнюється.

У своїй промові Тіль вказує на чотири ознаки уповільнення або відкату у розвитку технологій:

1. Час транспортування зростає (переліт між узбережжями забирає більше часу).
2. Ціни на енергетичні ресурси збільшуються (у тому числі й на альтернативні види: ядерну, сонячну та інші види енергії).
3. Жорстка опіка з боку Управління з контролю якості продуктів та ліків збільшує витрати на застосування нових методів лікування й розробку нових видів ліків.
4. Освіта стала занадто дорогою [130].

Тіль і Коуен є прихильниками класичної школи економічної теорії, тому в уповільненні технічного прогресу звинувачують втручання уряду. Однак в епоху домінування глобальних корпорацій роль й можливості національних держав, так само як і регіональних наднаціональних регуляторів, істотно знижується. Виходячи з цього, причиною уповільнення технологічного процесу на етапі переходу з одного циклу технологічного розвитку в інший є класичне протиріччя між інноваторами та консерваторами, яке описане у роботах Й.Шумпетера. Інноваційний стрибок вимагає акумулювання

фаянсових та іншого роду ресурсів, контроль над якими залишається у руках технологічних лідерів минулого циклу, що постають на момент розгляду у ролі консерваторів. Здатність інноваторів перехопити лідерство в даному протистоянні визначає швидкість та характер зміни глобальних циклів технологічного розвитку.

На момент аналізу динаміки світової економіки результат зазначеного протистояння не на користь інноваторів, що відбивається у прогнозах її розвитку.

Так, прогноз розвитку світової економіки на 2016, 2017 рр., зроблений фахівцями «Morgan Stanley» вказує - найближчим часом стагнація буде тільки посилюватися. У своїй доповіді вони відзначили зниження світового ВВП протягом наступних двох років з 3,9% до 3,4%. Але, при цьому економіка Китаю за прогнозами «Morgan Stanley» має зрости майже на 7% [66].

Європейський економічний спад, а також уповільнення розвитку економіки в країнах, що розвиваються, найближчим часом можуть один одного посилити, що стане причиною ще більш слабкого економічного показника та ускладнення умов щодо відновлення довірчих відносин учасників світового ринку [66].

Також аналітики відзначають, що середньострокові проблеми, що стосуються високого рівня заборгованості та при цьому повільними темпами розвитку економіки в інших державах, що мають високі рівні доходів, до цього часу залишаються не вирішеними і можуть стати причиною виникнення факторів, які стануть поштовхом для раптових та дуже несприятливих економічних потрясінь, що може призвести до чергової кризи. Причиною цієї кризи може стати вичерпання можливостей існуючої моделі зростання економіки через постійне зростання боргів. На цей момент державні борги багатьох великих постіндустріальних країн вже є відчутним тягарем, а це основний фактор ризику в цілому для всієї світової економіки. З цієї причини, в цей раз, основні неприємності можуть прийти саме з ринку боргів [66].

Теоретичні положення, прогнози і факти, що наведені вище, дозволяють визначити високу ймовірність стагнації світової економіки на найближчу перспективу. При цьому крайньою точкою даного періоду, згідно з дослідженнями Модельскі і Томпсона, є 2026 р. (рис. 2.9).

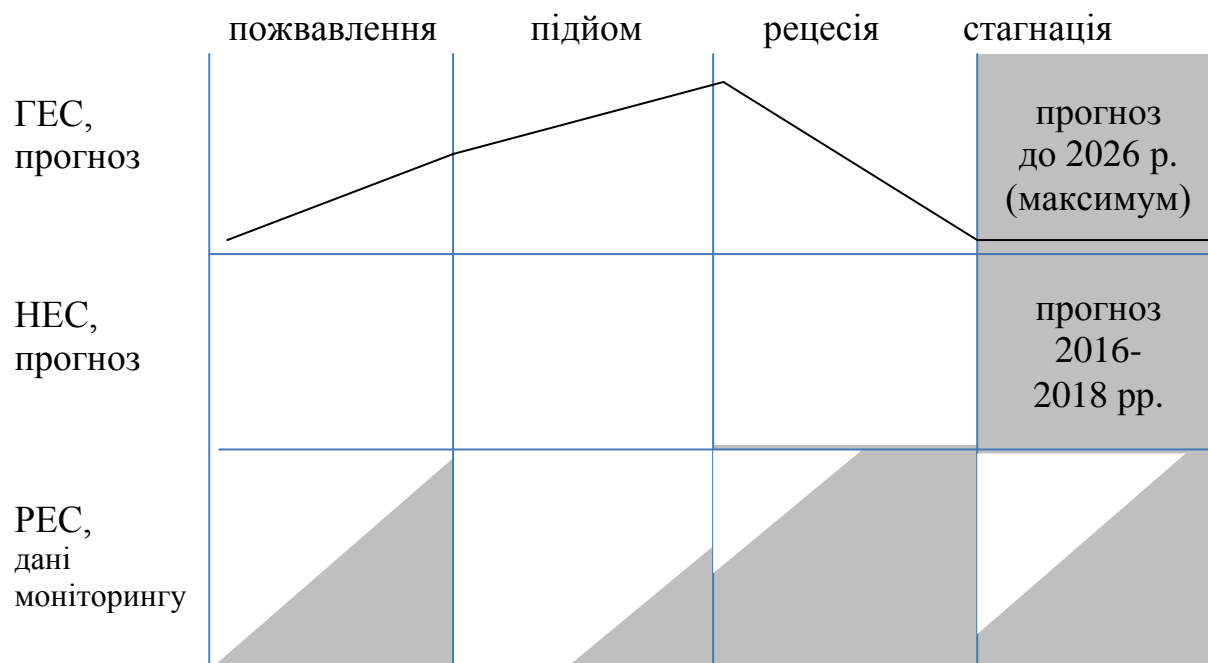

Рис. 2.9. Трирівнева модель формування стратегії розвитку регіональних економічних систем: Україна, 2011-2014 рр.

Джерело: запропоновано автором

В термінах системного підходу для світової економіки в даний період розвитку буде характерно «стиснення інформації», що буде проявлятися у зменшенні рівня зв'язності її елементів. Більш детально, це означає концентрацію національних економічних систем на внутрішньому розвитку та протекціонізм, що супроводжує даний процес аж до автаркії. Результати стагнації світової економіки 2010-2016 рр. вже проявляються у виборі політичної ідеології в більшості економічно розвинених країн на користь не глобального, а національного вектору економічної та соціальної політики.

Що стосується національної економіки, то її стан характеризується як перехід від рецесії, викликаній впливом світової економічної кризи до

короткого періоду відновлення та переходу до наступного витка кризи, обумовленого політичною нестабільністю й активними військовими діями на території країни.

Стан національної економіки

Українські експерти прогнозують повільне відновлення національної економіки. Такий висновок був зроблений після аналізу щомісячних показників ключових секторів економіки. За перший квартал 2016 року (1К16) в річному зіставленні економіка піднялася лише на 0,1%, тоді як порівняно з попереднім кварталом навіть стався спад на 0,7%, з урахуванням сезонних коливань. Незважаючи на це ослаблення в першому кварталі, очікується невелике прискорення темпів зростання після 2К16 з прогнозованим річним приростом у 2,1% за весь 2016 р .. Цікаво, що у минулому кварталному звіті компанії ІСУ перспективи зростання оцінювалися вище - на рівні 2,6%. Причиною зниження даних прогнозу стала гірша, ніж очікувалося, ефективність фіскальної та грошової політики. Новий прогноз на наступні два роки, в цілому, узгоджується з попереднім: 2,3% та 2,8% збільшення реального ВВП за 2017 та 2018 роки, відповідно. У середньому прогнозується 2,5% річного приросту реального ВВП протягом 2016-18 рр. [89].

Експерти Світового банку, в свою чергу, констатують факт подолання економікою України рецесії. Один з ключових кредиторів України - Світовий банк - прогнозує зростання економіки країн у 2016 р. на рівні 1% з подальшим зростанням до 2-3% у 2017 та 2018 рр. Про це йдеться у економічному звіті банку «Глобальний прогноз зростання 2016». За розрахунками експертів, загальне економічне зростання регіону Східної Європи у 2016 р. складе близько 1,2% на тлі відновлення української економіки. При цьому подолання геополітичної напруги у стосунках між Росією та Україною, а також Росією та Туреччиною зумовлять подальше зростання економік регіону у середньому на 2,6% у 2017-2018 рр. «Ключові ризики для регіону в цілому - геополітична напруженість, тиск низьких цін на нафту, складнощі доступу до ринку позикового капіталу, політична поляризація» [158].

При цьому важливо уточнити, що можливості виходу з рецесії та досягнення зростання у 2,5% не означають відновлення стійкого зростання й також можуть бути свідченням подальшої стагнації на мінімальних рівнях річних приростів. Перехід же національної економіки у фазу відновлення з подальшими середніми темпами економічного зростання на рівні 7% потребує інституційних реформ у частині інститутів державного управління, а також стане реальним після реалізації структурних реформ з метою трансформації існуючої економічної моделі сировинної низькоукладної економіки.

Зазначені фактори - неефективність державних інститутів та структурна неадекватність національної економіки потребам у забезпеченні мінімально необхідного рівня добробуту населення країни - були сформовані задовго до світової економічної кризи 2008-2009 рр.

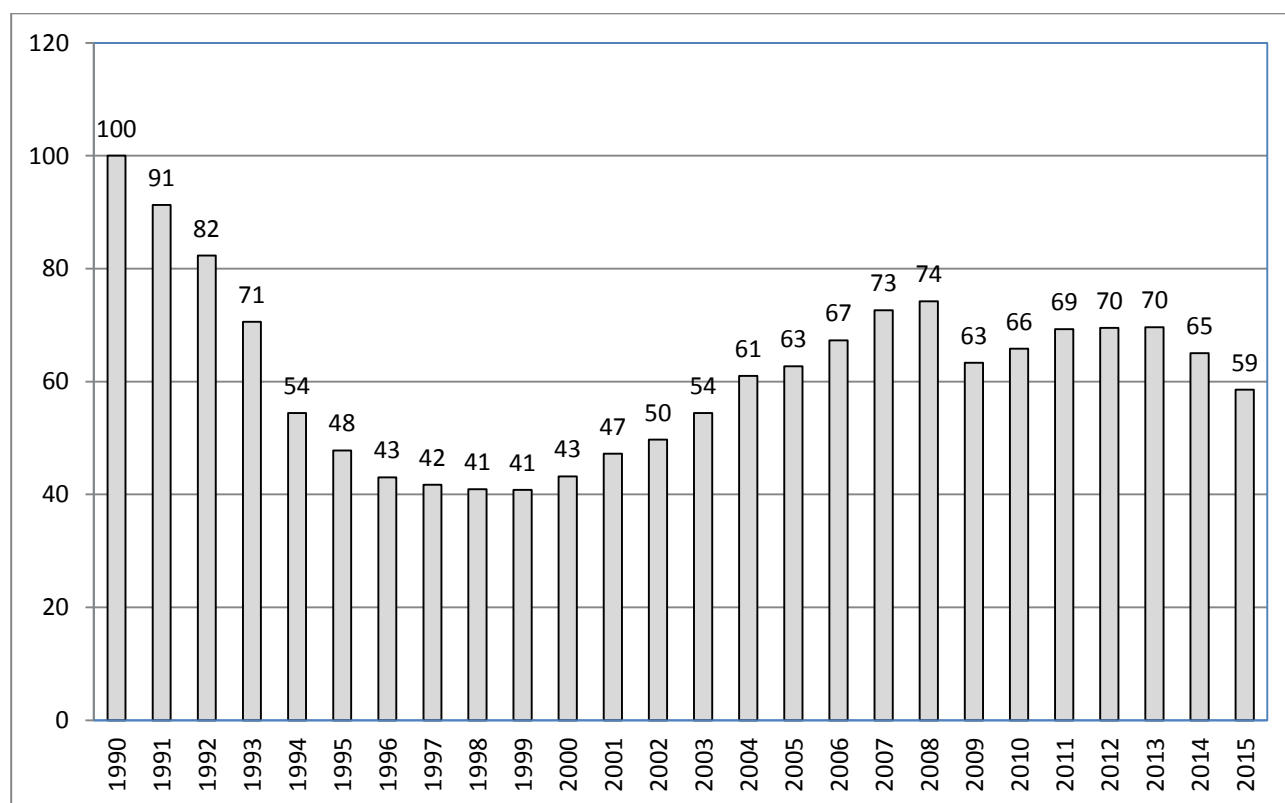

Рис. 2.10. Динаміка ВВП України, у % до 1990 р. (індекс фізичного обсягу) [34]

Стан національної економіки до світової економічної та політичної кризи також можна було назвати стагнацією, як при розгляді короткострокового

циклу, так і – довгострокового, що не виключало локального зростання, обумовленого підвищенням попиту на сировинну експортну продукцію низьких технологічних устроїв. Зокрема, відсутність значущих структурних зрушень не дозволила економіці України за весь період незалежності досягти показників ВВП 1990 р., що обумовлено її деіндустрілізацією та технологічною деградацією (рис. 2.10). Воєнний стан 2014-2015 років зменшив цей показник до рівня 65% у 2014 р. та 59% у 2015 р. Очевидно, що сформована модель національної економічної системи не витримує як глобальних ризиків, так і внутрішньої нестійкості.

Відзначаючи шляхи подолання системної кризи в Україні, фахівці Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України пропонують наступні пріоритетні напрямки регіональної політики держави на 2016 р .:

1. Оновлення системи інституційного забезпечення регіонального розвитку, зокрема його стратегічної складової. У Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р. визначено регіональні орієнтири в межах стратегічних цілей. Як наслідок, підвищуються вимоги до регіональних стратегій (зокрема, по подолання декларативності або надмірної деталізації) та планів їх реалізації [1]. Підвищення вимог до регіональних стратегій з метою подолання їх декларативності вимагає формування спеціальної методики стратегічного регіонального планування, а також - засвоєння державними службовцями регіонального рівня управління принципів та технологій реалізації стратегії, що включає аналіз розривів «план - факт», формування коригувальних заходів у разі потреби та їх реалізацію; а також - запровадження персональної відповідальності за досягнення стратегічних цілей регіонального розвитку.

2. Активізація новітніх інструментів регулювання регіонального розвитку. Інститутами, здатними підвищити ефективність розвитку регіонів, є агентства регіонального розвитку та державно- приватне партнерство. Економічному зростанню в регіонах сприятиме фінансування проектів

регіонального розвитку за рахунок коштів з Державного фонду регіонального розвитку, формування точок зростання, пошук нових торгових партнерів, перехід на інноваційне виробництво. У реалізації регіональної політики необхідним є впровадження територіально орієнтованого підходу, при якому секторальна політика міністерств спрямовується на розвиток регіонів з урахуванням їх специфіки [1]. Важливо відзначити, що агентство регіонального розвитку являє собою організацію, метою якої є надання експертно-консультаційної підтримки органам регіонального управління в процесі підготовки та реалізації стратегії регіонального розвитку. Необхідність створення постійно функціонуючої окремої структури, яка виконує функції аналітичного та експертного регіонального центру, не є достатньо обґрунтованою з точки зору теорії менеджменту. Створення регіональних агентств дозволить організаційно впорядкувати процес стратегічного регіонального управління та дасть можливість підвищити якість стратегічних планів та програм, що розробляються, за рахунок аутсорсингу. При цьому слабким місцем запропонованого організаційного рішення є перенесення персональної відповідальності представників регіонального рівня управління за процес стратегічного регіонального розвитку в цілому.

3. *Пошук додаткових (позабюджетних) ресурсів для реалізації заходів регіональної політики в умовах несприятливого інвестиційного клімату та відтоку інвестицій та ресурсів.* У кризових умовах для реалізації проектів громадам необхідно активізувати співпрацю з громадськими організаціями, які надають технічну та дослідницьку допомогу [1].

4. *Ефективна протидія загрози появи «нових депресивних територій» на сході України,* створення умов для соціально-економічного відновлення Донецької та Луганської областей [1]. Комплексом заходів щодо соціально-економічного розвитку зазначених областей України внаслідок їх поточного стану є відповідальність центрального рівня державного управління так як на рівні даних регіональних економічних систем порушена можливість

самостійного відтворення та стабілізації процесів соціально-економічного розвитку.

5. *Пошук нових зовнішньоторговельних партнерів для регіональних виробників.* З цією метою необхідно привести в порядок процедури та прискорити перехід на технічні стандарти ЄС, розробити пропозиції для місцевих органів щодо перегляду асортименту продукції на експорт, зокрема для продукції важкої та хімічної промисловості, машинобудування, інноваційних технологій. Місцевим органам доцільно вжити заходів для рекламування продукції своїх виробників шляхом участі у міжнародних економічних та інвестиційних форумах, ярмарках інвестиційних пропозицій. Це важливо для укладення угод про співпрацю із зарубіжними підприємствами, розширення взаємодії з торгово-промисловими палатами інших країн та просування продукції українських виробників на міжнародні ринки, у т.ч. країн Близького Сходу, Середньої Азії і ін. [1, с. 412-413]. Даний напрямок регіональної політики держави є необхідним та важливим, проте в умовах стагнації глобальної економічної системи потенційно малоефективним, оскільки не враховує системних закономірностей соціально-економічного розвитку та особливості їх динаміки.

Відповідно до методологічного підходу, що запропонований у рамках даного дослідження, вирішення актуальних проблем регіонального соціально-економічного розвитку вимагає попереднього стратегічного позиціонування кожної окремої РЕС як в національному, так і в глобальному економічному просторах.

Стан регіональних економічних систем (на основі даних останнього моніторингу)

На даний час, ведеться постійний моніторинг регіонального розвитку Національним інститутом стратегічних досліджень при Президентові України, Інститутом регіональних досліджень НАН України та іншими провідними організаціями. Згідно з даними моніторингу [154], динаміка соціально економічного розвитку регіонів України показала, що протягом останніх років

посткризове відновлення в регіонах відбувалося відчутно різними темпами. Відновлення в регіонах відбувалося відчутно різними темпами. Для регіонів України залишаються невирішеними традиційні проблеми: збереження значної диспропорціональності соціально-економічного розвитку; низька інтенсивність міжрегіонального співробітництва, у тому числі, в економічній сфері; неможливість переважної більшості регіонів країни самостійно забезпечити стабільне зростання, залучити інвестиційні ресурси та ефективно використовувати наявний на місцевому рівні ресурсний потенціал для досягнення стабільного, збалансованого розвитку.

За підсумками 2015 р. спад виробництва промислової продукції мав місце у 22 регіонах (у 2014 р. - у 16 регіонах України): від 1,4% у Волинській області до 1,7 у Луганській області. Крім Луганської області істотне зниження промислового виробництва спостерігалось у Донецькій (на 34,6%, 24 місце), Закарпатській (на 20,3%, 23 місце), Кіровоградській (на 17,1%, 22 місце) областях, що визначило скорочення даного показника в цілому по Україні на 13,0% (у 2014 р. - на 10,1%) [140].

Спад виробництва у промисловості відбувається внаслідок логістичних проблем та зупинки основних металургійних, коксових, хімічних та видобувних підприємств на сході країни через військові дії, підвищення собівартості продукції, високу конкуренцію на світових ринках, а також низький внутрішній споживчий попит та споживачів проміжної продукції (машинобудування та будівництво) [140]. Складні погодні умови навесні та влітку 2015 р. сприяли загальному скороченню обсягів виробництва сільськогосподарської продукції по Україні на 4,8% у порівнянні з ростом у 2014 р. на 2,2%. Відповідна динаміка мала місце як у галузі тваринництва (скорочення на 3,7%), так й рослинництва (на 5,3%) [140].

Внаслідок низької інвестиційної активності підприємств, обмежених інвестиційних можливостей бюджетів усіх рівнів, високої вартості кредитів та девальваційного подорожчання основних складових будівельної діяльності зменшення у 2015 р. показника індексу будівельної продукції (в порівняних

цінах) мало місце у 16 регіонах, від 0,3% у Київській області до 58,5% у Донецькій. І в цілому по Україні обсяг виробництва продукції будівництва скоротився на 12,3% (у 2014 р. - на 20,4%) [140].

Необхідно відзначити, що докризова економічна модель в Україні була переважно експортно-орієнтованою, для якої характерна залежність від зовнішнього попиту, відтворений характер росту, підпорядкування логіки структурного розвитку зовнішньої конкурентоспроможності національної економіки [140, с. 37]. Однак до теперішнього часу очевидна безперспективність орієнтації регіонів на традиційні фактори росту (ресурсну базу), характерні для індустріального типу економіки.

Виходячи з викладеного вище, метою даного етапу дослідження є визначення стратегічних напрямків корекції моделей регіонального розвитку з урахуванням невикористаних складових їх економічного потенціалу, а також - потенціалу системної трансформації.

В рамках існуючої моделі економічного зростання, яка відтворюється регіонами України протягом періоду незалежності, сформувалися основні загрози збалансованому регіональному розвитку, серед яких:

домінування екстенсивного типу господарювання на місцевому рівні, значна енергетична залежність виробництва та відсутність структурно-інноваційних зрушень, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності продукції регіонів;

надмірна орієнтація промислового виробництва регіонів - традиційних лідерів економічного розвитку на збільшення експорту сировинної та проміжної продукції, що цілком залежить від короткострокових тенденцій поживлення світового ринку;

збереження значної монополізації регіональних ринків, що особливо стосується ринку енергетичних ресурсів, ринку послуг, ринку сільськогосподарської продукції та ін.;

неефективність механізмів дотацій та субвенцій для подолання соціально-економічної відсталості територій.

Дані особливості регіонального розвитку стали причиною збільшення рівня їх економічної диференціації (Додаток А).

Так, співвідношення ВРП на душу населення між максимальним та мінімальним значеннями за регіонами за аналізований період коливалося у межах від 6,0 до 9,0 разів, що відображає стійкість існуючих диспропорцій у динаміці. Так, останній передкризовий показник 2007р. характеризується показником 6,8; а кризові 2008 та 2009 рр. – показниками 6,4 та 6,5 разів, відповідно. Передкризовий 2013р. характеризується збільшенням регіональних диспропорцій з даного показника до 7,2 разів, що істотно посилюється у 2014 р. до 9,0 разів внаслідок різкого падіння економічного розвитку регіонів зони АТО. Зазначені диспропорції економічного розвитку регіонів закріплюються диспропорціями соціального розвитку та екологічної безпеки.

Кінцевою метою державної політики є поліпшення якості життя широких верств населення. При цьому розмах варіації (різниця між максимальним значенням Індексу людського розвитку у Києві - 0,628 - та мінімальним у Донецькій області - 0,401) становить 47,1% середнього значення індексу по Україні (0,482). В цілому, регіональна диференціація за індексом людського розвитку суттєво відрізняється від диференціації за економічними показниками, зокрема за рівнем ВДВ на душу населення.

Це свідчить про те, що результати економічного розвитку не спрямовуються на гуманітарні цілі та не знаходять адекватного втілення у розвитку людського потенціалу регіонів. Такі комплексні розбіжності та їх неспівпадіння з економічними регіональними відмінностями, безумовно, вимагають коригування діючої регіональної політики, й свідчать про екстенсивний економічний розвиток, у якому трудові ресурси - є фактором економії, а, отже, характеризуються низьким потенціалом відтворення.

Так, привертають увагу найбільш низькі значення ІЛР в економічно розвинених східних областях: Донецькій (0,401 - 27 рейтинг), Луганській (0,416 - 26 рейтинг) та разом з тим високі у аграрних Закарпатській та Полтавській (0,511 - 5-6 рейтинг), а також Рівненській (0,509 - 7 рейтинг).

Криза глобальної економіки піднімає питання підвищення рівня ефективності переробки наявних ресурсів, що вимагає підвищення технологічного устрою, як мінімум, в базових галузях регіональних економічних систем. Згідно з дослідженням Л.І. Федулової [160], у якому оцінені розбіжності між рівнями економічного розвитку виробництва у структурі регіонального промислово-інноваційного комплексу, позиції видів економічної діяльності регіонів України згруповані за технологічними устроями (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Структура галузей промислового комплексу України за технологічними устроями виробництва в регіональному разрізі [160, с. 511-512]

Технологічний устрій	Характеристика	Питома вага у структурі виробництва, %	Основні представники
III	Низькотехнологічні галузі промисловості: виробництво та переробка	49-53	Донецька Луганська Полтавська Запорізька Львівська
IV	Середньо-низькотехнологічні галузі промисловості: виробництво гумових та пластмасових, інших неметалевих мінеральних продуктів, суднобудування, базові метали, машинобудування (без виробництва електричного і електронного устаткування)	40	Практично всі області (крім Житомирської, Закарпатської, Івано-Франківської, Херсонської, Чернігівської, Чернівецької)
V	Середньо-високотехнологічні галузі промисловості : виробництво електричного та електронного устаткування, машинобудування, фармацевтична	6-8	Київська Харківська Львівська
VI	Високотехнологічні галузі промисловості : біотехнологія, системи штучного інтелекту, глобальні інформаційні мережі та інтегровані високошвидкісні транспортні системи	1-3	Київська Харківська Львівська

Такий розподіл інноваційного потенціалу вимагає чітких та скоординованих дій державних та регіональних органів влади щодо реалізації регіональної інноваційної політики. Структурна перебудова в регіонах повинна базуватися на більш активному управлінні інвестиційними та інноваційними процесами. Політика акумуляції інноваційних ресурсів та їх використання може орієнтуватися на вибір нових конкурентоспроможних технологій, будівництво нових або модернізацію діючих об'єктів, організацію випуску нової продукції та її збуту з урахуванням кон'юнктури ринку.

Однак, модернізація базових галузей регіонального розвитку шляхом підвищення технологічного устрою виробництв не вирішить проблему територіальних диспропорцій. В умовах збільшення нестабільності світових ринків та з урахуванням прогнозу ймовірних кліматичних змін для регіональних економічних систем актуалізуються проблеми підвищення цілісності та автономності (самозабезпечення). Для їх вирішення доцільно вжити заходів щодо розробки та розвитку кластерних регіональних економічних систем, в рамках яких слід приділити увагу блоку самозабезпечення продовольством й джерелами енергії в обсягах, необхідних для виживання населення.

Таким чином, метою регулювання міжгалузевих пропорцій на рівні регіональних економічних систем є не тільки підвищення рівня технологічного устрою базових галузей економіки, а й формування регіональних економічних систем з більш високим рівнем емерджентності, ніж ті, що існують.

У зв'язку з цим процес регіонального управління доцільно переорієнтувати з традиційних моделей стратегічного планування – до моделей кластерного розвитку та дотримання граничних показників самозабезпечення у життєво важливих галузях господарювання (забезпечення продовольством, енергозабезпечення).

2.4. Розвиток потенціалу регіональних економічних систем в період стагнації світової економіки

Динаміка соціально-економічного розвитку регіонів України свідчить про те, що протягом останнього часу посткризове відновлення відбувалося нерівномірно. До теперішнього часу для регіонів України залишаються невирішеними традиційні проблеми: збереження істотних диспропорцій соціально-економічного розвитку; низька інтенсивність міжрегіонального співробітництва, у тому числі, в економічній сфері; неможливість більшості регіонів країни самостійно забезпечити, як мінімум, просте відтворення, задіяти інвестиційні кошти та ефективно використовувати наявний ресурсний потенціал для досягнення стабільного, збалансованого розвитку. Зазначений ряд невирішених проблем регіонального розвитку та відсутність можливості забезпечення для багатьох регіонів країни, як мінімум, простого відтворення, становить істотну загрозу стійкості національної економіки, яка актуалізується у зв'язку з потенційною стагнацією глобальної економічної системи.

Сьогодні основні суперечки аналітиків та експертів про тривалість поточної світової кризи проходять у форматі визначення типу глобальної рецесії. Оптимісти вірять в те, що світ проходить V-образну рецесію, і вихід з кризи не за горами. Реалісти розмірковують про U-, W-образні рецесії, а песимісти вважають, що світ увійшов у довгострокову L-образну рецесію [105]. Згідно із загальноприйнятою точкою зору у експертному середовищі, будь-яке відновлення світової економіки найближчим часом буде обмеженим або нестійким - U - або W - образним. Головна причина - побічні ефекти кредитної кризи, а також зведення причин рецесії виключно до оптимізації фінансових інструментів та ігнорування проблем межі ефективності економічних процесів, дисбалансів виробництва та споживання, а також - посилення соціальної нерівності. У подібних умовах виникає необхідність переосмислення стратегії управління як на рівні національної економіки в цілому, так й на рівні регіональних економічних систем.

В умовах, що склалися, стратегії регіональних економічних систем вимагають системного обґрунтування й корекції в разі, якщо вони недостатньо враховують системну та еволюційну динаміку розвитку економічного простору різного рівня організації.

Виходячи з вищевикладеного, метою даного етапу дослідження є обґрунтування концептуальних положень, що визначають розвиток потенціалу регіональних економічних систем в період стагнації світової економіки.

Аналіз потенціалу регіонального розвитку та обґрунтування напрямків його оптимізації, адекватних актуальним зовнішнім викликам, може бути реалізований з використанням моделі формування конкурентних переваг М.Портера.

М. Портер виявив детермінанти становлення конкурентоспроможної економічної системи, надавши їх у вигляді ромба конкурентних переваг (рис. 2.11).

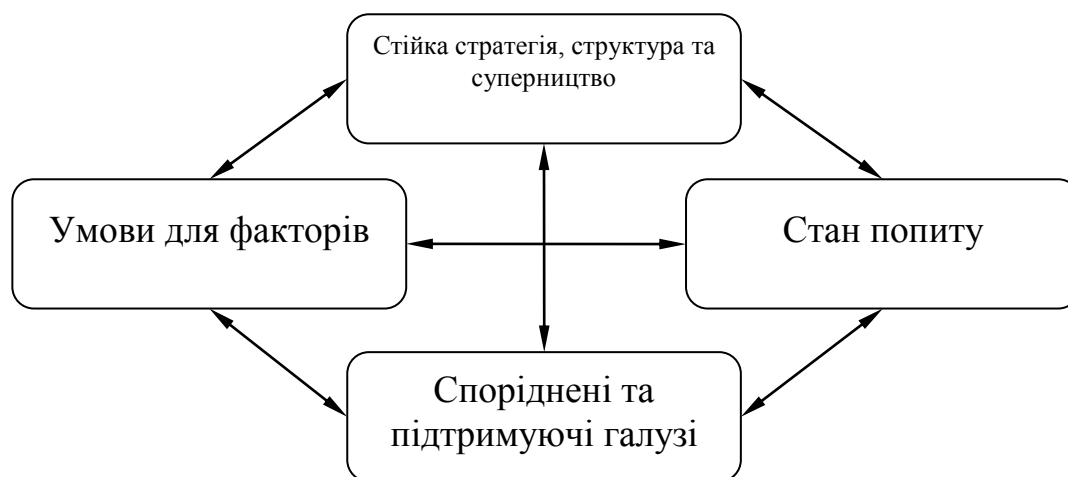

Рис. 2.11. Детермінанти конкурентних переваг (згідно М. Портеру) [124, с. 176]

Простір, який кожна держава створює та підтримує для своїх галузей, надається у вигляді наступних атрибутів:

1. Умови для факторів. Позиція країни у факторах виробництва, таких як наявність кваліфікованої робочої сили або інфраструктури, необхідної для ведення конкурентної боротьби в даній конкретній галузі.

2. Стан попиту. Характер попиту на внутрішньому ринку для галузевого

продукту або послуги.

3. Споріднені та підтримуючі галузі. Наявність або відсутність в даній країні галузей-постачальників або інших супутніх галузей, конкурентоспроможних на міжнародному рівні.

4. Стійка стратегія, структура та суперництво. Існуючі в країні умови створення, організації та управління компаніями, а також характер внутрішньої конкуренції.

Ці фактори зумовлюють виникнення національного середовища, у якому компанії зароджуються та навчаються конкурувати. Кожна з чотирьох названих складових успіху визначає відповідну точку на ромбі конкурентних переваг країни; дія однієї зі складових часто залежить від стану трьох інших. Наприклад, вимогливість покупців не призведе автоматично до появи поліпшеної продукції, якщо якість людських ресурсів не дасть компаніям можливості домагатися відповідності вимогам покупців. Конкретні недоліки у факторах виробництва не будуть стимулювати оновлення, якщо конкуренція недостатньо сильна й цілі, які ставить перед собою компанія не підкріплюються суттєвими інвестиціями. В цілому, слабка позиція будь-якої зі складових буде обмежувати можливості даної галузі прогресувати й оновлюватися [124, с. 192].

Разом з тим позиції у ромбі володіють також властивістю взаємного посилення; вони утворюють систему. Два елементи, внутрішня конкуренція та географічна концентрація особливо сильні у перетворенні ромба в єдину систему - внутрішня конкуренція в зв'язку з тим, що вона стимулює вдосконалення за всіма іншими ключовими позиціями, а географічна концентрація - через породження та посилення взаємодії між чотирма іншими факторами.

Роль внутрішньої конкуренції ілюструє роботу ромба як системи з внутрішнім посиленням. Жорстка внутрішня конкуренція стимулює розвиток специфічних масивів особливих факторів, особливо у тому випадку, якщо усі конкуренти розташовуються в одному місті чи регіоні.

Іншим ефектом системного характеру у ромбі є те, що країни досить рідко мають одну конкурентоспроможну галузь: вірніше, правило ромбу формує оточення, яке підтримує кластери конкурентоспроможних галузей. Конкурентоспроможні галузі не розкидані в економіці безсистемно: вони зазвичай пов'язані один з одним вертикальними (покупець-продавець), або горизонтальними (загальні споживачі, технології, канали) зв'язками. Не розосереджуються такі групи й фізично: вони тяжіють до концентрації у географічному плані. Одна конкурентоспроможна галузь допомагає виникненню іншої у процесі взаємного посилення.

Використовуючи модель М. Портера, проведемо аналіз потенціалу регіональних економічних систем України за кожною з виділених складових.

Умови для факторів. З початку здобуття незалежності, структура промислового комплексу регіонів України істотно не змінилася. Тому для більшості регіонів України вирішальне значення продовжують грати одна-дві галузі економіки [103]. Так, пріоритетною галуззю промислового виробництва для 16 регіонів є харчова промисловість та переробка сільськогосподарської продукції; для Дніпропетровської, Запорізької та Донецької областей - металургія та обробка металу; для Закарпатської, Харківської та Сумської областей - машинобудування; для Луганської та Полтавської областей - виробництво коксу, продуктів нафтопереробки; для Івано-Франківської, Миколаївської, Рівненської областей та м. Севастополя - виробництво та розподіл електроенергії, газу та води.

Зазначене розміщення продуктивних сил призводить до відтворення нерівності та посилення регіональних диспропорцій, що відбивається у показниках валового регіонального продукту на душу населення, індексі людського розвитку та якості життя населення.

У період відновлення економіки України після першої хвилі світової фінансово-економічної кризи 2008-2009рр. основними позитивними тенденціями розвитку регіонів у 2011 р. стали:

приріст виробництва промислової продукції (у 20 регіонах; найбільший –

у Івано-Франківській - на 24,6% та Житомирській - на 22,0% областях);

приріст сільськогосподарського виробництва в усіх регіонах України (найбільший - у Харківській (на 41,6%), Полтавській (на 31,3%) та Сумській (на 30,0%) областях);

збільшення обсягів виконаних будівельних робіт (у 19 регіонах);

збільшення обсягу експорту товарів (у всіх регіонах, крім Одеської області, де спостерігалось скорочення на 11,1%);

збільшення обсягу інвестицій в основний капітал за підсумками січня-вересня (у 21 регіоні; найбільше - у АР Крим (у 2,9 рази), Кіровоградській (у 1,8 рази) та Донецькій (у 1,5 рази) областях);

зростання реальної заробітної плати (у всіх регіонах; найбільше у Київській області - на 13,3%);

скорочення обсягу заборгованості із виплати заробітної плати (у 23 регіонах; у Чернігівській області (погашено 92,4% боргу), у Рівненській (70,0%), у Київській (56,6% боргу) областях);

зростання доходів місцевих бюджетів (у всіх регіонах; у Полтавській області (на 26,1%), у Київській (на 24,5%) [103].

Разом з тим зафіксовані позитивні тенденції регіонального розвитку мають чітко виражену екстенсивну основу. Поліпшення динаміки у базових галузях промисловості та активізація експорту відбулися, перш за все, за рахунок сприятливої кон'юнктури на світовому ринку основної товарної спеціалізації України. Зокрема, експорт товарів із Дніпропетровської, Донецької та Луганської областей збільшився за підсумками січня-листопада на 29,3, 32,9 та 96,7% відповідно. У структурі експорту чорних металів зросла питома вага продукції більш дорогого асортименту та зменшилася частка продукції із низьким ступенем обробки. У структурі реалізованої промислової продукції регіонів збільшується частка продукції металургії, виробництва коксу, продуктів нафтопереробки, хімічної та нафтохімічної, а також добувної галузей промисловості.

Таким чином, наявність природних ресурсів, розвинена промислова інфраструктура, достатній рівень освіти трудових ресурсів складають базові умови для розвитку факторів виробництва регіональних економічних систем в Україні. При цьому основною проблемою регіонального розвитку залишається екстенсивне використання наявного потенціалу, інгібування базових стимулів економічного зростання.

Стратегія, структура та суперництво. Найбільш значущим чинником, що запускає процеси інтенсивного розвитку в економіці, є наявність конкурентного середовища та підприємницької ініціативи населення. Для економіки України в цілому характерний високий рівень монополізації ринків більшості галузей, що визначається низьким технологічним устроєм та розвитком шляхом формування олігопольних структур. При цьому в регіональному розрізі дані тенденції проявляються неоднаково, що обумовлено територіальним розміщенням галузей важкої промисловості та підприємств АПК. Так, аналіз структури регіональних ринків демонструє досить важливі міжрегіональні відмінності (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Структурні передумови розвитку конкуренції на регіональних ринках [3]

Регіон	Питома вага ринків (у % від загальної кількості)			
	з конкурентною структурою	олігопольних	з ознаками домінування	монополізованих
1	2	3	4	5
Донецька область	53,7	25,0	8,8	12,5
Львівська область	51,9	18,2	24,7	5,2
м. Київ	48,7	12,8	32,1	6,4
Харківська область	48,1	11,1	32,1	8,6
АР Крим	46,2	16,7	29,5	7,7
Полтавська область	43,6	25,6	23,1	7,7
Луганська область	42,9	18,2	33,8	5,2
Одеська область	41,3	20,0	31,3	7,5

Продовження табл. 2.4

1	2	3	4	5
Дніпропетровська область	40,2	25,6	26,8	7,3
Запорізька область	38,5	17,9	35,9	7,7
Миколаївська область	36,8	15,8	40,8	6,6
Вінницька область	35,9	21,8	35,9	6,4
Хмельницька область	34,2	15,8	39,5	10,5
Херсонська область	33,8	15,6	32,5	18,2
Сумська область	32,5	18,2	40,2	9,1
Ровенська область	32,1	10,3	47,4	10,3
Київська область	30,3	22,4	39,5	7,9
Закарпатська область	28,9	22,4	39,5	9,2
Черкаська область	28,6	19,5	44,2	7,8
Житомирська область	28,2	17,9	43,6	10,3
Кіровоградська область	27,0	23,0	43,2	6,8
Чернігівська область	26,6	19,0	44,3	10,1
Волинська область	25,3	22,7	41,3	10,7
Тернопільська область	25,3	18,7	44,0	12,0
Івано-Франківська область	22,1	18,2	51,9	7,8
Чернівецька область	21,9	11,0	49,3	17,8

Різниця у питомій вазі конкурентних ринків в різних регіонах становить до 2,5 разів (від 53,2% у Донецькій області до 21,9% у Чернівецькій), у питомій вазі монополізованих ринків - 3,5 рази (від 5,2% у Львівській та Луганській областях до 18,2% - у Херсонській). Лише у двох областях (Донецькій та Львівській) структурні перешкоди конкуренції відсутні більш ніж на половині ринків. Ще в п'ятнадцяти регіонах питома вага ринків з конкурентною структурою становить від 30 до 40%, в дев'яти областях - менше 30% [34].

У той же час, в одинадцяти областях України значні структурні перешкоди конкуренції існують більш ніж на половині ринків галузей. Даний

факт свідчить про наявність перешкод для використання потенціалу регіональних економічних систем шляхом його інтенсивного розвитку. У період стагнації світової економіки актуалізація конкуренції як базового економічного стимулу може стати основою для забезпечення, як мінімум, простого відтворення на рівні регіональних економічних систем.

Споріднені та підтримуючі галузі. Розглядаючи розвиток фактору «споріднені та підтримуючі галузі» в ромбі конкурентоспроможності М.Портера, слід зазначити значне збільшення його впливу, пов'язане з реструктуризацією та оновленням інфраструктури у зв'язку із проведенням в Україні чемпіонату з футболу Євро-2012.

Фінансування заходів із підготовки України до проведення Євро-2012 було в цілому задовільним, що забезпечило значний внесок у модернізацію економічних комплексів держави (рис. 2.12).

До позитивних тенденцій, що є супутніми удосконаленню організаційно-управлінських механізмів регіонального розвитку протягом періоду підготовки України до Євро-2012, слід віднести:

прискорення темпів будівництва та модернізації об'єктів регіональної інфраструктури, перш за все аеропортів, автомобільних доріг, залізничних вокзалів, систем транспортних комунікацій;

нарощування туристично-рекреаційного потенціалу регіонів України;

поліпшення іміджу України в Європі та світі, на що звернули увагу численні учасники та гості Євро-2012, акцентувавши увагу на злагодженій роботі муніципальних та правоохоронних служб під час проведення чемпіонату, безперебійному функціонуванні об'єктів спортивної та іншої інфраструктури;

зростання ефективності роботи органів державної влади та місцевого самоврядування.

Таким чином, слід зазначити істотний внесок розвитку інфраструктури у модернізацію потенціалу регіональних економічних систем. У період стагнації

світової економіки розвиток інфраструктури збільшує шанси залучення капіталу для забезпечення регіонального розвитку.

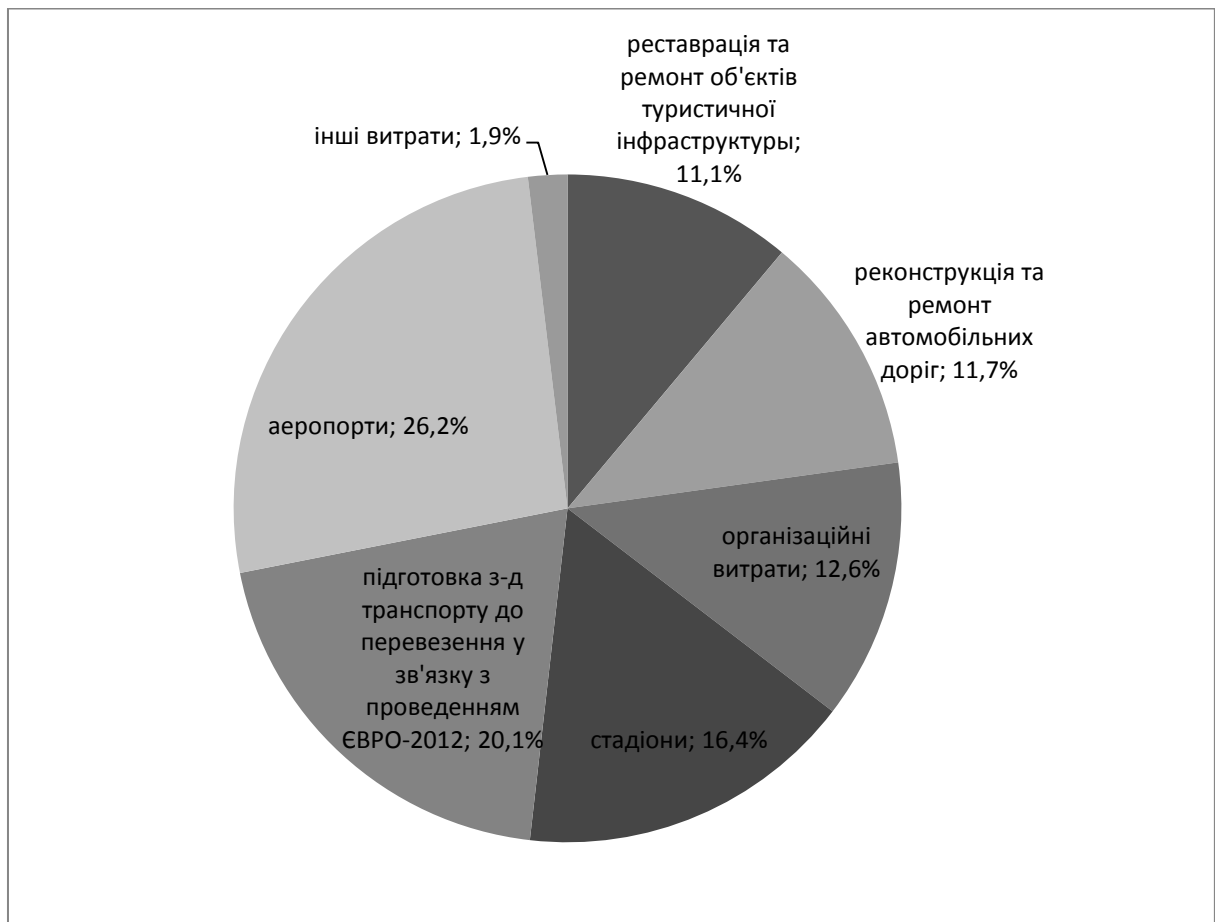

Рис. 2.12. Структура фінансування витрат на підготовку та проведення в Україні Євро-2012 [42]

Стан попиту. Основним фактором, що здійснює негативний вплив на конкурентоспроможність регіональних економік, є несприятлива кон'юнктура зовнішніх ринків експортно-орієнтованих галузей промисловості України. З огляду на сировинну орієнтацію українського експорту, стагнація ринків сировини визначає спадний вектор у розвитку не тільки регіональних, а й національної економіки в цілому.

Основним фактором впливу на формування поточної зовнішньоекономічної позиції України були умови світової торгівлі, які погіршилися в порівнянні з відповідним періодом 2015 р.

Для глобального економічного середовища, за прогнозами провідних міжнародних фінансових інститутів, залишаються характерними ознаки економічної депресії й досить високого рівня невизначеності перспектив та макроекономічної нестабільності:

сучасний етап розвитку глобальної економіки характеризується надзвичайно високим рівнем державної заборгованості розвинених країн світу;

кардинальне подолання боргових проблем вимагатиме тривалого періоду та більшої координації дій на глобальному рівні;

заходи щодо нейтралізації кризових процесів засобами жорсткого фінансового та фіскального регулювання, до яких переважно схилиються уражені борговою кризою розвинені країни, втрачають ефективність;

бюджетна консолідація не дає очікуваного ефекту без структурних реформ та адаптивної грошово-кредитної політики;

помітно зросла стійкість країн, що розвиваються, до глобальних криз, що пояснюється зростанням якості економічної політики й порівняно меншою частотою внутрішніх та зовнішніх шоків в даних країнах;

рецесія в промислово розвинених країнах супроводжується потужним зміщенням торгових потоків в країни, що розвиваються. Зростання попиту на імпорт з боку країн, що розвиваються є найважливішим фактором, який утримує світову економіку й торгівлю від глибшого спаду;

глобалізація як провідний тренд у розвитку світової економіки зумовлює ризики для країн, що розвиваються щодо зовнішніх шоків та припинення росту.

У подібних умовах розвитку зовнішнього середовища збереження позитивних показників макроекономічної динаміки в Україні зажадає істотного послаблення залежності національної економіки від кон'юнктури світових ринків. Це може бути досягнуто шляхом посилення ролі внутрішніх факторів економічної динаміки [42, с 22].

Таким чином, аналіз стану регіональних економічних систем України в термінології моделі М. Портера дозволяє зробити наступні висновки та сформулювати такі *рекомендації*:

модель формування конкурентних переваг регіональних економічних систем на цьому етапі розвитку демонструє позитивний вплив двох факторів, що визначають підвищення конкурентоспроможності (умови для факторів; споріднені та підтримуючі галузі), і негативний вплив двох інших факторів моделі (стан попиту, стійка стратегія, структура та суперництво);

в ситуації прогнозованої стагнації світової економіки основним напрямком розвитку потенціалу регіональних економічних систем є збільшення рівня їх цілісності (що досягається за рахунок виробництва продукції кінцевого споживання та формування замкнутих виробничих ланцюжків) та конкурентоспроможності (що забезпечується шляхом стимулювання внутрішньої конкуренції як базового чинника інтенсивного економічного розвитку);

для сільськогосподарських регіонів країни рекомендується використовувати позитивну кон'юнктуру зовнішніх ринків з метою диверсифікації регіональної економіки та розвитку внутрішнього попиту;

для промислових регіонів оптимальним є розвиток шляхом кластеризації з метою формування замкнутих виробничих циклів та випуску продукції кінцевого попиту (металургія - машинобудування, хімія - виробництво кінцевої продукції четвертого й п'ятого технологічних устроїв).

Процес реалізації існуючого потенціалу території потребує детального аналізу актуальних сильних та слабких сторін економічної системи, що розглядається. Для регіональних економічних систем важливо визначити поточний рівень їх розвитку, домінуючу галузеву спрямованість та наявність потенціалу для інноваційного розвитку.

При проведенні аналізу РЕС України в якості основи використані дані за 2010-2015 рр., що є в наявності на момент розгляду.

У табл. 2.5 надані дані щодо валового регіонального продукту, обсягів реалізованої промислової продукції та виробництва с/г продукції в регіонах України, а також - дохід на одну людину. З огляду на той факт, що регіони України мають суттєво різну чисельність населення, показники, надані в табл. 3.5, враховують їх значення у розрахунку на душу населення, що дозволяє провести оцінку в порівнянних величинах.

Таблиця 2.5

Показники регіонального розвитку на душу населення, 2015 р.

Область України	Показники, на душу населення, 2015 р.			
	ВРП, грн.	обсяг реалізованої промислової продукції, грн.	виробництво продукції с/г, грн.	дохід на людину, грн.
1	2	3	4	5
Вінницька	37270	30367,0	11343	28875,7
Волинська	30387	18455,1	6170	24222,3
Дніпропетровська	65897	92201,4	4636	38403,8
Донецька	26864	40734,0	1621	20595,4
Житомирська	30698	20487,2	6442	27041,6
Закарпатська	22989	10975,2	3252	21686,5
Запорізька	50609	76566,6	5714	35546,7
Івано-Франківська	33170	24630,1	4121	25748,0
Київська	60109	42118,4	3058	33207,4
Кіровоградська	39356	23525,1	11261	26631,2
Луганська	10778	10356,4	1824	14882,5
Львівська	37338	22642,7	3559	28772,1
Миколаївська	41501	29981,1	7708	28580,0
Одеська	41682	22203,0	4446	31542,6
Полтавська	66390	76987,0	11538	31243,1
Рівненська	30350	23109,7	5518	25951,8
Сумська	37170	32856,7	8806	29810,4
Тернопільська	24963	11398,6	7629	23277,8
Харківська	45816	41143,5	5387	31459,1
Херсонська	30246	16029,0	10174	27066,9

Продовження табл. 2.5

1	2	3	4	5
Хмельницька	31660	20741,1	8937	28525,2
Черкаська	40759	38275,2	11722	26226,6
Чернівецька	20338	7492,4	4712	23137,7
Чернігівська	35196	26281,3	9450	27690,2
м. Київ	155904	103900,2	---	75794,4
<i>Середнє значення</i>	<i>41897,6</i>	<i>34538,3</i>	<i>6626,2</i>	<i>29436,8</i>
<i>Min</i>	<i>10778,0</i>	<i>7492,4</i>	<i>1621,0</i>	<i>14882,5</i>
<i>Max</i>	<i>155904,0</i>	<i>103900,2</i>	<i>11722,0</i>	<i>75794,4</i>
<i>Max/min</i>	<i>14,47</i>	<i>13,87</i>	<i>7,23</i>	<i>5,09</i>

На рис. 2.13. надано позиціонування регіонів України за параметрами виробництва та реалізації продукції промисловості та сільського господарства на душу населення, 2015 р. що дає можливість диференціювати переважно сільськогосподарські й промислові РЕС.

Як видно з отриманої класифікації, промисловими, з рівнем розвитку промисловості вище середнього по країні, є Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Київська, Харківська області.

До регіонів з відносно високим рівнем розвитку сільського господарства можна віднести Вінницьку, Кіровоградську, Хмельницьку, Херсонську, Чернігівську, Сумську, Тернопільську та Миколаївську області країни.

В окремий кластер з високим рівнем як промислового, так й сільськогосподарського розвитку можна віднести Полтавську область. При цьому Черкаська область, що також потрапила в даний квадрант, може бути охарактеризована як переважно сільськогосподарська, хоча вона й демонструє показники промислового розвитку вищі за середні по країні.

Решта областей України характеризуються показниками як промислового, так і с/г розвитку нижче середньодержавних, що відрізняє їх як системи з недостатньо вираженим й реалізованим потенціалом економічного розвитку. Негативним моментом є факт позиціонування колись промислово-

розвинених Львівської, Одеської та Луганської областей в кластері низького промислового та сільськогосподарського розвитку.

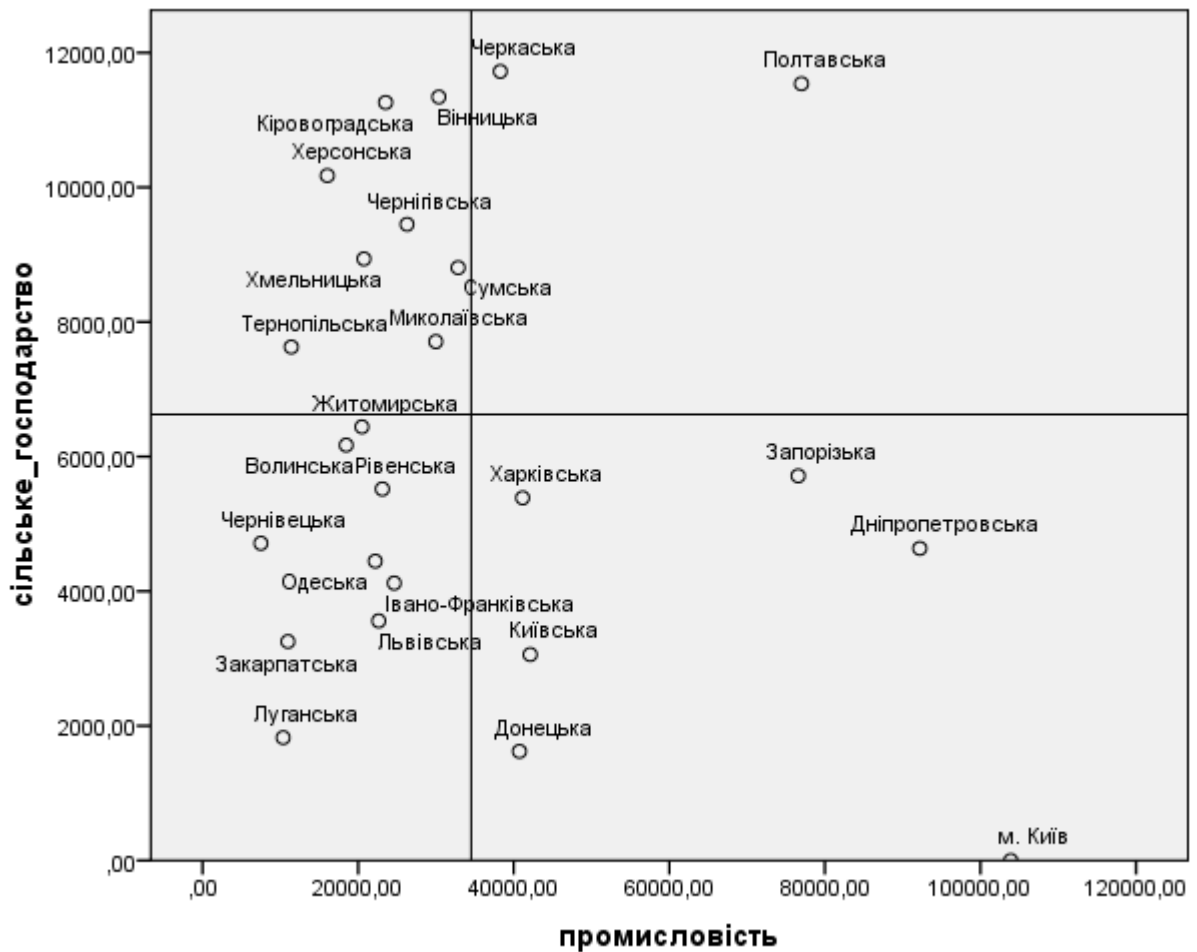

Рис. 2.13. Позичіонування регіонів України за параметрами виробництва та реалізації продукції промисловості й сільського господарства на душу населення, 2015 р.

Джерело: складено автором на базі [34]

При цьому Одеській області вдається зберігати показник валового регіонального продукту, що майже дорівнює середньому значенню, за рахунок будівельного сектору регіональної економіки та сфери послуг.

Показники валового регіонального продукту характеризують дохід на душу населення у даній РЕС, а також - відображають потенційні можливості для досягнення основних показників регіонального розвитку - рівня й якості життя населення (рис. 2.14).

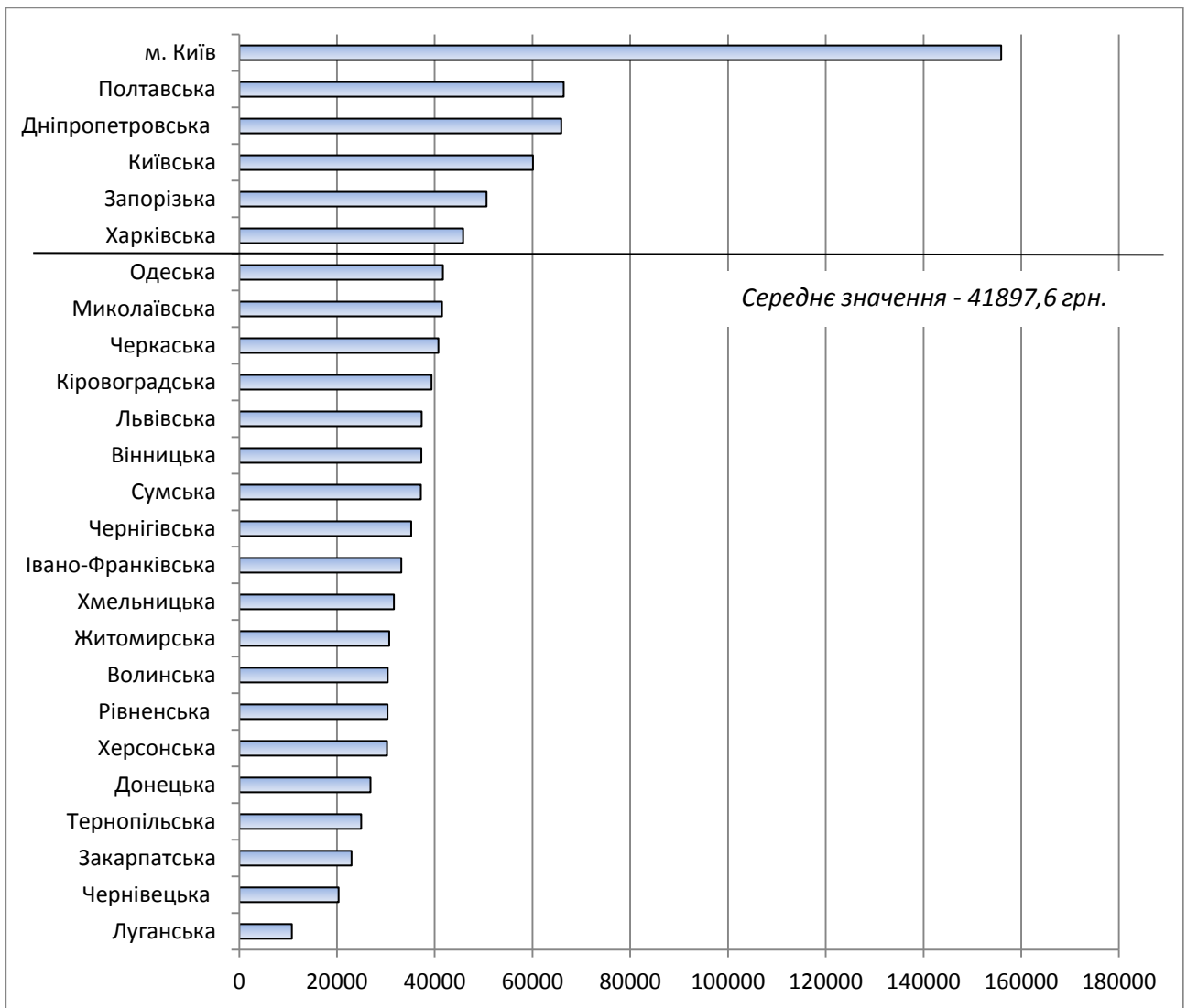

Рис. 2.14. ВРП на душу населення, 2015 р.

Джерело: складено автором на базі [34]

На рис. 2.15. надана лінійна регресія, що відображає залежність наявного доходу в розрахунку на одну людину від ВРП на душу населення, 2014 р. Високе значення коефіцієнту детермінації характеризує наявність залежності між показниками доходу та ВРП на душу населення, що відображає справедливий принцип перерозподілу отриманих доходів (без урахування рівня неоднорідності розподілу).

Крапка, що стоїть окремо на графіку, представляє м. Київ, і це дає можливість констатувати, що найбільший рівень диференціації РЕС України проходить по лінії «центр - регіони», а не за галузевою спрямованістю «промисловість - сільське господарство».

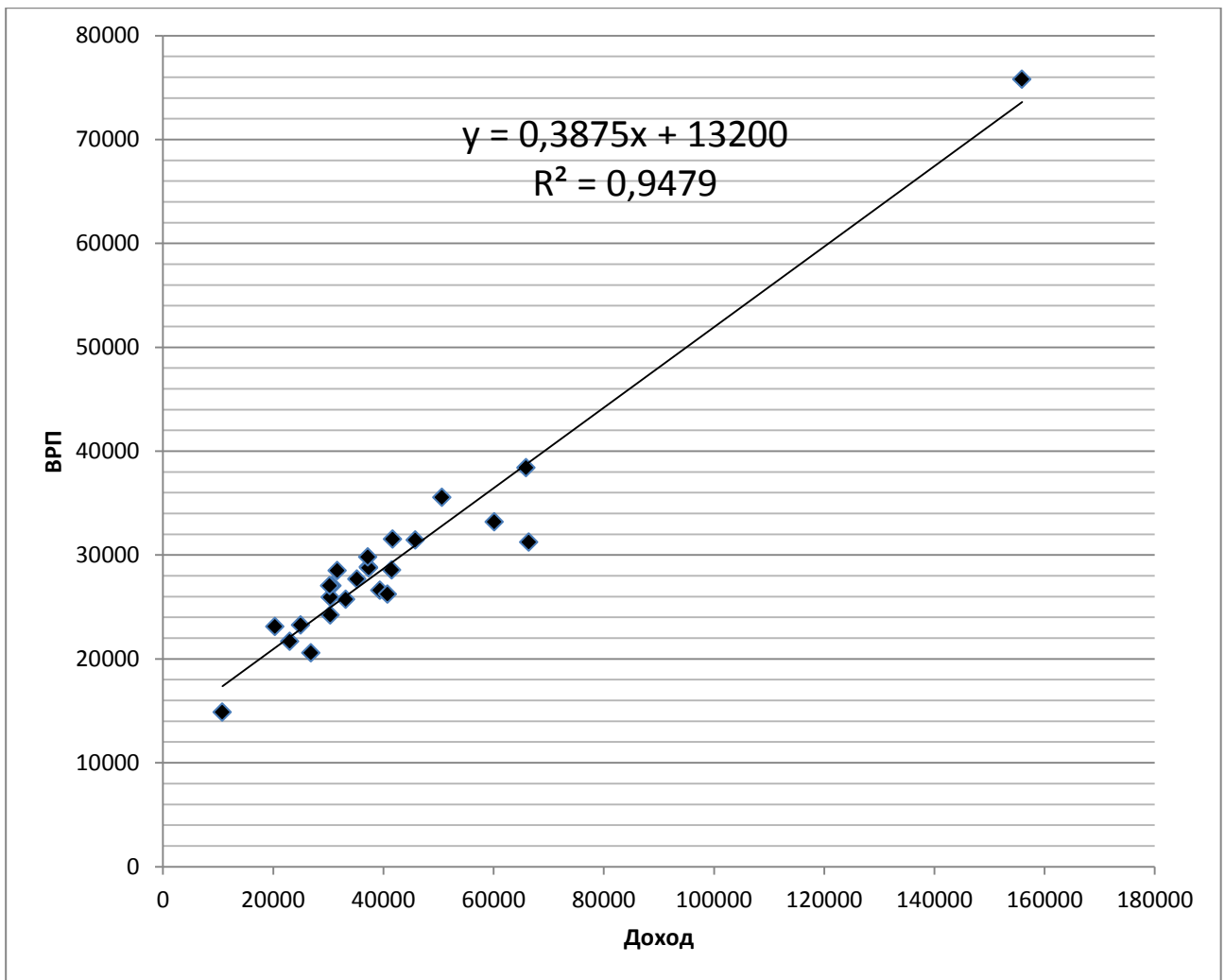

Рис. 2.15. Лінійна регресія, що відображає залежність наявного доходу в розрахунку на одну людину від ВРП на душу населення, 2015 р.

Джерело: складено автором на базі [34]

Важливо також зазначити, що при більш детальному розгляді можна виявити кілька регіонів, у яких збільшення ВРП на душу населення вище середнього по Україні не призводить до підвищення рівня одержуваного доходу. До таких регіонів належать Полтавська, Київська, Дніпропетровська, Запорізька, Харківська області України (рис. 2.16). В даних регіонах в наявності тенденція до ліберальної моделі економічного розвитку, для якої характерне збільшення ступеня диференціації населення за рівнем доходу.

Що стосується Луганської та Чернівецької областей України, то їх відрізняє перевищення доходів населення над показником валового

регіонального продукту на душу населення, що дозволяє визначити розвиток цих регіональних економічних систем як дотаційний.

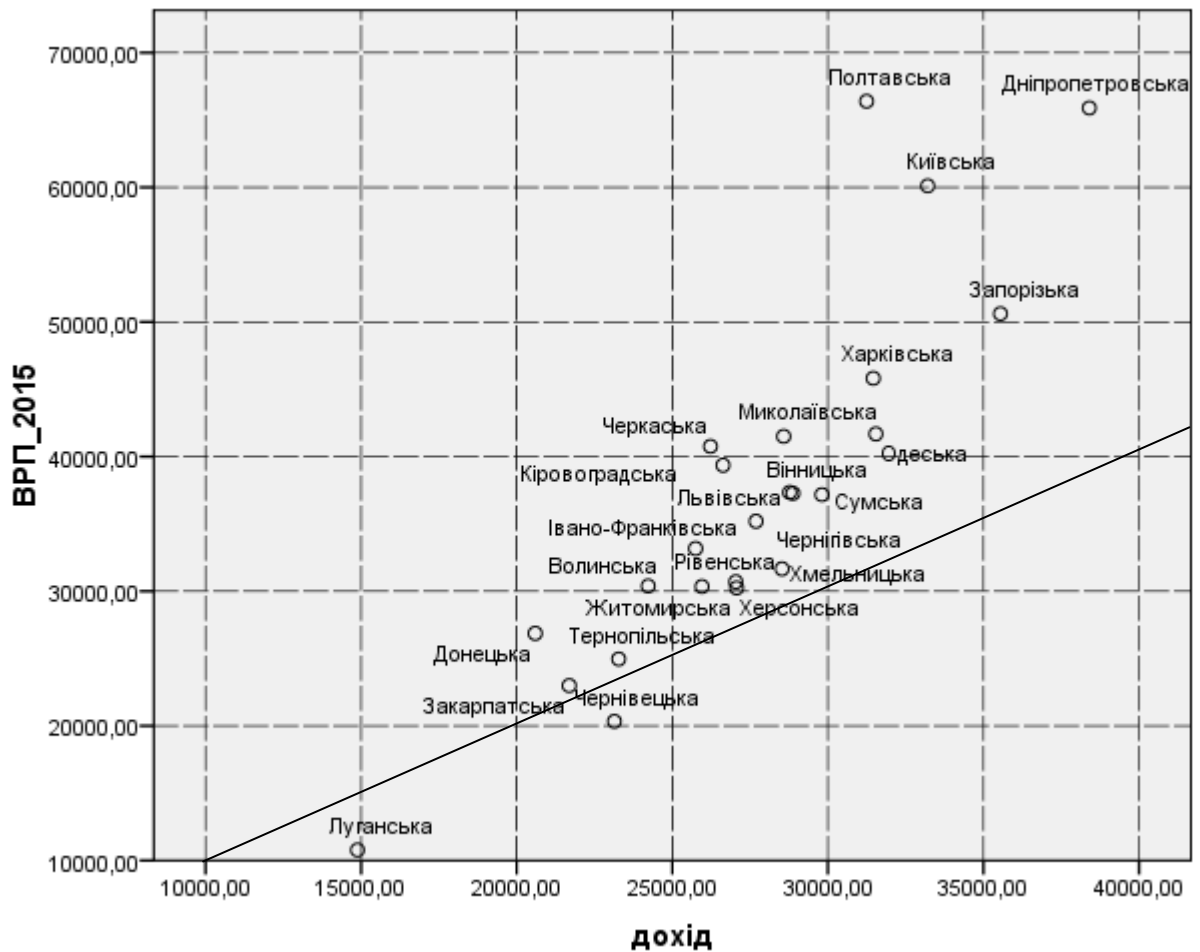

Рис. 2.16. Позичонування регіонів України за критеріями «наявний дохід в розрахунку на одну людину – ВРП на душу населення» (за винятком м. Києва), 2015 р.

Джерело: складено автором на базі [34]

З огляду на всі показники регіонального розвитку, використані для аналізу, регіональні економічні системи необхідно класифікувати за ступенем однорідності їх моделей розвитку, для чого доцільно використовувати кластерний аналіз. На рис. 2.17. надано результати кластерного аналізу, проведеного за допомогою програми SPSS за методом Варда.

Два типи угруповання з високим показником однорідності групи можуть включати 4, або 5 кластерів. Доцільно зупинитися на класифікації до 5 кластерів з коефіцієнтом різномірності 1,25 за 25- бальною шкалою.

Dendrogram using Ward Method

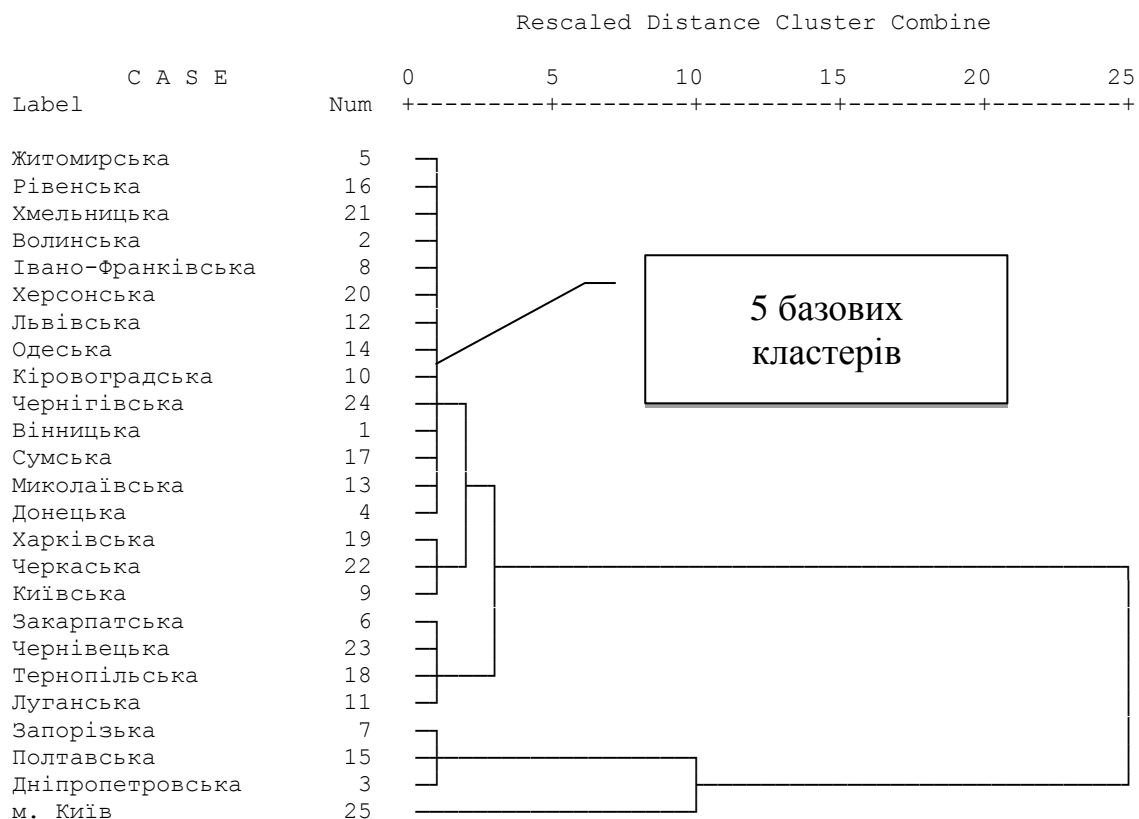

Рис. 2.17. Кластерний аналіз регіонів України за показниками економічного розвитку на душу населення, 2015 р.

Джерело: складено автором на базі [34]

Результати кластерного аналізу дозволяють згрупувати регіони в 5 кластерів: кластер №1: м. Київ; кластер №2: Дніпропетровська, Полтавська, Запорізька області; кластер №3: Луганська, Тернопільська, Чернівецька, закарпатська; кластер №4: Київська, Харківська, Черкаська області; кластер №5: інші регіони України.

За підсумками кластеризації можна виділити дві групи регіонів: унікальні та типові.

Унікальні регіони мають виражену спеціалізацію економічної системи та

її прояв. Вони не завжди відрізняються унікальною конкурентною перевагою, але мають високий рівень індивідуальності економічної системи. У типових регіонах економічна модель не є досить виявленої, вираженою. Для них знадобитися аналітичний етап – процедура позиціонування, виділення сильних та слабких сторін і формування унікального поєднання видів діяльності.

Інноваційна складова діяльності регіонів

Таблиця 2.6

Показники для позиціонування регіонів за результатом інноваційної діяльності: ВРП на душу населення, грн. [34]

Область України	рік						
	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	середнє
АР Крим	16507	19467	22675	23595	---	---	20561
Вінницька	14332	17768	20253	22303	24337	37270	22711
Волинська	13916	16993	19249	19817	20883	30387	20208
Дніпропетровська	34709	42068	44650	46333	44384	65897	46340
Донецька	28986	36446	38907	37830	22820	26864	31976
Житомирська	14616	17184	19551	20286	21267	30698	20600
Закарпатська	12278	14455	17088	17044	17748	22989	16934
Запорізька	23657	27567	30656	30526	30657	50609	32279
Івано-Франківська	14814	19386	23379	24022	24339	33170	23185
Київська	26140	34420	40483	39988	40046	60109	40198
Кіровоградська	15533	19918	22082	25533	25940	39356	24727
Луганська	19788	25067	25950	24514	12104	10778	19700
Львівська	16353	20490	24387	24937	25806	37338	24885
Миколаївська	20276	23402	24838	27355	26950	41501	27387
Одеська	22544	25748	27070	29118	28107	41682	29045
Полтавська	29652	35246	38424	39962	40914	66390	41765
Рівненська	13785	16735	18860	19003	22241	30350	20162
Сумська	15711	19800	21722	23517	24050	37170	23662
Тернопільська	11713	15055	16644	16819	18655	24963	17308
Харківська	23639	27966	29972	31128	31034	45816	31593
Херсонська	14346	16990	17910	19311	19947	30246	19792
Хмельницька	13602	17260	19920	20165	22063	31660	20778
Черкаська	17325	21082	24558	26168	26383	40759	26046
Чернівецька	10939	13228	14529	15154	15576	20338	14961
Чернігівська	15406	19357	22096	22603	23911	35196	23095
м. Київ	70424	79729	97429	109402	109170	155904	103676
м. Севастополь	20455	24564	25872	28765	---	---	24914

Важливо відзначити, що коефіцієнт варіації для показника ВРП на душу населення за досліджуваний період не перевищував 33% (максимальне значення – 28,1%), що свідчить про його стійкість для регіональних економічних систем, що розглядаються.

Таблиця 2.7

Показники для позиціонування регіонів за результатом інноваційної діяльності: обсяг інноваційної реалізованої продукції, яка є новою для ринку, на душу населення, грн. [34]

Область України	рік						
	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	середнє
АР Крим	13	37	47	236	-	-	83
Вінницька	112	98	23	30	19	45	55
Волинська	77	33	102	148	9	10	63
Дніпропетровська	54	142	91	202	33	62	97
Донецька	84	44	318	271	120	125	160
Житомирська	40	27	3	10	32	71	30
Закарпатська	1	8	1	766	453	-	246
Запорізька	268	489	559	318	446	386	411
Івано-Франківська	42	420	1051	344	285	30	362
Київська	217	274	227	173	217	137	208
Кіровоградська	285	162	39	34	137	72	121
Луганська	923	396	745	513	0	163	548
Львівська	20	69	202	49	84	164	98
Миколаївська	873	508	64	403	24	9	314
Одеська	4	5	208	230	219	83	125
Полтавська	978	5664	1295	572	142	-	1730
Ровенська	13	16	3	10	11	15	11
Сумська	874	1507	1294	802	1374	1108	1160
Тернопільська	35	143	109	16	30	70	67
Харківська	343	205	679	388	238	789	440
Херсонська	116	171	177	193	194	9	143
Хмельницька	0	0	1	1	-	2	1
Черкаська	78	74	30	82	41	32	56
Чернівецька	6	31	7	-	-	-	15
Чернігівська	12	54	33	58	36	37	38
м. Київ	703	511	455	699	197	266	472
м. Севастополь	20	20	0	1	-	-	10

Примітка: виділені області, для яких коефіцієнт варіації за досліджуваним показником нижче 33%.

Дані, надані в табл. 2.7, відображають результати інноваційної діяльності, що не має наздоганяючого характеру, так як включають обсяг реалізованої інноваційної продукції, яка є новою для ринку, а не для підприємства. Характеристики інноваційної діяльності дозволяють визначити потенційні можливості для відновлення регіональної економічної системи в період стагнації світової економіки та кризи національної.

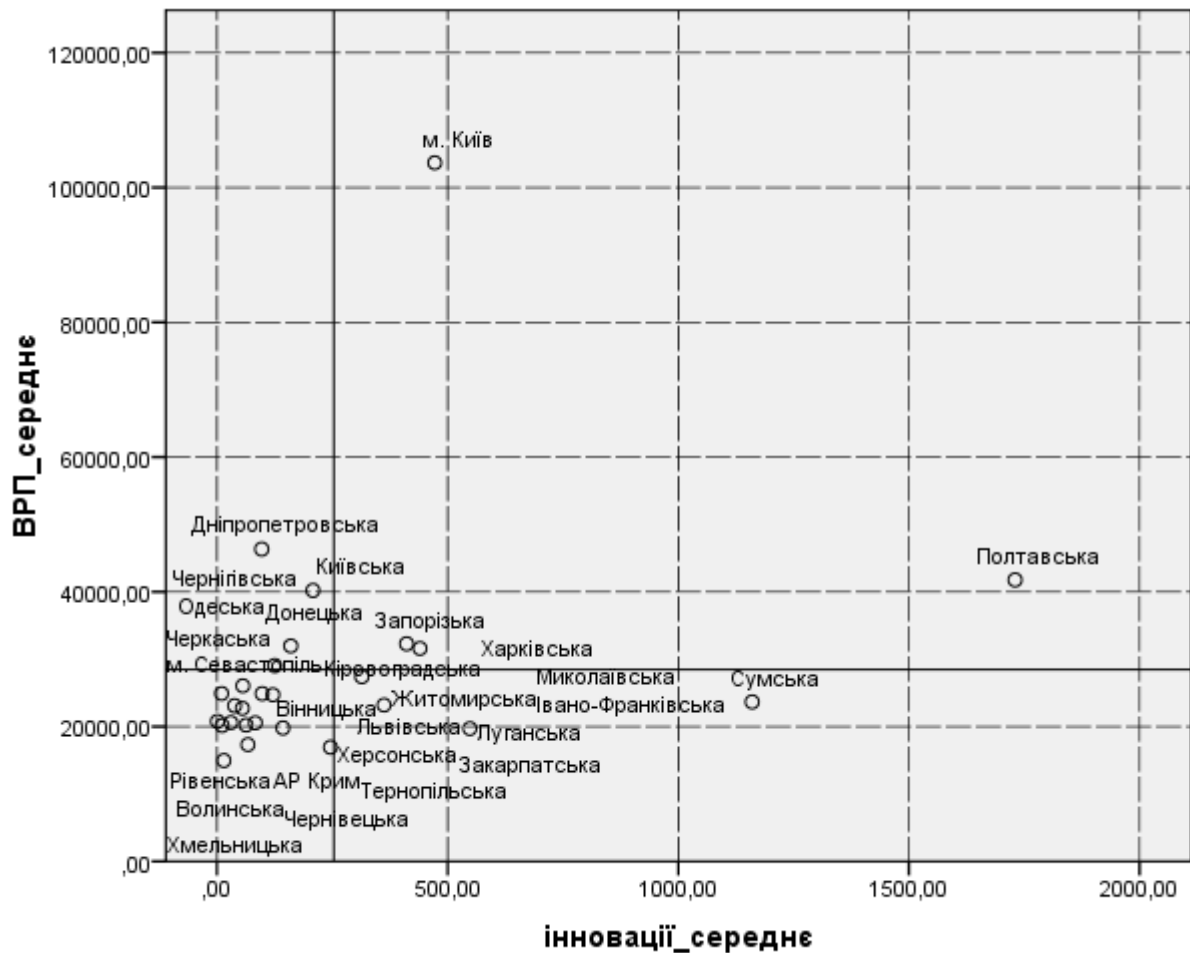

Рис. 2.18. Позичування регіонів за показниками:

інновації, середнє - обсяг інноваційної реалізованої продукції, яка є новою для ринку, на душу населення, грн. середнє значення за період 2010-2015 рр. ;

ВРП, середнє – валовий регіональний продукт на душу населення, грн., середнє значення за період 2010-2015 рр.

Джерело: складено автором на базі [34]

Наведені на рис. 2.18 та 2.19 дані змінюють традиційне уявлення про те, що інноваційними регіонами України є Львівська, Київська, Дніпропетровська

області. У лідери інноваційного розвитку вийшли Полтавська, Харківська та Запорізька області країни, місто Київ, а за підсумками 2015 р. до них також можна віднести Сумську область. Для Києва характерне значне перевищення показника ВРП на душу населення над інноваційним та промисловим розвитком. Це характеризує регіон як такий, що спеціалізується переважно на наданні послуг.

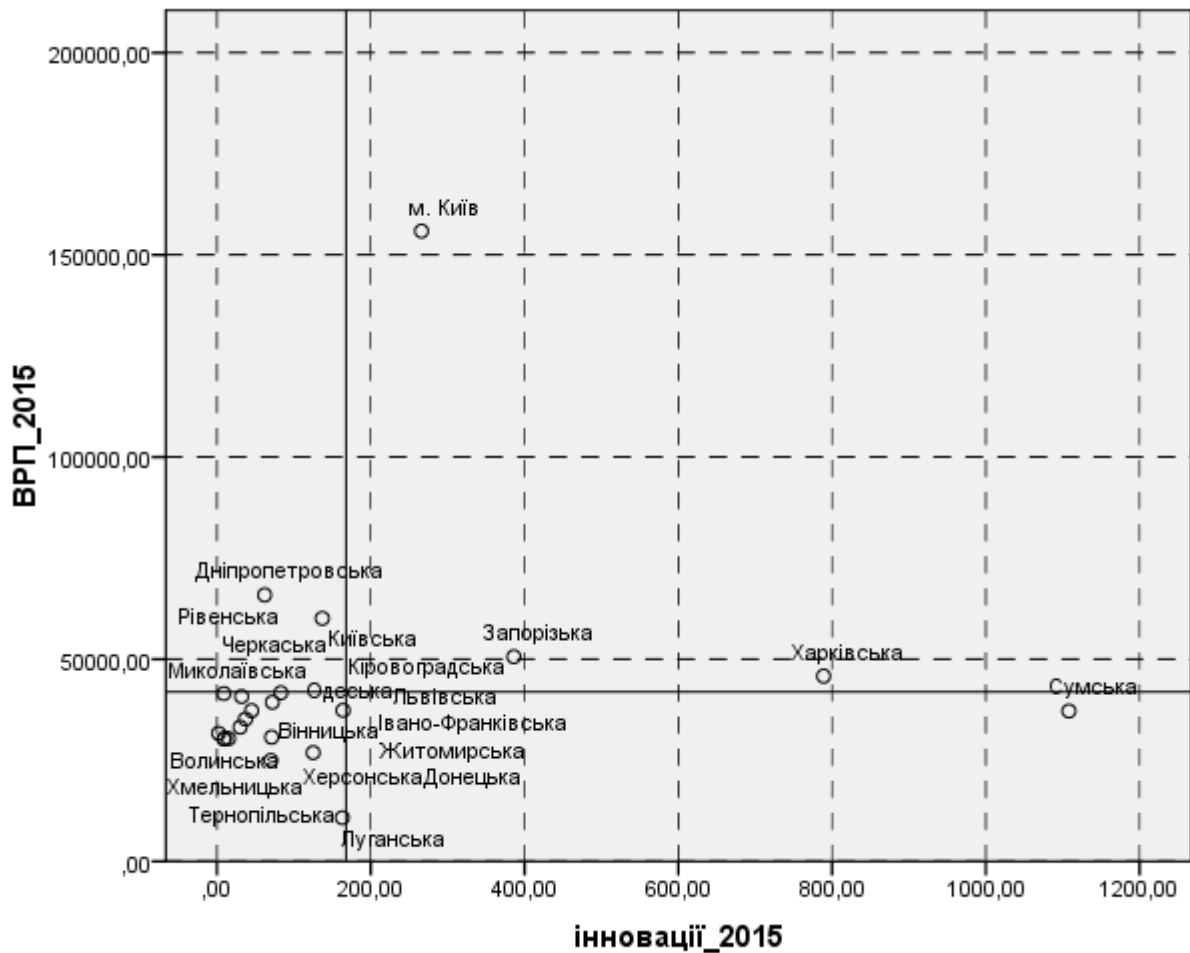

Рис. 2.19. Позичіонування регіонів за показниками:

інновації, 2015 – обсяг інноваційної реалізованої продукції, яка є новою для ринку, на душу населення, грн. ;

ВРП, 2015 - валовий регіональний продукт на душу населення, грн.

Джерело: складено автором на базі [34]

Середні показники за шість років та показники за 2015 р. надані окремо (рис. 2.19), демонструють мінливість реалізації інноваційної діяльності регіонів від року до року. При цьому саме середні значення дають можливість отримати

уявлення про стійкість даного виду діяльності в рамках РЕС. За допомогою представленої класифікації можна виділити регіони з низьким рівнем інноваційної активності, з високим стійким та високим нестійким видом інноваційної активності.

Результати проведеного аналізу свідчать про те, що до найбільш вразливих регіонів в період світової стагнації, відповідно запропонованим критеріям економічної безпеки, відносяться експортно-орієнтовані сировинні економічні системи Донецької, Дніпропетровської, Запорізької областей України.

Висновки за розділом 2

У результаті обґрунтування концептуальної основи механізму державного регулювання регіонального розвитку в період економічної стагнації отримано наступні висновки та аргументовано такі положення:

Констатовано, що на етапі стагнації як квазістійкості в зоні біфуркації системи теорія еволюції постулює кілька потенційно можливих варіантів розвитку: продовження стагнації, що забезпечується стабільністю характеристик внутрішнього та зовнішнього середовища; поява інновацій, які, за умови впровадження компетентного підходу до їх використання, дадуть змогу перейти у новий цикл розвитку; або - ще одна криза, що відображає нездатність системи державного регулювання сформувати нові адаптаційні механізми з необхідним для набуття стійкості рівнем їх ефективності.

Визначено базові завдання механізму державного регулювання регіонального розвитку в період економічної стагнації, а саме: 1) скоротити період стагнації для регіональних економічних систем. Це завдання засноване на такій закономірності: чим довше система перебуває в зоні біфуркації, тим менший її залишковий потенціал, необхідний для становлення в новому циклі розвитку; 2) сформувати потенціал для наступного прогресивного циклу розвитку регіональної економічної системи.

Запропоновано концептуальний підхід до управління регіональними економічними системами, заснований на трирівневій моделі формування стратегічних пріоритетів державного регулювання регіонального розвитку, що базується на положеннях системного підходу та еволюційної економіки як напряму розвитку економічної теорії, а також враховує залежність державно-управлінських рішень від фази циклу економічної системи та її ймовірної динаміки. Модель дає можливість визначити існуючі обмеження і можливості для розвитку регіональних економічних систем і на цій основі сформулювати принципи її еволюційно заданої динаміки.

Включення до інструментарію державного регулювання регіонального розвитку принципів еволюційної економіки дає підстави констатувати залежність стратегічних цілей розвитку регіональних економічних систем від фази циклу глобальної економічної системи, національної економічної системи і самої регіональної економічної системи, що утворюють три рівні динаміки економічних процесів. Обґрунтовано, що ці принципи формують теоретичний базис розробки стратегії регіонального розвитку як плану розвитку в певних обставинах. Функціонування регіональної економічної системи у середовищі із заданими властивостями накладає ряд обмежень і можливостей. Зокрема, визначено, що глобальна економіка знаходиться у фазі стагнації, яка буде тривати до наступного інноваційного прориву, що дасть світовій економіці змогу вийти у новий цикл прогресивного розвитку.

Доведено, що при формулюванні стратегічних пріоритетів державного регулювання регіонального розвитку необхідно визначити керовані системні властивості регіональної економічної системи, до яких віднесено: стійкість, цілісність та адаптивність системи. Обґрунтовано необхідність забезпечення таких основних функцій регіональної економічної системи, як: життєзабезпечення – базовий комплекс цілей стосується життєзабезпечення (безпеки) системи і включає, у першу чергу, продовольчу й енергетичну безпеку, а також соціальну (як охорону правопорядку), екологічну, фінансову ; розвиток – формування ядра спеціалізації регіональної економічної системи як

бази для її кластерного розвитку. Ядро спеціалізації засноване на наявності іманентно властивих системі чинників виробництва або на можливості розвитку потенціалу для формування таких чинників; репрезентація - зовнішнє позиціонування регіону як економічної системи із заданим рівнем спеціалізації, орієнтованої на зовнішній (відносно регіональної економічної системи) ринок. Цей набір функцій включає брендінг території як невід'ємну умову її успішного і стійкого позиціонування.

Визначено, що можливість виконання управлінською системою зазначених функцій прямо залежить від фази розвитку регіональної економічної системи та її потенціалу, тому стратегічні пріоритети регіонального розвитку на період стагнації світової економічної системи повинні бути спрямовані на збільшення рівня стійкості регіональних економічних систем при збереженні гнучкості їх внутрішньої організації.

З метою підвищення результативності механізму державного регулювання регіонального розвитку запропоновано як аналітичне забезпечення прийняття управлінських рішень використовувати параметри (показники) економічної безпеки регіональної економічної системи, що характеризують її стан у цілому, її стійкість та її мобільність, а саме: зростання ВРП, рівень і якість життя населення, темпи інфляції, рівень безробіття, структура економіки, майнове розшарування населення, криміналізація економіки, стан технічної бази господарства, витрати на НДДКР, конкурентоспроможність, імпортна залежність, відкритість економіки.

В результаті дослідження практики державного регулювання міжгалузевих пропорцій в Україні в період стагнації світової економіки у регіональному вимірі визначено, що в умовах збільшення нестабільності світових ринків і з урахуванням прогнозу ймовірних кліматичних змін для регіональних економічних систем актуалізуються проблеми підвищення цілісності й автономності (самозабезпечення).

Метою державного регулювання міжгалузевих пропорцій на рівні регіональних економічних систем є не тільки підвищення рівня технологічного

укладу базових галузей економіки, але й формування регіональних економічних систем з більш високим рівнем емерджентності. У зв'язку з цим процеси стратегічного регіонального управління потребують методологічної корекції: традиційні програми стратегічного регіонального розвитку, засновані на застосуванні SWOT-аналізу, запропоновано доповнити програмами кластерного розвитку. При цьому, формування кластерів може йти як шляхом самоорганізації території, так і шляхом зовнішнього стимулювання створення «точок зростання» як потенційних параметрів порядку при утворенні нових кластерних структур.

Визначено, що в ситуації прогнозованої стагнації світової економіки основним напрямом розвитку потенціалу регіональних економічних систем є збільшення рівня їх цілісності, що досягається за рахунок виробництва продукції кінцевого споживання і формування замкнутих виробничих ланцюжків, конкурентоспроможності, яка забезпечується шляхом стимулювання внутрішньої конкуренції як базового чинника інтенсивного економічного розвитку. Для сільськогосподарських регіонів країни рекомендовано використовувати позитивну кон'юнктуру зовнішніх ринків з метою диверсифікації регіональної економіки і розвитку внутрішнього попиту; для промислових регіонів оптимальним є розвиток по шляху кластеризації з метою формування замкнутих виробничих циклів і випуску продукції кінцевого споживання (металургія – машинобудування, хімія – виробництво кінцевої продукції четвертого і п'ятого технологічних укладів).

РОЗДІЛ 3

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В ПЕРІОД ЕКОНОМІЧНОЇ СТАГНАЦІЇ

3.1. Удосконалення організаційного забезпечення функціонування механізму державного регулювання регіонального розвитку

Процес удосконалення механізму державного регулювання регіонального розвитку в період економічної стагнації потребує аналізу та коригування, у разі необхідності, функцій системи державного управління та їх відображення у відповідній організаційній структурі. На момент дослідження організаційний аспект функціонування механізму державного регулювання регіонального розвитку регулюється в Україні такими нормативно-правовими актами (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Нормативно-правові акти, що регулюють стратегічний регіональний розвиток

Найменування правового акту	Сфера регулювання
1	2
Закон України «Про основи державної регіональної політики» № 156-VIII від 05.02.2015 [55]	Концептуальна основа механізму: «Визначає основні правові, економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та організаційні основи державної регіональної політики як складової частини внутрішньої політики України »
Постанова КМУ «Про затвердження Порядку розроблення Державної стратегії регіонального розвитку України і плану заходів з її реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених Стратегії і плану заходів» від 11 листопада 2015 р. № 931 [69]	Організаційний та методичний аспекти, центральний рівень управління: «Порядок визначає механізм розробки Державної стратегії регіонального розвитку України і плану заходів щодо її реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації Стратегії та виконання плану заходів».

Продовження табл. 3.1

1	2
Постанова КМУ «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» від 6 серпня 2014 р. № 385 [68]	Основний документ центрального рівня: «Стратегія визначає цілі державної регіональної політики та основні завдання центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, спрямовані на досягнення зазначених цілей, а також передбачає узгодженість державної регіональної політики з іншими державними політиками, які спрямовані на територіальний розвиток».
Постанова КМУ «Про затвердження Типового положення про агентство регіонального розвитку» від 11 лютого 2016 р №258 [70]	Організаційний аспект, регіональний рівень: «Агентство регіонального розвитку є неприбутковою установою, яка створюється з метою ефективної реалізації державної регіональної політики ».
Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 31.03.2016 № 79 «Про затвердження Методики розробки, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів щодо їх реалізації» [101]	Методичний аспект, регіональний рівень: «Методика визначає склад і зміст, терміни розробки, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів щодо їх реалізації ».

В основу процесу стратегічного регіонального цілепокладання покладено принцип програмно-цільового управління, з відносно високою частотою зворотного зв'язку (кожен квартал) та аналізом розривів (факт - прогноз).

На момент аналізу організаційною формою цілепокладання є комплексні цільові програми і проекти, які дозволяють співвіднести цілепокладання, точніше визначити їх ієрархію з урахуванням наявних ресурсів, виділити пріоритетні з них та спрямувати їх реалізацію на досягнення головної, або генеральної, цілі (рис. 3.1).

Актуальним нововведенням процесу формування регіональних стратегій розвитку є надання можливості створення *Агентств регіонального розвитку*, яким слід приділити особливу увагу.

Рис. 3.1. Організаційний аспект механізму регіонального розвитку в Україні: розробка та реалізація стратегічних планів

Джерело: складено автором

Згідно з Постановою КМУ "Про затвердження Типового положення про агентство регіонального розвитку" від 11 лютого 2016 р. №258 [70] Агентство регіонального розвитку є неприбутковою установою, яка створюється з метою ефективної реалізації державної регіональної політики.

Агентства можуть засновувати Верховна Рада Автономної Республіки Крим, обласні, Київський і Севастопольський міські ради, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська і Севастопольська міські держадміністрації.

Співзасновниками агентств можуть бути регіональні торгово-промислові палати, регіональні відділення всеукраїнських асоціацій органів місцевого самоврядування, місцеві асоціації органів місцевого самоврядування відповідного регіону, громадські об'єднання, що діють у відповідному регіоні, вищі учбові заклади, наукові установи.

У регіоні може бути утворене одне агентство, яке є юридичною особою, має самостійний баланс, відповідні рахунки в установах банків, печатку та бланк зі своїм найменуванням. При цьому агентство не є бюджетною установою.

Основними функціями агентства є:

1) проведення аналізу соціально-економічної ситуації, проблем розвитку відповідного регіону, надання органам влади пропозицій відносно шляхів їх рішення;

2) вивчення досвіду інших держав щодо реалізації регіональної політики та підготовка пропозицій відносно використання позитивного досвіду у регіоні;

3) сприяння, у тому числі шляхом організації та проведення консультаційної роботи, у: реалізації суб'єктами регіонального розвитку регіональної стратегії розвитку та виконанні плану заходів з його реалізації, програм і проектів регіонального розвитку; підвищенні інвестиційної привабливості регіону, залученні інвестиційних та кредитних ресурсів, міжнародної технічної допомоги для регіонального розвитку; створенні умов для інституційного та інфраструктурного розвитку регіону;

4) участь у: проведенні моніторингу стану виконання у регіоні завдань, визначених Державною стратегією регіонального розвитку, плану заходів щодо реалізації регіональної стратегії розвитку, програм і проектів регіонального

розвитку; розробці пропозицій щодо правового регулювання питань регіонального розвитку;

5) інформування громадськості про діяльність агентства, зокрема шляхом розміщення на своєму офіційному веб-сайті відповідної інформації та іншим прийнятним способом [70].

Представлене організаційне рішення виглядає досить дискусійним, оскільки, по-перше, воно суперечить принципу єдиноначальності, розмиваючи відповідальність за ухвалення стратегічних рішень та їх виконання на рівні регіонів; по-друге, сприяє бюрократизації, оскільки вимагає створення додаткового органу з недостатньо чітко заданими джерелами фінансування. У результаті функції, що за чинним законодавством притаманні органам державного управління виконавчої гілки влади, - розробка та реалізація стратегії розвитку - частково передаються сторонньому органу, що функціонує як неприбуткова організація на постійній основі.

Організаційним рішенням, більш адекватним принципам теорії менеджменту, що враховує досвід регіонального розвитку, є створення експертно-аналітичної Ради при державних регіональних адміністраціях, що виконують функції консультативної, експертно-аналітичної підтримки процесу стратегічного цілепокладання. Проте моніторинг, контроль реалізації та корекція процесу імплементації стратегічних планів та програм реалізуються на рівні державних обласних адміністрацій як органу виконавчої гілки влади на даній території.

Процесна частина реалізації механізму. Під соціальним механізмом формування та реалізації державного управління мається на увазі сукупність та логічний взаємозв'язок соціальних елементів, процесів і закономірностей, за допомогою яких суб'єкт державного управління (його компоненти) «схоплює» потреби, інтереси та цілі суспільства в керуючих впливах, закріплює їх у своїх управлінських рішеннях і діях та практично проводить їх в життя, спираючись на державну владу. Іншими словами, це механізм соціального «насичення» (наповнення) державного управління, завдяки використанню можливостей

якого воно набуває бажану обумовленість, обґрунтованість та ефективність (рис. 3.2).

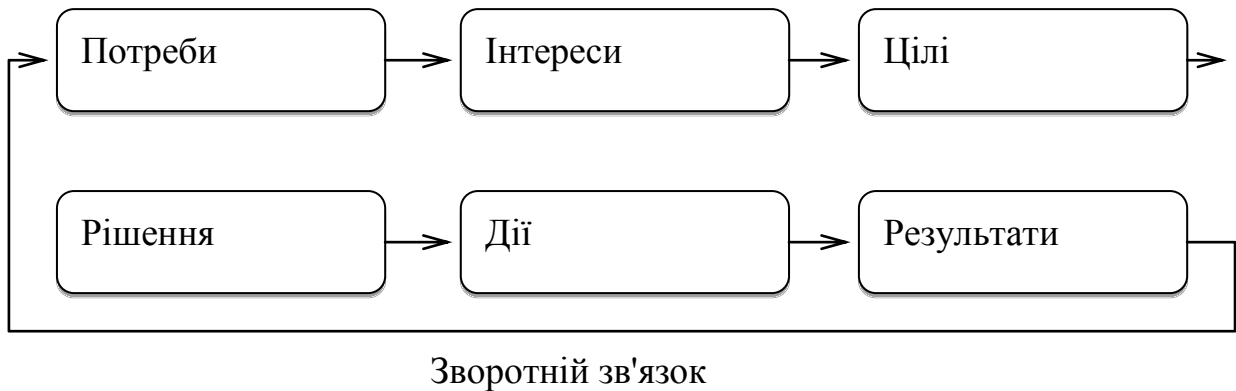

Рис. 3.2. Механізм формування і реалізації державного регулювання

Джерело: складено автором

Соціальний механізм в такому сенсі не тільки привертає увагу до правових, функціональних та організаційних закономірностей і процедур формування та реалізації державного управління (чим часто і обмежуються роздуми багатьох представників юридичної науки), але й диктує необхідність визначення наряду, на основі і спільно з ними для кожного управлінського явища його соціальної функції, соціальної ролі та цінності в громадському русі. Без урахування цього механізму та оцінки в ньому кожного з елементів, усвідомлення державно-управлінських феноменів може часом мати суто формальний характер.

Існування та розвиток, зміст та форми, сенс та напрямки вдосконалення державного управління, всі інші його сторони та прояви визначаються об'єктивними потребами суспільства у цілеспрямованому, організаційно-регулюючому, владному узгодженні вчинків та дій людей, забезпеченні взаємозв'язку та впорядкованості безлічі колективів, що активно функціонують. Необхідність та глибока зацікавленість кожної людини, колективу, спільноти людей у встановленні, підтримці та поліпшенні постійних та раціональних взаємозв'язків з іншими людьми, колективами, спільнотами, їх прагнення до організованого ведення суспільно значущих

справ, до науково обгрунтованої течії виробничих, науково-технічних, духовних та інших процесів породжує синтезовану, можна сказати, загальну потребу в управлінні взагалі і в державному управлінні зокрема.

В рамках даного дослідження, з огляду на сутність процесу стратегічного управління, визначено, що механізм державного регулювання регіонального розвитку в період економічної стагнації знаходиться в руслі процесу стратегічного державного управління - від планування до реалізації і являє собою своєрідний «зворотний зв'язок» процесу реалізації стратегії соціально-економічного розвитку та стану керованих об'єктів - РЕС та НЕС, що розглядається в контексті її здатності забезпечувати потреби виживання та розвитку суспільства (рис. 3.3). При цьому основними системними характеристиками даних об'єктів, які необхідно зберегти в процесі управління, є стійкість, цілісність (як автономність та емерджентність) та адаптивність. Цілі механізму сформульовані в рамках термінології системного підходу та еволюційної економіки, що становлять основу когнітивного моделювання розвитку економічних систем в період стагнації. Системні зв'язки механізму державного регулювання регіонального розвитку у залежності від масштабу та тривалості управлінського горизонту представлені на рис. 3.4

Концептуальне забезпечення стійкості, цілісності, адаптивності РЕС в умовах стагнації здійснюється на першому етапі процесу державного регулювання регіонального розвитку в період економічної стагнації, так званому «визначенні стратегічних цілей регіонального розвитку». Реалізація даного етапу проводиться із застосуванням аналітичних методів стратегічного аналізу та прогнозу.

Другий етап «узгодження цілей розвитку РЕС та НЕС», метою якого є концептуальне забезпечення цілісності НЕС та коеволюції РЕС у процесі їх стратегічного розвитку, реалізується із застосуванням технологій системного аналізу, методів управління «за цілями» в процесі стратегічного планування.

Етап процесу	1. Визначення стратегічних цілей регіонального розвитку	2. Узгодження стратегій НЕС та РЕС	3. Реалізація стратегії РЕС	4. Оперативна взаємодія між рівнями державно-управлінської ієрархії в процесі реалізації стратегій розвитку
Відповідальні органи та структури	Органи регіонального управління, консалтингові компанії, представники місцевого самоврядування	Експертно-аналітичні групи при РНБОУ, НІСД й інших аналітичних центрах, КМУ	Органи регіонального управління: обласні ради, обласні державні адміністрації	КМУ, обласні ради, обласні державні адміністрації
Мета етапу	концептуальне забезпечення стійкості, цілісності, адаптивності РЕС в умовах стагнації	концептуальне забезпечення цілісності НЕС і коеволюції РЕС у процесі їх стратегічного розвитку	практичне виконання завдань етапу 1	практичне виконання завдань етапу 2
Методичне забезпечення	аналітичні методи стратегічного аналізу та прогнозу	системний аналіз, методи управління «по цілям» в процесі стратегічного планування	методи і технології забезпечення безпеки (продовольчої, енергобезпеки); розвиток кластеризації; збільшення частки органічних і мережевих структур; брендинг регіону	методи реінжинірингу бізнес-процесів, методи обміну даними, технології «швидкого» моніторингу, CALS-технології

Рис. 3.3. Удосконалення механізму державного регулювання регіонального розвитку в період економічної стагнації: організаційне та методичне забезпечення згідно з етапами регулювання

Джерело: запропоновано автором

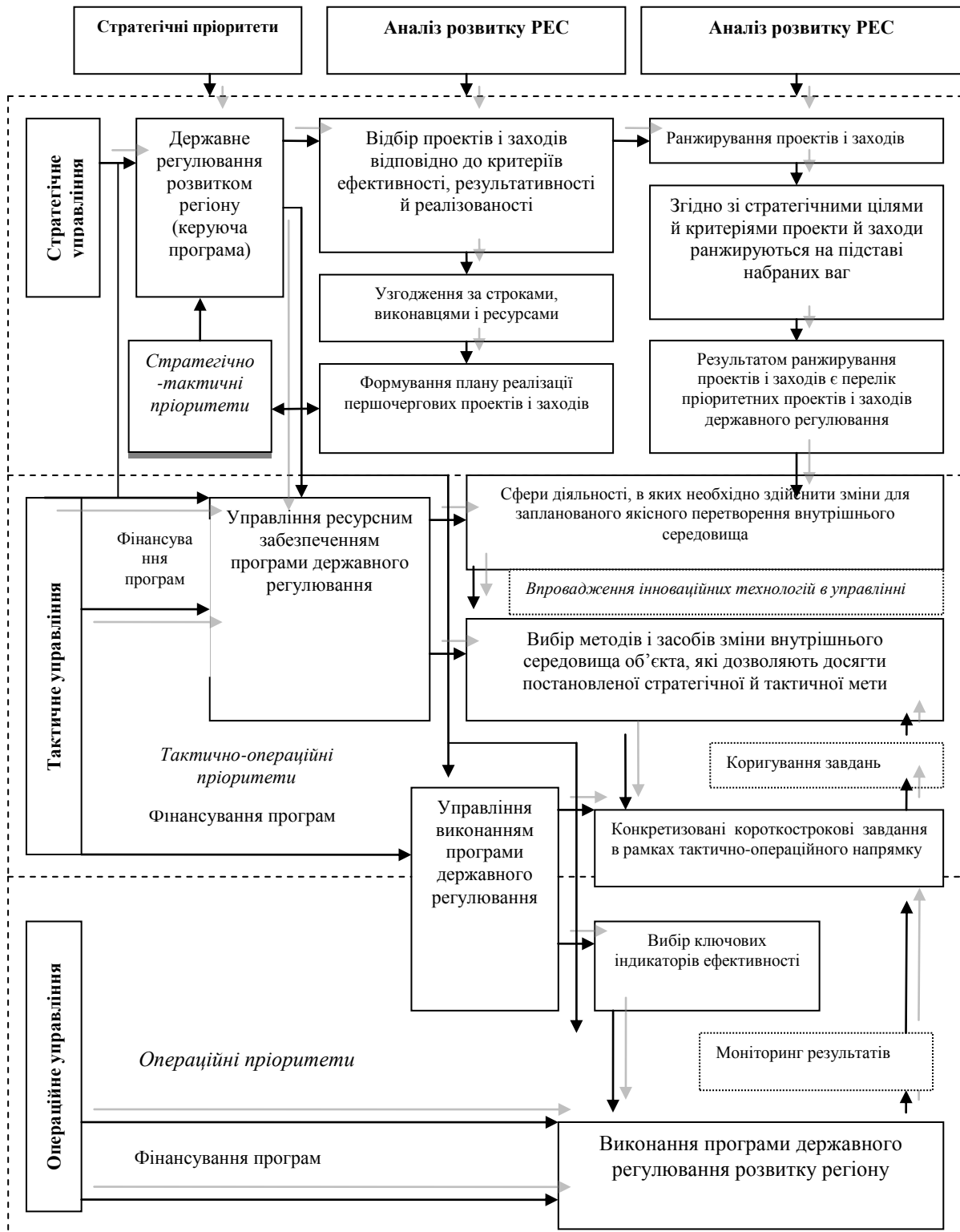

Рис. 3.4 Системні зв'язки механізму державного регулювання регіонального розвитку у залежності від масштабу та тривалості управлінського горизонту.

Джерело: запропоновано автором

Згідно з даними підходами й методами, цілі розвитку частин не тільки не повинні суперечити цілям розвитку цілого, а й забезпечувати емерджентність, цілісність системи шляхом їх високого рівня узгодженості.

Третій етап передбачає реалізацію стратегій РЕС й полягає у практичному виконанні цілей першого етапу. Для його здійснення застосовуються методи й технології забезпечення безпеки (продовольчої, енергетичної безпеки); розвиток кластеризації; збільшення частки органічних та мережевих структур замість ієрархічних та вертикальних.

Четвертий етап передбачає реалізацію завдань, поставлених на другому етапі процесу.

Він полягає у організації оперативної взаємодії по лінії «центр - регіони» в процесі реалізації стратегій РЕС та НЕС. Для його реалізації пропонується використання методів реінжинірингу бізнес-процесів, методів обміну даними, технологій «швидкого» моніторингу стану досліджуваного об'єкта. (Під технологіями «швидкого» моніторингу передбачається застосування концепції чорного ящика та оцінки вхідних і вихідних інтегральних характеристик функціонування даної економічної системи).

Забезпечення частоти зворотного зв'язку по лінії «центр - регіони» реалізується із застосуванням технологій реінжинірингу бізнес-процесів та сучасних технологій інформатизації.

В цей час в рамках процесного підходу до управління виникла модель процесного управління організацією, яка передбачає сприйняття організації як сукупності процесів. Перехід до даної моделі управління реалізується із застосуванням *технології реінжинірингу бізнес-процесів* (Business Process Reengineering, BPR).

Згідно з визначенням М. Хаммера, реінжиніринг являє собою фундаментальне переосмислення та радикальне перепроєктування бізнес-процесів для досягнення різких, стрибкоподібних поліпшень у вирішальних, сучасних показниках діяльності компанії, таких як вартість, якість, сервіс та темпи [111].

Наслідками застосування даного підходу до управління компанією є:

- перехід від функціональних підрозділів до команд процесів;
 - зміна роботи виконавця від простої до багатопланової;
 - зміна вимог до працівників: від контрольованого виконання запропонованих завдань до прийняття самостійних рішень;
 - зміна вимог до підготовки співробітників: від курсів навчання до освіти;
 - зміна оцінки ефективності роботи та оплати праці: від оцінки діяльності до оцінки результату;
 - зміна критерію просування на посаді: від ефективності виконання роботи до здатності (вміння) виконувати роботу;
 - зміна мети виконавця: від задоволення потреб начальства до задоволення потреб клієнтів;
 - зміна функцій менеджерів: від контролюючих до тренерських;
- зміна організаційної структури компанії: від ієрархічної до більш плоскішої;
- зміна адміністративних функцій: від секретарських до лідируючих [111, с. 55 - 59].

Таким чином, реінжиніринг бізнес-процесів - це технологія формування організації, яка задає нові параметри її функціонування. В цьому випадку система менеджменту також зазнає істотні зміни, які оптимально візуалізовані на прикладі структури організації (рис. 3.5).

Так, традиційна ієрархічна структура компанії має менеджерів декількох рівнів, в основі ієрархії знаходяться виконавці, обслуговуючі клієнтів. Клієнти виявляються практично «на дні» структури. У новій компанії клієнти знаходяться не знизу, а збоку від компанії, як якщо б вони були рівноправними партнерами; безпосередні виконавці, що взаємодіють з клієнтами, є операторами процесів; менеджери середнього рівня є керівниками груп, що відповідають за відповідні процеси (керівники процесів) [111]. Зміна структури організації призводить до трансформації керуючих елементів системи

менеджменту. В цілому, технологія реінжинірингу бізнес-процесів забезпечила нову фундаментальну базу для реалізації процесного підходу, який може бути застосований з метою підвищення ефективності організаційного компоненту механізмів державного управління.

Зокрема, введення господаря процесу обумовлено необхідністю збору інформації для реалізації моніторингу стану регіону (визначення фази економічного циклу РЕС), контролю ключових точок його руху в напрямку реалізації стратегії розвитку, аналізу і оцінки відхилень у досягненні стратегічних цілей та виявленні причин цих відхилень.

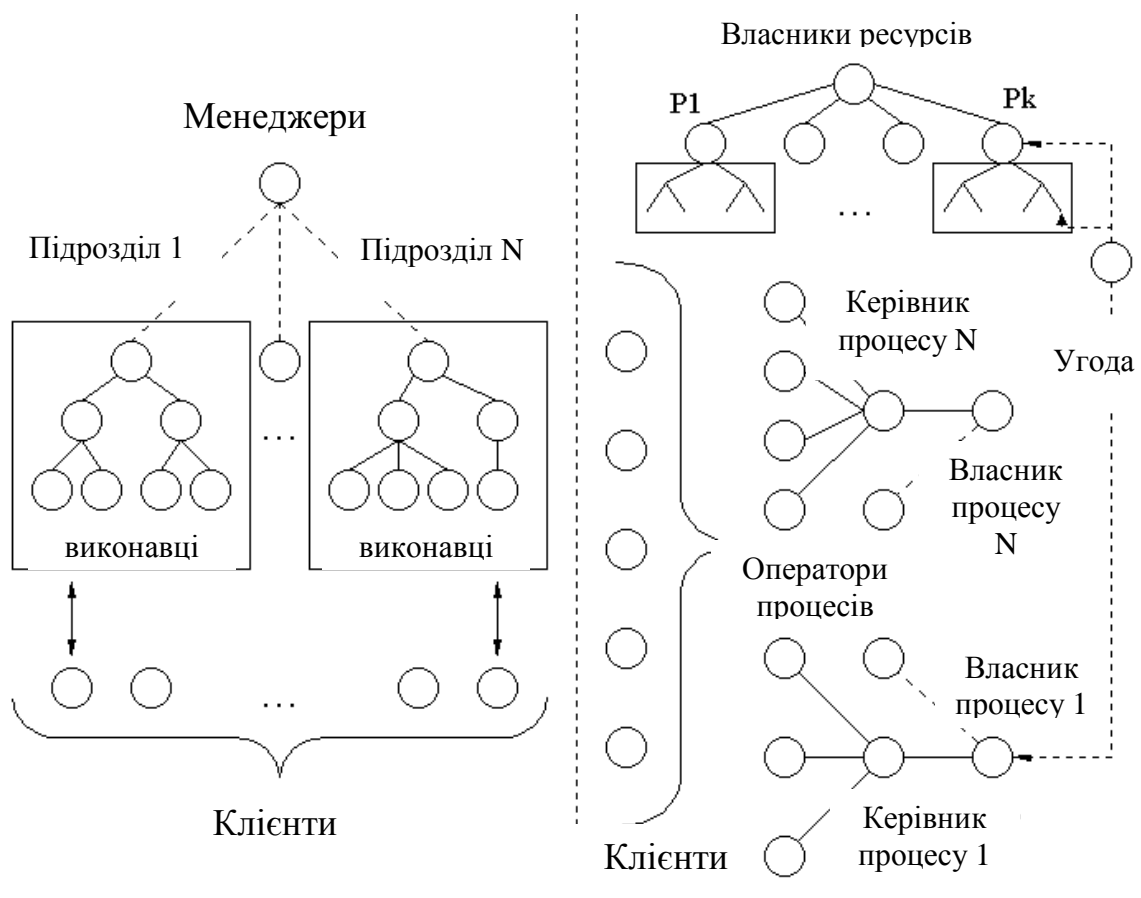

Рис. 3.5. Структура старої (ліворуч) і нової (праворуч) компанії [111, с. 61]

Технології обміну даними в режимі реального часу

Забезпечення необхідного рівня частоти зворотного зв'язку в процесі взаємодії по лінії «центр - регіони» на етапі реалізації стратегії та його коригування відповідно до обставин може бути реалізовано із застосуванням

сучасних технологій обміну даними, що дозволяють як накопичувати, так і аналізувати великі обсяги даних в режимі реального часу.

Для реалізації експертно-аналітичних функцій, визначених для кожного етапу процесу функціонування механізму державного регулювання регіонального розвитку в період економічної стагнації, доцільно сформувати ряд експертно-аналітичних груп, згрупованих за мережевим принципом. Для координації діяльності даних груп оптимальним буде використання CALS-технологій.

CALS-технології (англ. *Continuous Acquisition and Life cycle Support* - безперервна інформаційна підтримка життєвого циклу) - сучасний підхід до проектування і виробництва високотехнологічної та наукомісткої продукції, що полягає у використанні комп'ютерної техніки та сучасних інформаційних технологій на всіх стадіях життєвого циклу виробу, що забезпечує однакові способи управління процесами та взаємодії всіх учасників цього циклу: замовників продукції, постачальників / виробників продукції, експлуатаційного та ремонтного персоналу, реалізована відповідно до вимог системи міжнародних стандартів, що регламентують правила зазначеної взаємодії переважно за допомогою електронного обміну даними [109].

Вперше елементи CALS- технологій почали застосовуватися в середині 80-х років при взаємодії Міністерства оборони США зі своїми постачальниками, коли було поставлено завдання перевести усі операції з ними в електронний вигляд. У 1985 р. Міністерство оборони США оголосило плани створення глобальної автоматизованої системи електронного опису усіх етапів проектування, виробництва та експлуатації продуктів військового призначення. Інформаційні технології, реалізовані в цій системі, були названі Computer Aided and Logistic Support - комп'ютерна підтримка постачань і логістики. За минулі роки CALS- технології отримали широкий розвиток в оборонній промисловості і військово-технічній інфраструктурі Міністерства оборони США. За наявними даними це дозволило прискорити виконання НДДКР на 30-40%, зменшити

витрати на закупівлю військової продукції на 30%, скоротити терміни закупівлі ЗП на 22%, а також в 9 разів скоротити час на коригування проектів [109].

Згодом сфера застосування CALS- технологій розширилася до усього життєвого циклу виробу, тому їх стали називати Continuous Acquisition and Life cycle Support - безперервна підтримка збору даних в автоматизованих системах управління і життєвого циклу продукції, а сфера їх застосування вийшла за межі військових відомств. Незважаючи на це, найбільш передовими користувачами CALS- технологій все ж є військові розробники. Наприклад, за допомогою CALS- технологій були створені винищувач F-22 (США), підводний човен Viking (Данія, Норвегія і Швеція), самохідна гаубиця Crusader (США). В усіх цих проектах робилася спроба організувати повномасштабний єдиний інформаційний простір для усіх учасників життєвого циклу виробу. У області цивільного впровадження CALS- технологій у світі та в Росії лідирує аерокосмічна та атомна промисловості, автомобіле- та суднобудування [109].

В рамках даного дослідження в якості «продукту» діяльності розподілених в просторі експертно-аналітичних груп виступає стратегія розвитку РЕС та НЕС і поради щодо більш ефективного функціонування механізму державного регулювання регіонального розвитку в період економічної стагнації. Застосування CALS-технологій забезпечує інтеграцію даних та координацію діяльності експертно-аналітичних груп, дозволяє прискорювати процес за рахунок одночасного виконання паралельних функцій (наприклад, аналізу потенціалу НЕС - національної економічної системи та прогнозу динаміки світової економіки, аналізу реалізації планів та програм, а також корекцію виконання програм, у разі необхідності).

Проектне рішення процесу стратегічного цілепокладання, а також моніторингу, контролю й корекції виконуваних стратегічних планів і програм може бути загальним інтерфейсом потокового типу, сформованим за аналогією з реєстром Судових рішень, який дозволяє в режимі реального часу відстежувати хід виконання стратегічних планів і програм розвитку, обмінюватися успішними методичними та організаційними рішеннями у разі

реалізації аналогічних програм на різних територіях, своєчасно реагувати на відхилення та затримки у реалізації ключових програм і проектів. «Діджиталізація» процесу стратегічного цілепокладання та реалізації дозволить підвищити частоту зворотного зв'язку в процесі реалізації, що істотно збільшить гнучкість і адаптивність процесу імплементації програмних рішень, а також - забезпечить перехресне навчання різних територіально розподілених суб'єктів процесу, що сприятиме підвищенню ефективності реалізації та якості стратегічних рішень, що приймаються.

Таким чином, процес стратегічного державного управління в сфері економіки потребує узгодження цілей розвитку національної економіки в цілому та РЕС як її частин. Даний процес потребує координації діяльності законодавчої та виконавчої гілок влади, а також застосування не тільки консультативно-дорадчих органів в якості генераторів управлінських рішень, а й використання наявного аналітичного та експертного потенціалу.

3.2. Модернізація інструментарію стратегічного цілепокладання в системі державного регулювання регіонального розвитку в період стагнації : методологічний аспект

Методичний аспект механізму державного регулювання стратегічного регіонального розвитку регулюється Наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 31.03.2016 № 79 «Про затвердження Методики розробки, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів щодо їх реалізації» [101]. Даний документ визначає основні методичні положення, що стосуються як розробки стратегії для кожного окремого регіону, так й задає режим моніторингу та оцінки результативності досягнення поставлених стратегічних цілей, завдань.

Алгоритм стратегічного управління, що включає цілепокладання, планування та реалізацію планів, відображений в запропонованій Методиці

[101] досить детально. У Методиці зазначається, що проект регіональної стратегії повинен включати такі основні положення:

- вступ з коротким обґрунтуванням підстав для розробки, інформацію про головного розробника;

- аналітичну частину - детальний опис основних тенденцій соціально-економічного розвитку регіону, результати моніторингу та оцінки результативності виконання завдань діючої регіональної стратегії;

- аналіз сильних і слабких сторін регіону, можливостей і загроз (SWOT-аналіз) та характеристику порівняльних переваг, викликів та ризиків перспективного розвитку регіону;

- сценарії розвитку;

- стратегічне бачення на відповідний період;

- стратегічні цілі, пріоритети розвитку регіону на відповідний період;

- оперативні цілі, які забезпечать досягнення стратегічних цілей;

- основні завдання, етапи та механізми їх реалізації, зокрема: інституційне та організаційне забезпечення реалізації регіональної стратегії;

- фінансове забезпечення реалізації регіональної стратегії;

- аналіз відповідності положень регіональної стратегії Державній стратегії регіонального розвитку України;

- систему моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональної стратегії, в тому числі індикатори результативності реалізації її цілей та завдань [101].

Позитивними сторонами представленої Методики є:

- наявність всіх необхідних етапів стратегічного планування та контролю реалізації прийнятих планів та програм;

- необхідність формулювання стратегічного бачення розвитку регіону як креативного етапу стратегічного цілепокладання, що характеризує не тільки рівень кваліфікації розробників, але і ступінь їх залученості у процес формування, а, відповідно, й досягнення поставлених цілей;

- обов'язкове узгодження цілей регіонального розвитку з цілями

Державної стратегії регіонального розвитку України - як інструмент забезпечення узгодженого регіонального розвитку та збереження цілісності соціально-економічного простору України.

Однак, методичний інструментарій, представлений в Методиці, потребує доповнення в період стагнації світової економіки, на етапі спаду економічного розвитку національної економічної системи.

Так, методичний інструментарій Методики включає: SWOT-аналіз, метод сценаріїв, програмно-цільовий метод планування та управління. Ефективність даного інструментарію доцільно проаналізувати з урахуванням особливості ситуації стратегічного цілепокладання регіонального розвитку, яка полягає в стагнації глобальної економічної системи.

Першим та найбільш дискусійним методом, що використовується в процесі стратегічного регіонального цілепокладання, є SWOT-аналіз. Акронім SWOT був вперше введений у 1963 році в Гарварді на конференції з проблем бізнес-політики професором Кеннетом Ендрюсом [18].

Традиційно вважається, що SWOT-аналіз ефективний при здійсненні початкової оцінки поточної ситуації, однак він не може замінити вироблення стратегії або якісний аналіз динаміки.

До сильних сторін SWOT-аналізу відносять [18] наступне:

універсальність - це універсальний метод, який можна застосувати у самих різноманітних сферах економіки та управління. Його можна адаптувати до об'єкту дослідження будь-якого рівня (продукт, підприємство, регіон, країна та ін.);

гнучкість - це метод з вільним вибором аналізованих елементів залежно від поставлених цілей (наприклад, можна аналізувати місто тільки з точки зору туризму або тільки з точки зору роботи транспорту і т.п.);

безстроковість - метод може використовуватися як для оперативної оцінки, так і для стратегічного планування;

доступність - використання методу не потребує спеціальних знань та наявності вузькопрофільної освіти.

Недоліки методу включають:

надмірна спільність - SWOT-аналіз показує тільки загальні чинники. Конкретні заходи для досягнення поставлених цілей треба розробляти окремо;

різномірність чинників - найчастіше при SWOT-аналізі відбувається лише перерахування чинників без виявлення основних та другорядних, без детального аналізу взаємозв'язків між ними;

статичність - аналіз дає більшою мірою статичну картинку, ніж бачення розвитку в динаміці, не враховує фазу розвитку об'єкту, що розглядається та зовнішнього середовища;

відсутність кількісних оцінок - результати SWOT-аналізу, як правило, представлені у вигляді якісного опису, в той час як для оцінки ситуації часто потрібні кількісні параметри;

суб'єктивність - SWOT-аналіз є досить суб'єктивним та дуже залежить від позиції та знань того, хто його проводить;

витратність - для якісного SWOT-аналізу необхідно залучення великих масивів інформації з самих різних сфер, що вимагає значних зусиль та витрат [18].

З найбільш значущих слабких сторін методу слід відзначити суб'єктивність, різномірність чинників, що враховуються та його статичність. Проте, він є універсальною рамкою для попереднього аналізу стратегічної ситуації. Практика застосування SWOT-аналізу органами регіонального управління України в процесі розробки регіональних стратегій показала, що деякі області додатково вирішували проблему різномірності врахованих чинників, виділяючи окремо функціональні сфери діяльності, за кожною з яких визначалися сильні та слабкі сторони, можливості та загрози.

Метод сценаріїв в рамках методики застосовується на рівні якісних оцінок, має описовий вигляд. Сформульовані сценарії не містять планів заходів в разі їх реалізації, що особливо стосується потенційно можливого розвитку регіонів за песимістичним сценарієм. Варіанти сценарного планування мають непрямий стосунок до сформованого на подальших етапах планування дереву

цілей.

Результат застосування аналітичного та прогнозного інструментарію, запропонованого для використання в процесі стратегічного планування, можна простежити, оцінивши формулювання стратегічного бачення розвитку регіонів та їх місії, що представлені у Стратегіях їх розвитку на період до 2020 року (Додаток Б).

Так, деякі формулювання стратегічного бачення носять досить загальний, універсальний характер, наприклад:

1. Житомирщина - промислово-аграрний регіон, який демонструє сталий економічний розвиток, зростання багатогалузевої промисловості та сільського господарства, посилення конкурентних позицій. Це регіон з безпечними умовами проживання, в якому кожна територіальна громада має умови для розвитку та підвищення стандартів життя [102].

2. Дніпропетровська область - провідний регіон України, де економічне зростання є інструментом перетворення області в місце, де людям зручно та безпечно жити і працювати, де для жителів міських та сільських територій створені умови для самореалізації, а збереження довкілля є природною потребою людини [102].

3. Запорізький край - історико-культурна столиця південно-східного регіону України, екологічно безпечний, інвестиційно привабливий регіон, з високотехнологічними індустріальним та аграрним комплексами, високим освітньо-науковим потенціалом, з широким спектром курортно-туристичних послуг [102].

Інші формулювання містять більш специфічні елементи позиціонування РЕС у навколишньому економічному просторі:

1. Чернівецька область - це екологічно чистий, транскордонний регіон з європейськими стандартами життя, високим науковим потенціалом, мультикультурний центр країни, лідер з розвитку малого та середнього бізнесу на інноваційній основі. (Основа позиціонування - інноваційний малий та середній бізнес) [102].

2. Кіровоградщина у 2020 р. - це регіон, який: інтенсивно розвивається завдяки кооперації, кластеризації та інтеграції аграрного та промислового комплексів; підвищує конкурентоспроможність за рахунок вдалого об'єднання локальних інновацій та глобальних комунікацій; володіє розгалуженою міжрегіональною та міжнародною транспортно-логістичною інфраструктурою; є одним з лідерів у розвитку «зеленої економіки» та використанню альтернативної енергетики, забезпечення впровадження високих екологічних стандартів у виробництво готової продукції, відроджує економічну перспективу малих міст та сільських територій; підвищує життєздатність територіальних громад на основі інноваційних моделей місцевого самоврядування; є екологічно безпечним регіоном із сприятливими, комфортними та безпечними умовами для життєдіяльності людини. [102]. (Основа позиціонування - «зелена економіка» та альтернативна енергетика).

3. Харківська область - метрополізація регіону; досягнення якостей одного з опорних центрів в загальноєвропейській поліцентричній системі метрополітенських регіонів, які виступають основою конкурентоспроможності своїх країн та економічного об'єднання Європейського континенту [102]. (Розширено межі позиціонування регіону за рамки національної економіки, позиціонування в європейському економічному просторі).

4. Донецька область великий промисловий та фінансовий центр України, економічно розвинений регіон, в якому сконцентровано високий промисловий та науковий потенціал, робітники та фахівці високої кваліфікації, розвинена інфраструктура та виробнича база [102]. (Основа позиціонування - промисловість та фінансовий сектор).

Є й регіони, стратегічне бачення розвитку яких є дійсно детальним, унікальним, враховує іманентні характеристики території та оптимальний, виходячи з них, варіант розвитку існуючого потенціалу. Наприклад:

1. Одеська область 2020 року - це міжнародний логістичний та туристично-рекреаційний центр півдня України з конкурентоздатною економікою, де налагоджений діалог між владою та суспільством для

гармонійного розвитку особистості та створення безпечних і якісних умов життя на засадах сталого розвитку [102].

2. Сумщина - північний кордон України, регіон сталого економічного зростання на основі інноваційної промисловості, важливий продовольчий центр країни з екологічним, високоефективним сільським господарством, комфортний та безпечний край, де є всі умови для різнобічного розвитку людини [102].

Дане бачення майбутнього розвитку чітко позиціонує Одеську область як комунікаційний транспортний центр, Сумську область - як агропродовольчий центр. Саме таке бачення розвитку сприяє кластеризації та, як наслідок, ефективності формування відповідної інфраструктури. При розподілі державних бюджетних ресурсів, стимулюванні програм міжнародного співробітництва, чітке галузеве позиціонування РЕС як основа їх кластеризації є базовим орієнтиром, що істотно наближає регіон до досягнення зазначеного стратегічного бачення власного розвитку.

Формулювання місії регіонів України, відбите ними у Стратегії розвитку на період до 2020 р. представлено у Додатку А, з якого видно, що процес формулювання місії регіону не має чітких стандартів. Одні розробники визначають місію як послідовність дій. Наприклад: «примножити економічне багатство області та конвертувати його в комфортні й безпечні умови проживання її жителів» (місія Дніпропетровської області); «підвищення якості життя нинішнього та прийдешнього поколінь черкащан, приведення його до стандартів та рівня країн Європи» (місія Черкаської області);

«стати успішним конкурентоспроможним регіоном з європейською якістю життя та безпечним навколишнім середовищем» (місія Сумської області).

Інший підхід до формулювання місії регіонального розвитку виглядає більш адекватним поняттю місія. Наприклад: «Херсонщина - сонячна скарбниця, невичерпне джерело поновлюваних ресурсів національного, світового значення. Територія інтелектуального розвитку» (місія Херсонської

області); «Велика Волинь - європейський регіон сталого розвитку та національних парків »(місія Волинської області); «Київщина - це колиска українського народу. Київщина - це серце сучасної України. Київщина - це мати, яка з'єднує своїх синів зі Сходу й Заходу, з Півночі та Півдня (місія Київської області)».

При цьому важливо відзначити, що формулювання місії регіону є елементом його позиціонування на рівні НЕС та ГЕС, місія та стратегічне бачення регіонального розвитку складають вхідну інформацію для брендингу регіональної економіки. Технології брендингу територій на прикладі локальних економічних систем (міст) та національної економіки детально розглянуті у роботах Кейта Дінні [35; 173]. Представлений в них концептуальний підхід та методологія брендингу територіального розвитку будуть корисні в процесі позиціонування РЕС України в глобальному економічному просторі.

Таким чином, з огляду на недосконалість запропонованого методичного інструментарію, для реалізації стратегічного цілепокладання регіональних економічних систем пропонується додатковий метод позиціонування регіонів як економічних систем кластерного типу. Для цього доцільно удосконалити модель кластерного розвитку М. Портера, особливості застосування якої до регіонів України визначаються типом їх поточного інноваційного розвитку (або типом реалізованої інноваційної стратегії).

Тип інноваційного розвитку регіонів

Вивчення економіки регіону як складної багаторівневої системи вимагає виявлення чинників, що впливають на її розвиток. Особлива увага зараз приділяється виявленню інноваційних факторів, їх вивченню та використанню при формуванні регіональної промислової політики, так як в умовах жорсткої конкуренції успіх української економіки багато в чому буде залежати від того, наскільки регіони будуть підтримувати та стимулювати інноваційну активність.

Аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури показав, що інноваційна природа економічного розвитку вже тривалий час привертає увагу багатьох вчених. Оцінка впливу науково-технічного прогресу на регіональному рівні

досі представляє певні труднощі, так як економічна система регіону характеризується складними причинно-наслідковими зв'язками, які мають одночасно якісні та кількісні характеристики, що змінюються з часом, а інноваційна активність, яка є однією з компонентів цієї системи, так само володіє цими характеристиками.

У зв'язку з цим стає актуальною проблема розробки теорії, методів та моделей, за допомогою яких можна було б вимірювати, систематизувати та розпізнавати інноваційні характеристики економічного розвитку регіону в цілому.

Серед основних способів вивчення розвитку регіону та оцінки впливу на нього науково-технічного прогресу можна виділити наступні:

використання для аналізу інноваційних факторів розвитку регіону методів міжгалузевих балансів, розроблених В. Леонтьєвим та його послідовниками [90];

визначення конкурентних переваг регіонів та країн, засноване на дослідженнях, проведених М. Портером [124; 125];

визначення інноваційних факторів регіонального розвитку за допомогою оцінки структури та динаміки валового регіонального продукту, що проводяться академіком А.Г. Гранбергом [29].

При цьому загальний недолік всіх існуючих методів аналізу інноваційної активності полягає в тому, що вони вивчають та вимірюють не саму причину змін економічної ситуації, а її наслідок.

Альтернативний напрямок, пов'язаний з використанням фазового методу аналізу інноваційних факторів розвитку регіонів, запропоновано російськими фахівцями ВолзДТУ [79]. При цьому була висунута гіпотеза, що причиною всіх змін в економічній діяльності регіону є два джерела: здатність та сприйнятливність регіону (суб'єкту) до інновацій.

Відповідно до даного підходу, економічним еквівалентом інноваційної сприйнятливості регіону є екстенсивні чинники регіонального зростання (асоційовані зі збільшенням обсягів виробництва внаслідок приросту залучених

ресурсів), а еквівалентом інноваційної спроможності регіону - інтенсивні чинники регіонального зростання (пов'язані з ефективним використанням ресурсів).

Згідно цієї гіпотези інноваційну діяльність регіону можна представити у вигляді такої схеми (рис. 3.6).

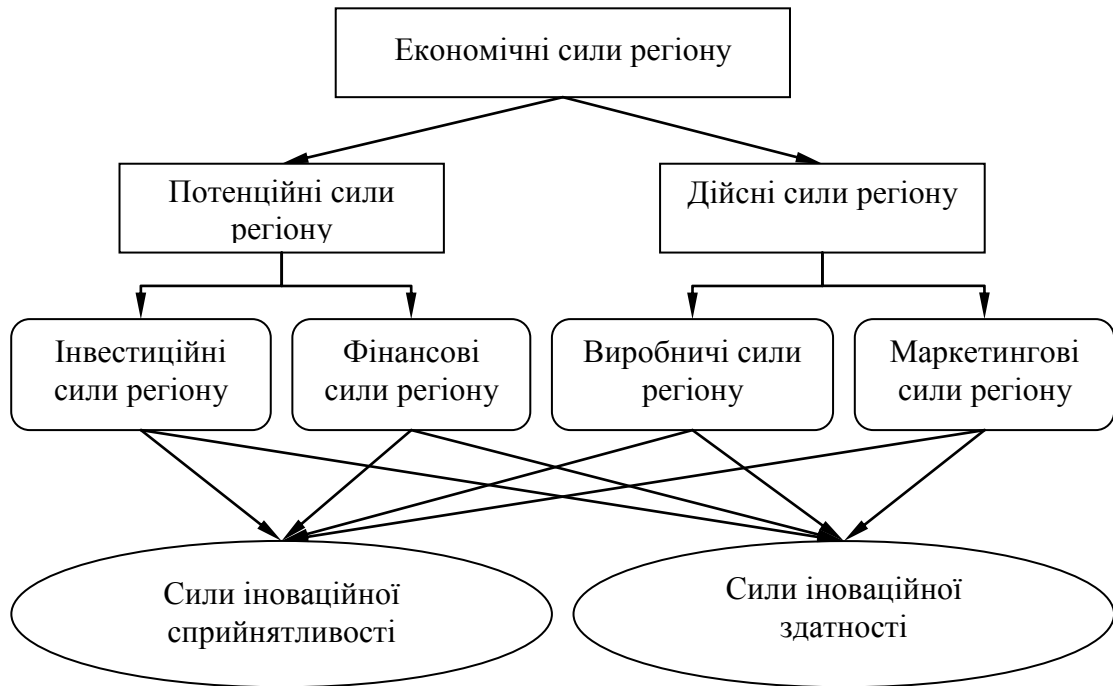

Рис. 3.6. Концептуальна схема ієрархії сил регіонального розвитку [79]

Економічні сили регіону є результатом взаємодії двох складових цих сил: інноваційної спроможності та сприйнятливості (рис. 4.5) Ці складові пронизують чотири основні сфери діяльності регіону: інвестиційну, фінансову, виробничу та маркетингову.

З даного малюнку видно, що взаємодії інвестиційних та фінансових сил народжують потенційні сили економічного розвитку регіону, що відображають накопичення виробничого потенціалу регіону, а взаємодії продуктивних та маркетингових сил народжують дійсні сили економічного розвитку регіону, що відображають реалізацію виробничого потенціалу регіону. Взаємодія потенційних і дійсних сил утворює економічні сили регіону. Таким чином, ми маємо складну ієрархічну систему, в основі якої лежать інноваційна здатність та чутливість в різних сферах економіки регіону.

Інноваційні сприйнятливість і здатність регіону, як і будь-які інші процеси, мають свої фази життєвого циклу: зростання, зрілість, занепад, що є їх якісними характеристиками, вони визначають фазові стани економіки регіону. Ці ж фазові стани притаманні всім рівням ієрархії сил, в тому числі й економічним силам регіону в цілому.

В Україні більшість регіонів знаходяться в стадії занепаду інноваційного розвитку. З економічних сил найбільш активними є продуктивні сили, які без маркетингових та потенційних сил не здатні сформувати потенціал для інноваційного імпульсу регіональних економік.

Зокрема, на сучасному етапі розвитку економічної системи України спостерігається неоднозначна тенденція реалізації інноваційної активності промислових підприємств. Так, за 9 місяців 2005 р. інноваційну діяльність здійснювали 1012 підприємств, що на 3,3% менше, ніж за відповідний період 2004 р. Кількість найменувань освоєних інноваційних видів продукції зменшилася на 17,2%, придбаних нових технологій - на 19,6%. Обсяг інноваційної продукції становив лише 6,3% реалізованої продукції промисловості. При цьому, частка підприємств, які впроваджують інновації, яка склала лише 7,9%, абсолютно не відповідає завданням формування інноваційної моделі соціально-економічного розвитку України [104].

Наведені дані свідчать про те, що інноваційна складова економічного розвитку в Україні потребує державного втручання. При цьому одним з можливих напрямків її формування може стати концентрація уваги держави на регіональному вимірі певної проблеми.

Зокрема, в посланні Президента України до Верховної Ради України стверджується, що «в умовах обмеженості бюджетних та інших фінансових ресурсів в країні:

внутрішній потенціал територій є головним ресурсом їх розвитку. Забезпечення ефективного використання і подальшого нарощування ресурсного потенціалу регіонів може стати одним з головних пріоритетів діяльності місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та

територіальних громад. Стратегія зміцнення ресурсного потенціалу регіонів та підвищення їх конкурентоспроможності передбачає:

здійснення структурних зрушень в господарському комплексі регіонів на основі впровадження інвестиційно-інноваційної моделі з урахуванням особливостей їх потенціалу;

подальший розвиток підприємництва, насамперед малого та середнього, посилення конкурентоспроможності на основі застосування кластерних моделей, вертикальної та горизонтальної інтеграції, в тому числі між регіонами;

розвиток і модернізацію інфраструктури регіонального розвитку для підвищення інвестиційної привабливості регіонів, поліпшення умов впровадження передових інноваційних технологій» [104, с. 120-121].

Ці загальні положення обумовлюють необхідність та доцільність аналізу основних принципів формування регіональних інноваційних систем, які можуть стати основою державних механізмів стимулювання інноваційного розвитку регіонів в Україні.

Концепція регіональних інноваційних систем (РІС) виникла на початку 90-х рр. ХХ століття як окремий напрямок теорії інноваційних систем. Вона інтегрує дві основні ідеї: системний характер інноваційної діяльності та регіональний вимір інноваційного процесу [126, с. 138]. Детально концепція РІС досліджена в роботах К.Фрімена, Б.Лундвалла, Р.Нельсона. Крім того, цей напрямок досліджень є особливо актуальним в українських реаліях, що відображено такими вченими та експертами як А.Поручник, І.Брикова, М.Шарко, Л.Федулова, М.Пашута та багатьма іншими.

Під РІС найбільш часто розуміють сукупність приватних фірм, компаній, громадських організацій, органів влади та центрів створення нових знань та їх подальшої дифузії (таких, як університети, дослідні інститути, експериментальні лабораторії, агентства інноваційного розвитку, і т.п.), об'єднані між собою специфічними партнерськими взаємовідносинами, які сприяють інтенсифікації інноваційної діяльності та, як наслідок, підвищенню рівня конкурентоспроможності регіону [126].

Регіони України, відповідно до представлених в табл. 3.2 даних, можна класифікувати за параметрами: частки інноваційних підприємств в загальній кількості підприємств області та частки інноваційної продукції, яка була новою для ринку, в загальній кількості реалізованої промислової продукції.

Таблиця 3.2

**Інноваційна активність промислових підприємств за регіонами
України, 2015 р. [34]**

Регіон України	Кількість підприємств, які здійснювали інновації, одиниць	Частка підприємств, які здійснювали інновації, в загальній кількості промислових підприємств, %	Обсяг реалізованої інноваційної продукції, тис. грн.	Частка реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції, %
1	2	3	4	5
АР Крим	-	-	-	-
Вінницька	25	14,2%	73052,5	0,15%
Волинська	12	10,8%	10937,7	0,06%
Дніпропетровська	63	13,4%	203067,0	0,07%
Донецька	28	14,6%	537603,8	0,31%
Житомирська	28	12,5%	88632,2	0,35%
Закарпатська	14	6,0%	-	--
Запорізька	49	22,9%	682270,1	0,51%
Івано-Франківська	27	22,8%	40859,8	0,12%
Київська	44	11,6%	236902,0	0,32%
Кіровоградська	25	17,3%	70490,3	0,31%
Луганська	9	12,2%	360890,4	1,57%
Львівська	64	16,4%	416791,2	0,73%
Миколаївська	29	19,9%	11036,1	0,03%
Одеська	36	16,8%	199610,4	0,38%
Полтавська	30	8,0%	269,3	0,00%

Продовження табл. 3.2

1	2	3	4	5
Рівненська	13	14,9%	17959,9	0,07%
Сумська	23	17,6%	1244958,4	3,39%
Тернопільська	16	14,9%	74877,4	0,62%
Харківська	117	22,4%	2155969,1	1,92%
Херсонська	19	24,2%	10072,9	0,06%
Хмельницька	18	11,0%	2090,6	0,01%
Черкаська	25	10,6%	39777,0	0,08%
Чернівецька	9	15,6%	-	--
Чернігівська	15	13,1%	38944,9	0,14%
м. Київ	86	21,7%	767098,3	0,25%
м. Севастополь	-	-	-	-

Визначення місця регіонів по відношенню до величин, середнім по Україні, дає можливість їх класифікації за фактично реалізованими ними інноваційними стратегіями: експлерентна, віолентна, патієнтна та коммутантна. Дана класифікація представлена на рис. 3.7.

Згідно з цією класифікацією, до регіонів-експлерентів можна віднести: Сумську, Харківську, Львівську, Запорізьку області. Для даних регіонів високою є і частка інноваційних підприємств, і частка інноваційної продукції, яка є новою для ринку, в загальному обсязі реалізованої продукції. Тобто, в даних регіонах можна констатувати наявність конкурентного середовища для інноваційних підприємств, яке є стимулюючим для інноваційного розвитку, що відбивається у результаті їх діяльності.

До регіонів-віолентів згідно з даними 2015 р. можна віднести Закарпатську, Луганську та Тернопільську області України. Для них частка інноваційних підприємств в загальному обсязі підприємств - нижче, ніж в середньому по країні, але частка інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої продукції - вище, ніж в середньому по країні. Іншими словами, в регіоні існують інноваційні підприємства, здатні впроваджувати інновації при невисокому рівні внутрішньої конкуренції в рамках регіональної економічної

системи.

Регіони-патієнти характеризуються високою часткою інноваційних підприємств та низькою часткою інноваційної продукції. За даними 2015 р. такими регіонами є: Херсонська, Івано-Франківська, Миколаївська, Кіровоградська, Одеська, Чернівецька області України та м. Київ.

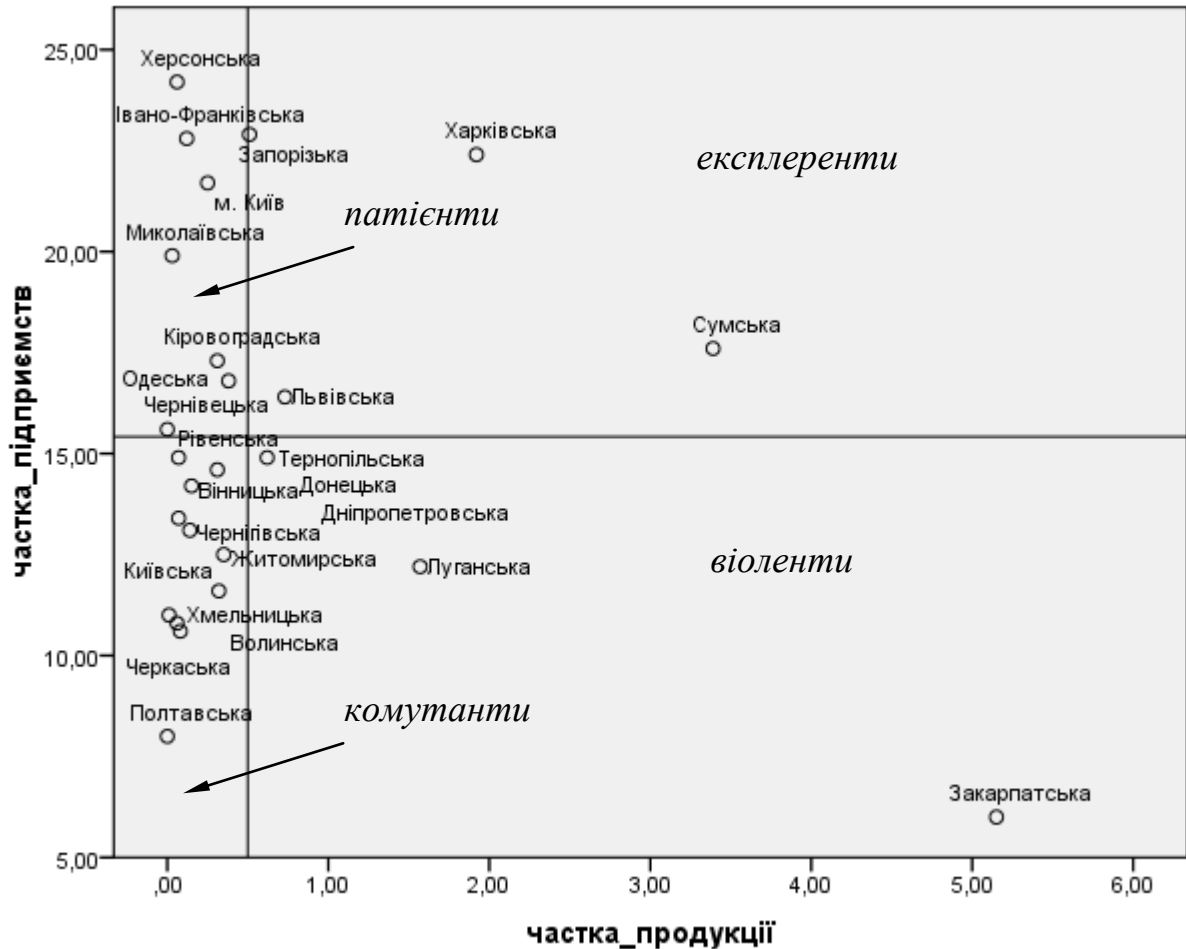

Рис. 3.7. Матриця розподілу регіонів за показниками: частка інноваційних підприємств, % – частка інноваційної продукції, %, 2015 р.

Джерело: складено автором на базі [34]

Решта 10 областей України є регіонами-коммутантами, для яких характерна як відносно низька частка інноваційних підприємств, так і невисока частка інноваційної продукції, нової для ринку, в обсязі реалізації промислової продукції. Достатньо велика кількість регіонів-коммутантів характеризує диспропорції регіонального розвитку в Україні. Спостерігається нерівномірний розподіл регіонів за квадрантами представленої матриці. Невелика кількість

регіонів-експлерентів та віолентів свідчить про низьку результативність інноваційної діяльності на рівні регіональних економічних систем, яка якісно не трансформується в показники реалізованої інноваційної продукції.

Існуюча класифікація регіонів за характером інноваційного розвитку (або інноваційного типу РЕС) є основою для формування методів державного стимулювання інноваційної активності (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Методи державного стимулювання інноваційного розвитку регіонів з урахуванням типу інноваційної активності РЕС

Метод стимулювання	Інноваційний тип РЕС			
	експлерент	віолент	патієнт	коммутант
Сприяння експортній орієнтації РЕС	+	+		
Стимулювання розвитку конкуренції у рамках РЕС		+		
Стимулювання розвитку фінансової, консалтингової інфраструктури		+	+	
Стимулювання інноваційної активності підприємств (створення особливих зон, оподаткування)			+	+
Зовнішній контроль стратегічного цілепокладання та реалізації				+
Розвиток інфраструктури у сфері бізнес-освіти			+	+

Джерело: запропоновано автором

Регіони-експлеренти відрізняються відносно високою кількістю інноваційних підприємств та досить високою часткою інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції РЕС. Ці регіональні економічні системи є такими, що самі розвиваються та можуть потребувати підтримки у вигляді стимулюючих дій центральних органів державного управління переважно на етапі виведення виробленої продукції на зовнішні ринки. Сприяння експортній орієнтації регіонів, які виробляють і реалізують

інноваційну продукцію, яка є новою не для підприємства, а для ринку, є основним напрямком стимулювання розвитку даних РЕС. Більш детально, методи стимулювання знаходяться в площині торгової (комерційної дипломатії), функції якої як сфери спільної діяльності державних і приватних структур складаються в просуванні продукції внутрішнього виробництва на зовнішні ринки різних країн шляхом використання, в тому числі дипломатичних каналів міждержавних комунікацій.

Регіони-віоленти характеризуються невисокою часткою інноваційних підприємств, які виробляють відносно великий обсяг інноваційної продукції. Іншими словами, РЕС характеризуються невеликою кількістю точок зростання при низькому рівні конкуренції всередині регіональної середовища. Для таких економічних систем оптимальними є наступні методи стимулювання їх розвитку:

сприяння експортній орієнтації РЕС, у випадку, коли інноваційні підприємства області мають потенціал для зовнішньої експансії. Реалізується із застосуванням інструментів комерційної дипломатії;

стимулювання розвитку конкуренції в рамках РЕС, що здійснюється шляхом залучення зовнішніх інвесторів за рахунок створення сприятливих умов для ведення бізнесу (інфраструктурних, податкових, тарифних, мінімізації адміністративного навантаження);

стимулювання розвитку фінансової, консалтингової інфраструктури з метою підвищення інноваційної активності промислових підприємств області, а також - сприяння розвитку малого та середнього бізнесу за рахунок впровадження ефективних кредитних механізмів, залучення іноземних кредитних ресурсів для фінансування малих підприємств, а також стартапів.

Регіони-патієнти відрізняються високою часткою інноваційних підприємств і низькою часткою виробленої ними інноваційної продукції. Подібна РЕС характеризується неефективним конкурентним середовищем, недостатнім рівнем кваліфікації підприємств в частині просування інноваційної продукції на ринки різного рівня, або – нестачею виробничих потужностей для

збільшення обсягів виробництва і продажів. Виходячи із цього, зовнішніми стимулюючими заходами щодо розвитку даних територій є:

стимулювання розвитку фінансової та консалтингової інфраструктури. Роль фінансової інфраструктури у даному випадку полягає в залученні інвестицій для посилення виробничих потужностей інноваційних підприємств, а роль консалтингової - у посиленні маркетингу інноваційної продукції, включаючи розробку та реалізацію маркетингової стратегії для виробленої підприємствами РЕС інноваційної продукції;

стимулювання інноваційної активності підприємств, що включає створення особливих зон, спеціальних режимів оподаткування, що важливо особливо у тих випадках, коли інноваційна активність підприємств стримується несприятливою регуляторною політикою на рівні РЕС.

Регіони-комутанти характеризуються низькою часткою інноваційних підприємств та низькою часткою виробленої ними інноваційної продукції. РЕС таких регіонів характеризуються як системи з низьким рівнем інноваційної активності, вони не мають внутрішніх драйверів інноваційного зростання і, виходячи з цього, потребують зовнішнього стимулювання.

Регулювання діяльності РЕС регіонів-комутантів передбачає розробку і впровадження таких заходів як:

стимулювання інноваційної активності підприємств шляхом введення податкових, тарифних преференцій в окремих галузях та територіях;

зовнішній контроль стратегічного цілепокладання та реалізації інноваційної активності РЕС шляхом залучення консультантів в області територіального розвитку (кластерне проектування);

розвиток інфраструктури у сфері бізнес-освіти шляхом радикального підвищення якості викладання дисциплін, що стосуються інноваційного розвитку бізнесу, залучення інвестицій, маркетингового просування інноваційної продукції. Підвищення якості викладання, в свою чергу, забезпечується як шляхом залучення зарубіжних фахівців, так і організації зовнішніх стажувань для працівників підприємств і молодих фахівців. Заходи

щодо розвитку освітньої інфраструктури актуальні і для регіонів-комутантів. При цьому зміст навчання для підприємств таких РЕС має включати практичні маркетингові технології виведення інноваційних товарів на ринки, закріплення й утримання своїх позицій на них.

У процесі застосування моделі кластерного розвитку М. Портера слід враховувати інноваційний тип РЕС. М. Портер деталізував джерела локальних конкурентних переваг, що сприяють становленню та розвитку кластерів на обмежених територіях (рис. 3.8).

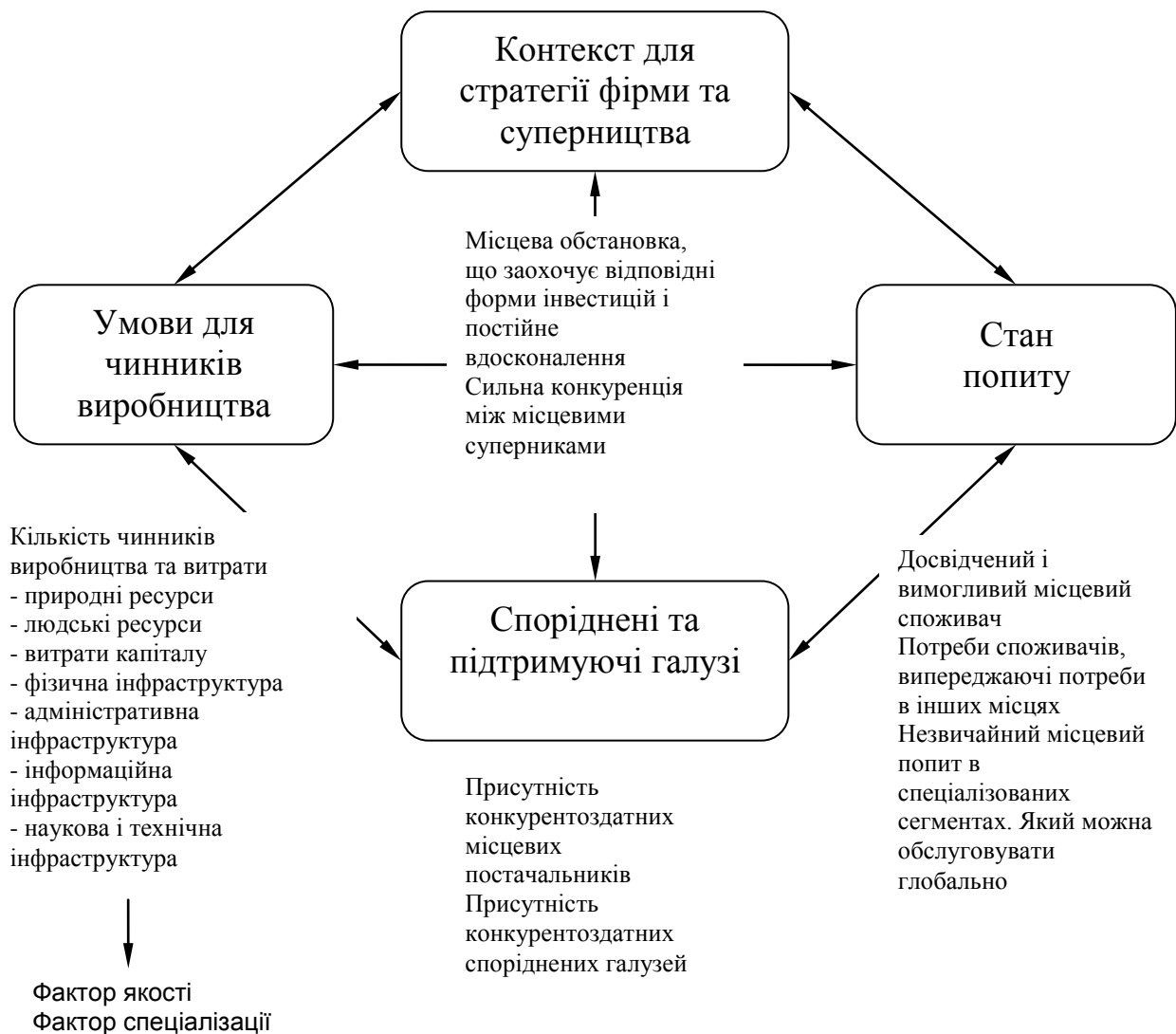

Рис. 3.8. Джерела локальних конкурентних переваг [124, с. 220]

У загальну систему детермінантів М. Портер включив ще два фактори: «випадок» та «уряд», вплив яких здатен посилити або послабити конкурентну перевагу країни. До випадкових він відніс події, які мають мало спільного з

умовами розвитку економіки країни, зусиллями фірм та уряду.

Роль уряду виражається в діяльності законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, яка впливає на всі чотири детермінанти. В рамках даного дослідження роль уряду полягає в підтримці регіонального розвитку в умовах економічної стагнації з метою активізації тих елементів ромба конкурентних переваг РЕС, які в даний час знаходяться в інгіброваному стані.

В ефективно функціонуючій моделі М. Портера передбачається, що детермінанти «ромба» активно взаємодіють, що створює умови для зростання конкурентних переваг окремих фірм, регіонів та країни в цілому.

У цей час експертами описані 7 основних характеристик кластерів, на комбінації яких базується вибір тієї або іншої кластерної стратегії:

географічна: побудова просторових кластерів економічної активності, починаючи від лише місцевих (наприклад, садівництво в Нідерландах) до справді глобальних (аерокосмічний кластер);

горизонтальна: кілька галузей/секторів можуть входити в більший кластер (наприклад, система мегакластерів в економіці Нідерландів);

вертикальна: у кластерах можуть бути присутнім суміжні етапи виробничого процесу. При цьому важливо, хто саме з учасників мережі є ініціатором і кінцевим виконавцем інновацій у рамках кластера;

латеральна: у кластер поєднуються різні сектори, які можуть забезпечити економію за рахунок ефекту масштабу, що приводить до нових комбінацій (наприклад, мультимедійний кластер);

технологічна: сукупність галузей, що користуються однією і тією же технологією (як, наприклад, біотехнологічний кластер);

фокусна: кластер фірм, зосереджених навколо одного центра – підприємства, НДІ або навчального закладу;

якісна: у цій структурі вирішено не тільки питання про те, чи дійсно фірми співробітничать, але й про те, яким чином вони це роблять [32].

Мережа кластерів не завжди автоматично стимулює розвиток інновацій. Буває, що в мережах, навпаки, придушують інноваційні процеси та

заохочується захисна поведінка. Взаємозв'язки з постачальниками можуть стимулювати інноваційні процеси, але вони ж можуть використатися для перекладання витрат на партнерів та обмеження їх у фінансовому відношенні. В останньому випадку мережі не виявляються ні стабільними, ні стимулюючими. Отже, кластерний підхід, спочатку використаний у дослідженнях проблем конкурентоспроможності, згодом став застосовуватися при рішенні усе більше широкого кола завдань, зокрема:

- при аналізі конкурентоспроможності держави, регіону, галузі;
- як основа загальнодержавної промислової політики;
- при розробці програм регіонального розвитку;
- як основа стимулювання інноваційної діяльності;
- як основа взаємодії великого й малого бізнесу [32, с. 574].

Деякі елементи, значущі для становлення кластерного розвитку згідно моделі М. Портера, вже активізовані в РЕС заданого інноваційного типу, а деякі ще потребують активізації. При цьому чим нижче рівень інноваційної активності РЕС, тим більше елементів розглянутої моделі потребують активізації.

Для регіонів-експелерентів, у яких активізовані всі елементи моделі кластерного розвитку, доцільно відзначити стан попиту не тільки як динамічну характеристику, але і як основу для подальшого розвитку шляхом пошуку нових, в т.ч. зарубіжних, ринків.

РЕС регіонів-комутантів вимагають активізації всіх елементів моделі кластерного розвитку.

Що ж стосується віолентів та патієнтів, то керуючі елементи моделі обумовлені поточними характеристиками інноваційного розвитку.

Віоленти, що характеризуються малою чисельністю інноваційних підприємств, потребують активізації елементів «стійка стратегія, структура і суперництво», а також, як і у випадку з експелерентами - елементу «стан попиту».

Патієнти, що характеризуються великою кількістю інноваційних

підприємств, які виробляють відносно невисокий обсяг інноваційної продукції, вимагають активізації елементів «умови для факторів» (наявність інфраструктури, кваліфікованої робочої сили) та «споріднені та підтримуючі галузі» (що визначають окремо в кожному випадку за галузевим принципом) (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

**Елементи моделі кластерного розвитку М. Портера
для інноваційних типів РЕС, що потребують активізації**

Елемент моделі кластерного розвитку М. Портера	Інноваційний тип РЕС			
	експлерент	віолент	патієнт	комутант
Умови для факторів			+	+
Стан попиту	+	+		+
Споріднені та підтримуючі галузі			+	+
Стійка стратегія, структура та суперництво		+		+

Джерело: запропоновано автором

Слабким місцем моделі кластерного розвитку М. Портера є недостатня увага до неформальних інститутів, тобто до культурних особливостей території.

У даному зв'язку показовим є досвід М. Портера з розробки програм кластерного розвитку при консультуванні уряду Казахстану. М. Портер повідомив, що є старшим консультантом проекту Уряду Республіки Казахстан щодо посилення конкурентоспроможності країни та розробці бачення розвитку країни на найближчі 20 років. Американський експерт зазначив, що республіка прагне стати країною світового рівня і для цього є всі умови. Казахстан - країна з ринковою економікою. Є прогрес в макроекономічному розвитку, в реформуванні нормативно-законодавчої бази, створений нафтовий фонд. Однак зарубіжний експерт бачить складність в ментальності населення, яке в більшій масі «живе по-старому», коли держава брало на себе вирішення всіх питань. Кожен район, кожна область повинні брати на себе відповідальність за свій розвиток. Уряд повинен тільки допомагати, підкреслив М. Портер. Тому, на

його думку, другий етап в Казахстані буде йти повільніше, оскільки в ньому буде задіяне багато людей [76].

При цьому, М. Портер не заперечує впливу культурних особливостей соціальної системи на процес економічного розвитку, але не приділяє цьому питанню достатньо уваги в своїй моделі формування кластерного розвитку. Зокрема, він відзначає: «Усе більше робіт з питань економіки й організації розглядають важливість мережі взаємин, що ми знаходимо в ефективно функціонуючих компаніях і співтовариствах. Їх економічна діяльність «вбудована» в існуючі соціальні відносини. Багато дослідників намагаються представити ці мережі, виявити і зрозуміти можливі вузлові точки, а також перевірити важливість постійних взаємодій і час, необхідний для того, щоб така мережа стала ефективною. Дослідження структури мереж показали, що соціальні взаємини між особистостями й усередині створеного ними «суспільного капіталу» істотно полегшують доступ до важливих ресурсів та інформації» [124, с. 289]. Таким чином, врахування культурних особливостей території М.Портер пропонує здійснювати із застосуванням положень теорії мереж. Проте, в рамках цього дослідження пропонується застосовувати для цього існуючі моделі культурних відмінностей.

Зокрема, слід визначити, що вплив культурних особливостей на процес впровадження кластерної моделі економічного розвитку відрізняється різноманітністю (рис. 3.9).

У неформальній інституційній основі функціонування РЕС можуть існувати як такі, що мають значення, стійкі культурні патерни, традиції ведення бізнесу, ставлення до підприємницької активності, так і ті, що мають мінімальний вплив. У другому випадку зразки поведінки визначаються не культурою і традиціями, а домінуючим видом виробничих відносин в заданому регіоні. Це стосується, як правило, промислових регіонів України, населення яких формувалося шляхом міграції населення в період індустріалізації радянського періоду.

У тих регіонах України, де сильні культурні традиції на рівні

неформального інституційного середовища, вони можуть як стримувати, так і стимулювати інноваційний розвиток конкурентного типу, характерний для моделі кластеризації регіональної економіки.

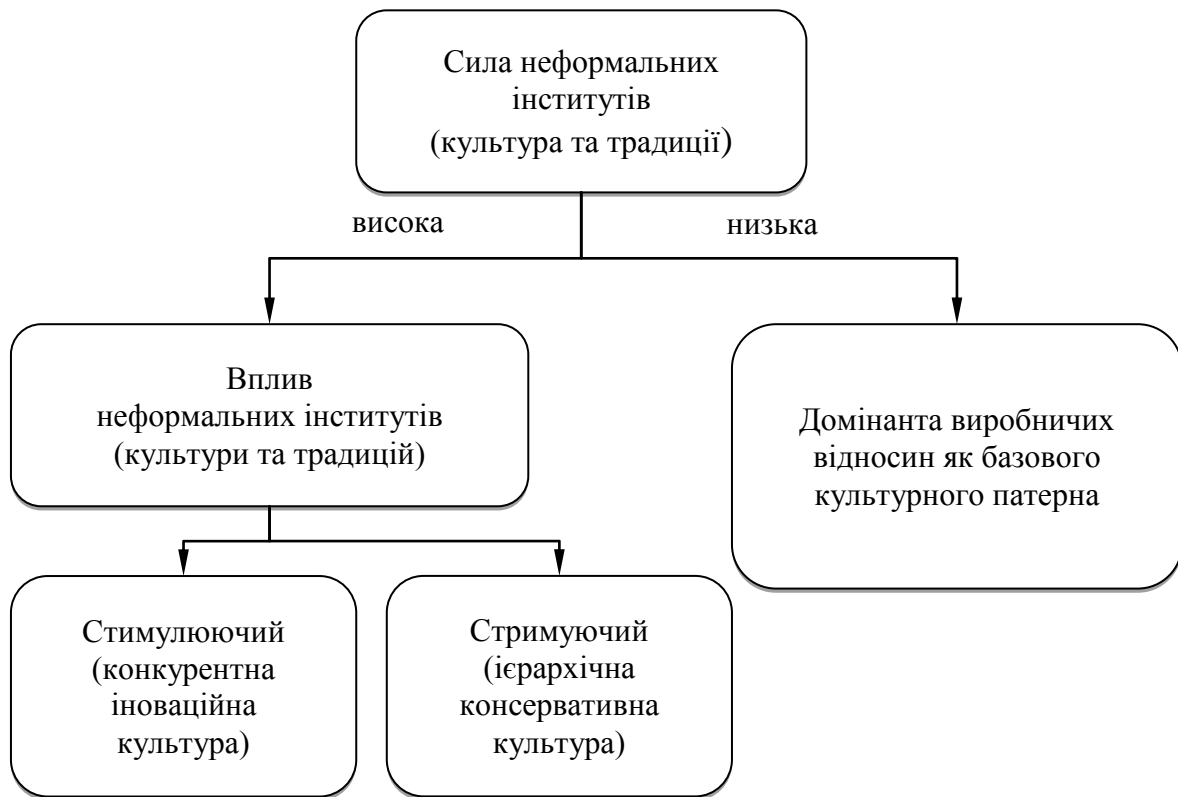

Рис. 3.9. Вплив культурних особливостей регіону на процес впровадження кластерної моделі економічного розвитку

Джерело: запропоновано автором

Для виявлення даних особливостей доцільно використовувати *моделі культурних відмінностей*. Такі, наприклад, як модель Г. Хофстеде [174] та модель Р. Інглхарта [61].

Так, в рамках моделі культурних особливостей Г. Хофстеда виділено п'ять складових індексу:

дистанція влади (PDI) - готовність позитивно сприймати нерівність в розподілі влади й статусу в групі, організації або суспільстві;

уникнення невизначеності (UAI) - готовність приймати нестабільність життєвих і виробничих умов, з одного боку, та потреба в захисті від

непередбачених обставин, - з іншого;

індивідуалізм / колективізм (IND) - баланс між «я» та «ми», межа, для досягнення якої кожен індивід готовий відмовитися від особистих потреб або прав на користь групи, організації або товариства, до яких він належить;

чоловіче / жіноче начало (MAS) - баланс між так званими «чоловічими цінностями», такими як гроші, влада й успіх, та «жіночими цінностями» - якість життя, турбота про слабших;

«конфуціанський динамізм», який пізніше став називатися «довгострокова орієнтація» (LTO). Це показник того, наскільки суспільство схиляється до прагматизму та стратегічно орієнтується на майбутнє, на відміну від традиціоналізму та короткострокової (тактичної) орієнтації [174].

Відповідно до цієї моделі українські дослідники визначили культурні особливості України в цілому, а також країн-лідерів стійкого розвитку, зокрема [118; 119] (рис. 3.10).

Як видно на рис. 3.9, країни-лідери сталого розвитку характеризуються культурними патернами з високим рівнем індивідуалізму та високим рівнем довгострокової орієнтації, а також відносно низьким значенням дистанції влади. Культурні особливості українського суспільства, навпаки, відрізняються високим рівнем уникнення невизначеності, а, отже, униканням ризику, що прямо впливає на здатності до підприємництва; високим рівнем дистанції влади, що характеризує прагнення населення до економічної діяльності в рамках моделі «начальник-підлеглий» з мінімумом ініціативи; досить низьким рівнем індивідуалізму та низьким рівнем довгострокової орієнтації.

Слід зауважити, що з урахуванням високого рівня диференціації культурних відмінностей регіонів України, дані показники будуть істотно варіюватися в регіональному вимірі. Виходячи з цього, потрібна регіональна оцінка культурних регіональних відмінностей за методикою Г.Хофстеде, що дасть можливість визначити в контексті розглянутого механізму стимулювання регіонального розвитку в період економічної стагнації тип запуску кластерного розвитку.

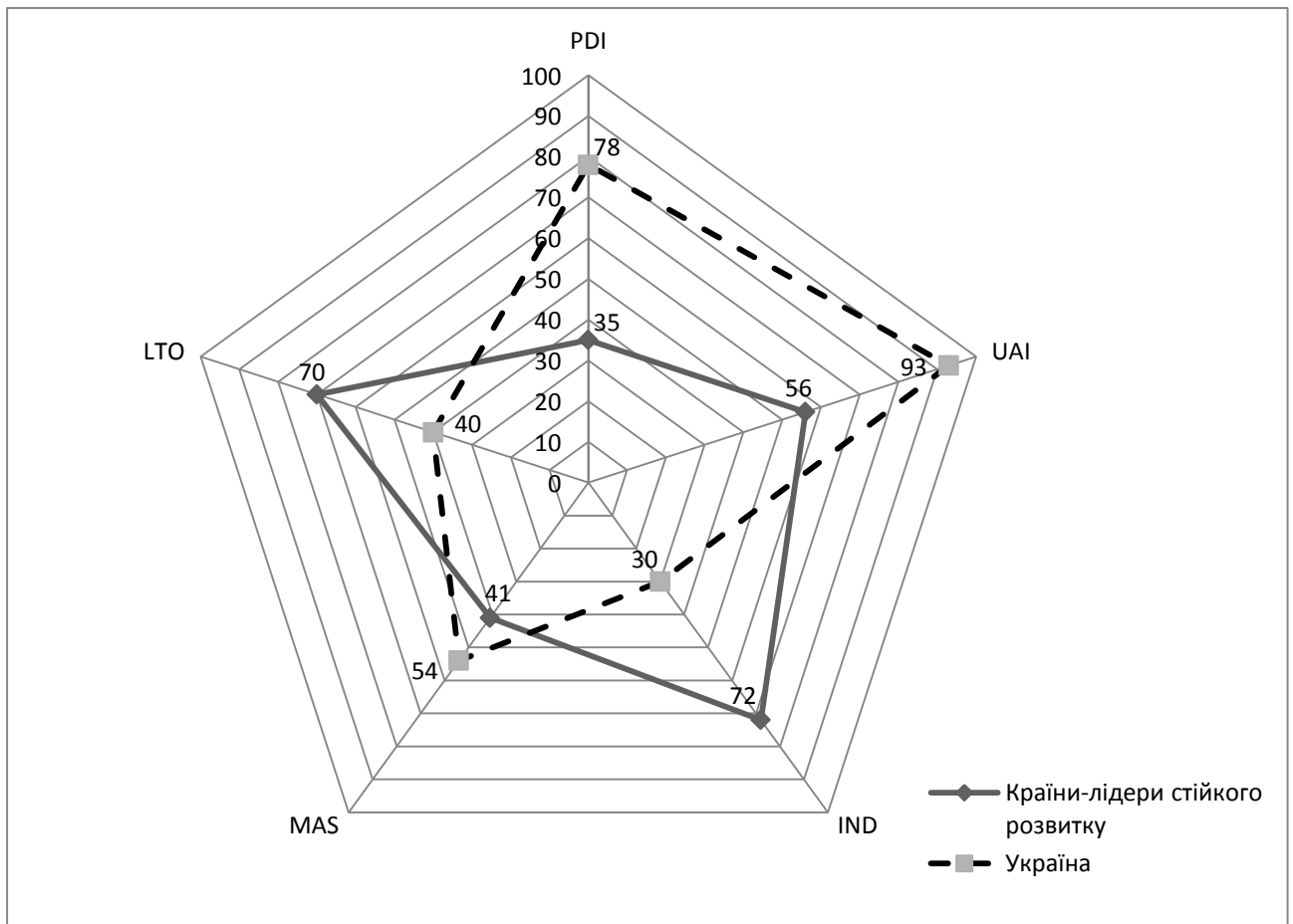

Рис. 3.10. Характеристики індексу культури Г. Хофстеде:

PDI - дистанція влади; UAI - уникнення невизначеності; IND - індивідуалізм/колективізм; MAS - чоловіче / жіноче начало; LTO - «конфуціанський динамізм».

Джерело: запропоновано автором на базі [174]

Так, в регіонах з високим рівнем уникнення невизначеності, високим рівнем дистанції влади та низьким рівнем індивідуалізації кластерна модель РЕС запускається шляхом формування точок зростання «згори». В регіонах, де культурні патерни сприятливі для засвоєння моделі кластерного розвитку, модель запускається «знизу», шляхом створення інфраструктури для реалізації підприємницької активності населення.

Другою моделлю, що характеризує рівень культурних відмінностей, є модель Р. Інглхарта. Згідно з дослідженнями Р. Інглхарта [61], вимір «традиційні / секулярно-раціональні цінності» пов'язаний з переходом від аграрного суспільства до індустріального

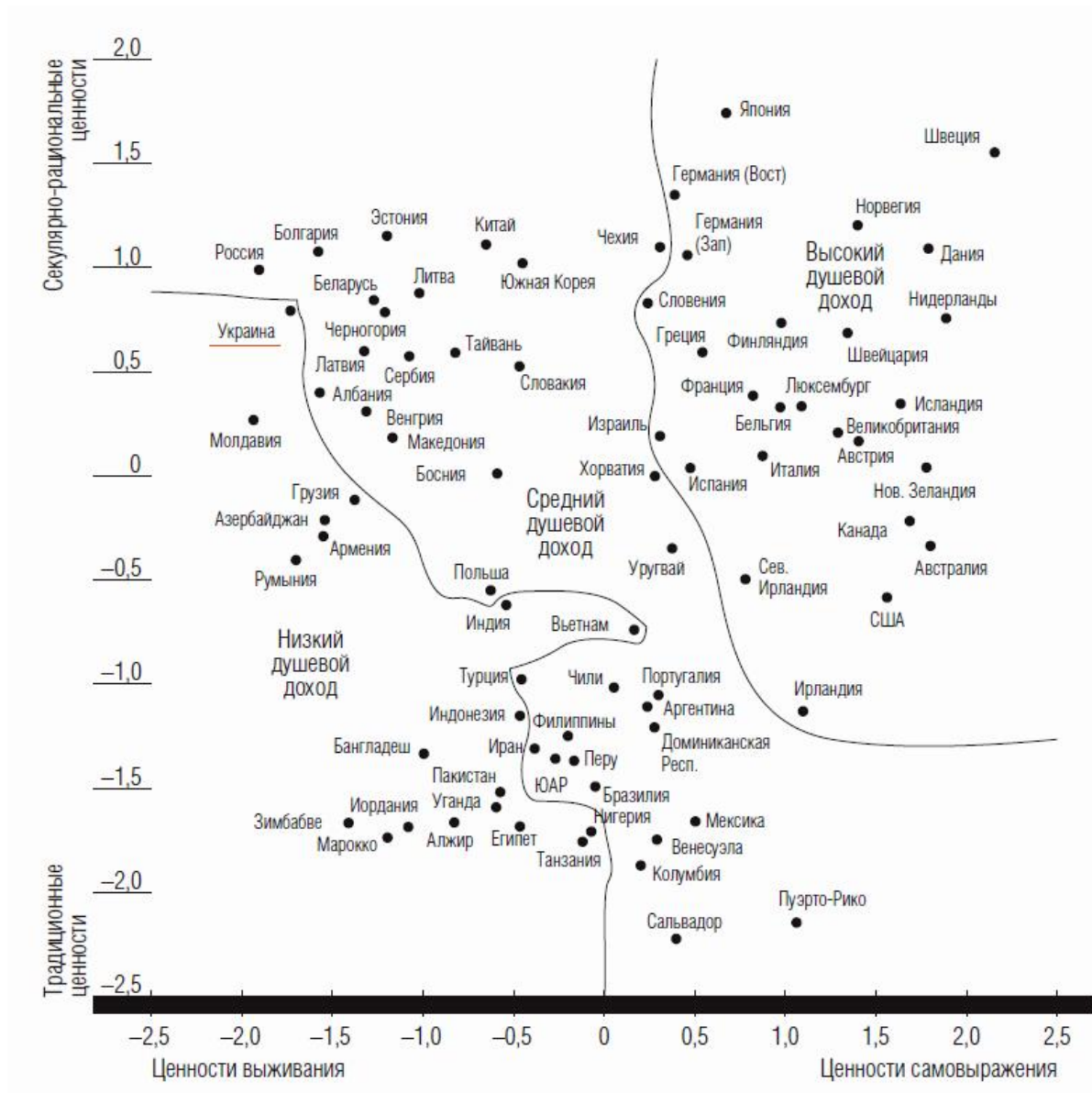

Рис. 3.11. Рівень економічного розвитку та розташування 80 країн на «культурній карті» [61, с. 91]

Перехід від сільськогосподарського способу виробництва до промислового пов'язаний з переходом від традиційних цінностей до зростаючої секуляризації та раціоналізації.

Вимірювання «цінності виживання / самовираження» прив'язане до формування «економіки послуг». Вимірювання «традиційні / секулярно-раціональні цінності» та «цінності виживання / самовираження» відображають відповідно індустріальний етап розвитку та виникнення постіндустріального суспільства. Вони втілюють собою двоетапний процес культурної модернізації:

- на першому етапі модернізації відбувається зростання промислового сектора за рахунок аграрного;

- на другому етапі модернізації зростає вже сектор послуг - на шкоду промислового. Кількісно він вимірюється шляхом вирахування частки робочої сили, зайнятої в промисловості, з частки, зайнятої в секторі послуг. Генезис постіндустріальної економічної моделі пов'язаний з іншою зміною в ставленні до влади та авторитету - емансипацією від них, що виражена у ствердженні цінностей самовираження [61].

Україна, як видно на рис. 3.11, завершила перехід від традиційних цінностей до зростаючої секуляризації та раціоналізації, тобто перехід від аграрного суспільства до індустріального, але мало просунулася за шкалою від цінностей виживання до цінностей саморозвитку.

У період прогнозованої стагнації світової економіки цінності виживання обумовлені станом НЕС та РЕС. Тому завдання життєзабезпечення є першочерговими та потребують окремого відображення в стратегічних планах та програмах розвитку регіональних економічних систем. Моніторинг життєзабезпечення регіональних економічних систем в рамках механізму, що пропонується, здійснюється на державному рівні управління за допомогою показників, представлених в п. 2.2 дослідження.

Підхід, орієнтований на досягнення цілей життєзабезпечення, є адекватним актуальному і прогнозному станам національної та глобальної економічних систем.

Таким чином, процеси стратегічного регіонального управління в умовах економічної стагнації вимагають методологічної корекції: традиційні програми стратегічного регіонального розвитку, засновані на застосуванні SWOT-аналізу, необхідно доповнити програмами кластерного розвитку. При цьому, формування кластерів може йти як шляхом самоорганізації території, так і шляхом зовнішнього стимулювання створення «точок зростання» як потенційних параметрів порядку при утворенні нових кластерних структур, що обумовлено комплементарними культурними патернами. В остаточному

підсумку, регіональні економічні системи повинні відповідати вимогам стійкості, спеціалізації та самозабезпечення в контексті безпеки.

Таблиця 3.5

**Методичний інструментарій механізму державного регулювання
регіонального розвитку: стратегічний вимір**

Найменування етапу	Методичні комплекси	
	існуючий	що пропонується в умовах стагнації
<i>Розробка стратегії розвитку</i>		
Вибір місії регіону	-	Місія як запит надсистеми
Аналіз і прогноз зовнішнього середовища	SWOT-аналіз	Трирівнева модель формування стратегії PEC, системний метод аналізу, еволюційний метод прогнозу
Аналіз і прогноз внутрішнього середовища	SWOT-аналіз	Модифікована модель кластерного розвитку М. Портера з урахуванням культурних особливостей регіону
Вибір пріоритетів розвитку	Вільний, згрупований по функціональних напрямках	Ієрархічний, що враховує потреби: життєзабезпечення, розвитку (на основі кластерізації) і зовнішнього позиціонування (репрезентації) PEC шляхом брендінгу
<i>Реалізація стратегії розвитку</i>		
Планування реалізації	Програмно-цільовий метод + метод сценаріїв	Програмно-цільовий метод
Контроль	середня частота зворотного зв'язку: квартал, рік	висока частота зворотного зв'язку на основі CALS-технологій
Корекція	аналіз розривів «прогноз – факт», дискретне реагування	аналіз розривів «прогноз – факт» у режимі реального часу, континуальне реагування

Джерело: складено автором

Таким чином, методологічний аспект механізму державного регулювання регіонального розвитку вдосконалено за рахунок методичного інструментарію, наданого в табл. 3.5, що обумовлено особливостями функціонування економічних систем в умовах стагнації.

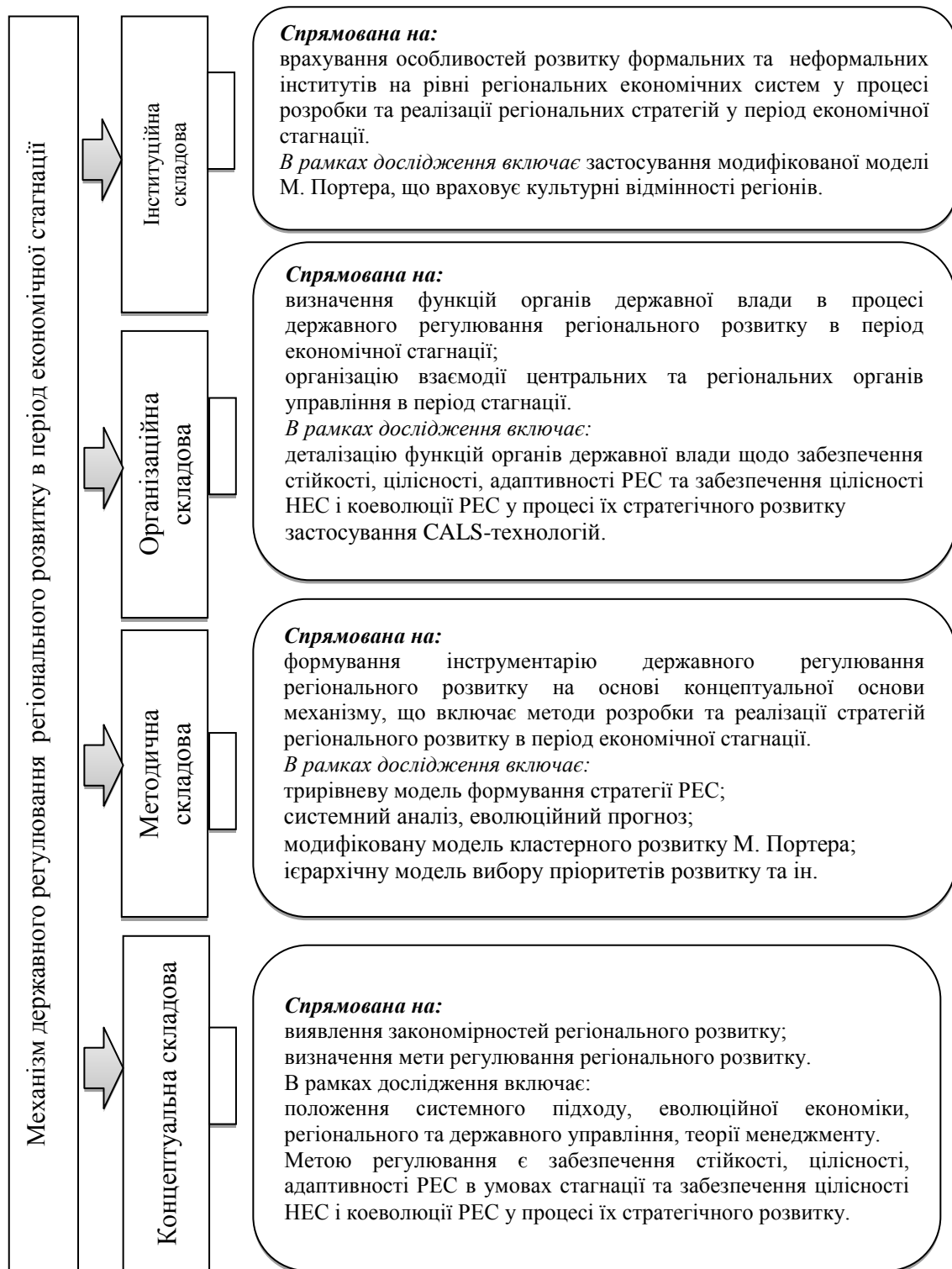

Рис. 3.12. Механізм державного регулювання регіонального розвитку в період економічної стагнації

Джерело: складено автором

Цілі стратегічного цілепокладання PEC сконцентровані на життєзабезпечення та збільшення рівня цілісності за рахунок розвитку шляхом кластеризації. SWOT-аналіз доповнений моделлю кластерного розвитку

М. Портера, скоригованої з урахуванням базових культурних патернів соціальної системи регіону як основи функціонування неформального інституційного середовища РЕС.

Таким чином, концепт удосконалення механізму державного регулювання регіонального розвитку в період економічної стагнації можна представили у наступному вигляді (рис. 3.12).

Компетентність у застосуванні інструментарію механізму державного регулювання регіонального розвитку, призначення якого спрямовано на підвищення наукової обґрунтованості прогнозів, стратегії і тактик розвитку, поліпшення планової й аналітичної роботи, дасть змогу забезпечити врегулювання неузгодженості взаємодій та ліквідувати фрагментарність управлінського впливу.

Доведено, що забезпечення виваженості управлінського впливу на регіональний розвиток вимагає від органів державної влади своєчасних коригувань, що регулюють і відновлюють оптимальну структуру економічних, нормативно-правових, фінансово-інвестиційних, організаційних заходів, що спрямовують і орієнтують стадії, етапи розвитку щодо досягнення соціально-економічної результативності та переведення регіональної економічної системи із фази стагнації у фазу відродження.

Висновки за розділом 3

Визначено, що механізм державного регулювання регіонального розвитку в період економічної стагнації знаходиться в руслі процесу стратегічного державного управління – від планування до реалізації і являє собою своєрідний «зворотний зв'язок» процесу реалізації стратегії соціально-економічного розвитку і стану об'єктів управління – регіональні та національні економічні системи в контексті здатності забезпечувати потреби виживання і розвитку суспільства

Доведено, що для підвищення ефективності організації оперативної взаємодії між рівнями державно-управлінської ієрархії в процесі реалізації стратегій розвитку регіональних та національних економічних систем доцільно

використовувати методи реінжинірингу бізнес-процесів, методи обміну даними та технології «швидкого» моніторингу стану об'єкта. Під технологіями «швидкого» моніторингу розуміється застосування концепції «чорного ящика» й оцінки вхідних і вихідних інтегральних характеристик функціонування економічної системи.

Для реалізації експертно-аналітичних функцій, визначених для кожного етапу процесу функціонування механізму державного регулювання регіонального розвитку в період економічної стагнації, запропоновано сформулювати ряд експертно-аналітичних груп, згрупованих за мережевим принципом. Для координації діяльності цих груп оптимальним буде використання CALS-технологій, які забезпечують інтеграцію даних і координацію діяльності експертно-аналітичних груп, дають змогу прискорювати процес за рахунок одночасного виконання рівнобіжних функцій.

З метою підвищення наукової обґрунтованості прогнозів, стратегії і тактик розвитку та поліпшення планової й аналітичної роботи визначені функціональні складові механізму державного регулювання регіонального розвитку в період економічної стагнації.

Компетентність у застосуванні інструментарію механізму державного регулювання регіонального розвитку, призначення якого спрямовано на підвищення наукової обґрунтованості прогнозів, стратегії і тактик розвитку, поліпшення планової й аналітичної роботи, дасть змогу забезпечити врегулювання неузгодженості взаємодій та ліквідувати фрагментарність управлінського впливу.

Доведено, що забезпечення виваженості управлінського впливу на регіональний розвиток вимагає від органів державної влади своєчасних коригувань, що регулюють і відновлюють оптимальну структуру економічних, нормативно-правових, фінансово-інвестиційних, організаційних заходів, що спрямовують і орієнтують стадії, етапи розвитку щодо досягнення соціально-економічної результативності та переведення регіональної економічної системи із фази стагнації у фазу відродження.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення і вирішення комплексного наукового завдання щодо удосконалення концептуальної основи та формування методичного забезпечення механізму державного регулювання регіонального розвитку в період економічної стагнації.

Цей результат розкривається в таких основних положеннях:

1. Охарактеризовано теоретичні основи державного регулювання регіонального розвитку та визначено особливості дослідження економічної стагнації в контексті державного регулювання. Проведено систематизацію знань, що функціонально належать до різних сфер, у процесі інтегрованого представлення даних про функціонування регіональних економічних систем. Доведено, що функціональна ефективність державного регулювання регіонального розвитку виражається через ступінь реалізації поставлених завдань, досягнення соціально-економічних стандартів та відповідного рівня економічної та екологічної безпеки регіону, збалансування взаємозалежних проблем, що виникають між суб'єктами господарювання, управління і населенням з приводу ефективного використання ресурсів держави і комплексного розвитку економіки регіону.

Визначено, що стагнація являє собою квазірівноважний стан на низькому рівні розвитку системи, що характеризується деякою тимчасовою стійкістю. Причиною стагнації є інгібування внутрішніх механізмів розвитку системи, що може бути зумовлене як тривалим сприятливим станом зовнішнього середовища, так і несприятливою внутрішньою структурою системи, яка відрізняється високим рівнем стійкості. Вихід зі стану стагнації реалізується шляхом збільшення позитивних зворотних зв'язків в економічній системі, які активізують механізми внутрішнього розвитку. Стагнація є еволюційно заданою стадією розвитку всіх економічних систем, що визначається їх природою як відкритих, складних, здатних до самоорганізації. Стагнація як стадія розвитку не залежить від природи соціально-економічних

відносин (з домінантою економічних або соціальних цілей розвитку), а також від характеристик держави як системи економічного регулювання (класична модель, кейнсіанська модель управління).

2. Визначено підходи до здійснення об'єктивізації механізмів забезпечення функціональної ефективності державного регулювання в період стагнації. Аргументовано, що механізм державного регулювання регіонального розвитку в період економічної стагнації має особливості, що стосуються як концепції, що констатує закономірності розвитку соціально-економічних систем у період стагнації, так і методології, що відображає найбільш ефективні та дієві підходи до управління такими системами у визначених особливих умовах. У свою чергу, концептуальні положення та методичний інструментарій є базовими вхідними даними для організації функціонування державного механізму, що розглядається. Обґрунтовано, що в процесі державного регулювання економічних процесів в умовах стагнації перевагу слід віддати пояснюючим моделям, що враховують досвід попереднього розвитку регіональних економічних систем та їх підходів до їх регулювання.

3. Систематизовано концептуальні положення та визначено стратегічні пріоритети державного регулювання регіонального розвитку в період стагнації. Сформовано концептуальний підхід до дослідження регіональних економічних систем у період стагнації як основу механізму державного регулювання регіонального розвитку. Запропонований підхід заснований на трирівневій моделі формування стратегічних пріоритетів розвитку регіональних економічних систем, що базується на положеннях системного підходу та еволюційної економіки як напряму розвитку економічної теорії, що констатує залежність управлінських рішень від фази циклу економічної системи, що розглядається, та її ймовірної динаміки. Модель дає змогу визначити існуючі обмеження й можливості для розвитку регіональної економічної системи і на цій основі формувати управлінський вплив щодо переведення економічної системи із фази стагнації у фазу відродження.

4. Досліджено особливості державного регулювання міжгалузевих

пропорцій в Україні в період стагнації світової економіки у регіональному вимір.

З метою підвищення результативності механізму державного регулювання регіонального розвитку запропоновано як аналітичне забезпечення прийняття управлінських рішень використовувати параметри (показники) економічної безпеки регіональної економічної системи, що характеризують її стан у цілому, її стійкість та мобільність, а також враховують експортно-імпорتنу залежність регіону та динаміку галузевої структури економічної системи.

З метою підвищення цілісності й автономності (самозабезпечення) регіонального розвитку запропоновано механізм державного регулювання регіонального розвитку доповнити інструментами стимулювання впровадження моделей кластерного розвитку, а також обґрунтовано першочерговість дотримання граничних показників самозабезпечення в життєво важливих галузях господарювання (забезпечення продовольством, енергозабезпечення).

За результатами системно-комплексного оцінювання потенціалу регіонів України окреслено вектори регуляторного впливу. Виявлено, що модель формування конкурентних переваг регіональних економічних систем М. Портера на сучасному етапі розвитку демонструє наступне : (1) позитивний вплив двох чинників моделі , що визначають підвищення рівня конкурентоспроможності – позиція країни у чинниках виробництва та наявність конкурентоспроможних на міжнародному рівні галузей; (2) негативний вплив двох інших чинників моделі - стан попиту на внутрішньому ринку та існуючі умови для заснування, організації діяльності та управління компанією. Обґрунтовано, що основним напрямом розвитку потенціалу регіональних економічних систем є збільшення рівня їх цілісності, що досягається за рахунок виробництва продукції кінцевого споживання і формування замкнутих виробничих ланцюжків і конкурентоспроможності, яка забезпечується шляхом стимулювання внутрішньої конкуренції як базового чинника інтенсивного економічного розвитку; для сільськогосподарських

регіонів країни рекомендовано використовувати позитивну кон'юнктуру зовнішніх ринків з метою диверсифікації регіональної економіки і розвитку внутрішнього попиту; для промислових регіонів оптимальним є розвиток по шляху кластеризації з метою формування замкнених виробничих циклів і випуску продукції кінцевого споживання (металургія – машинобудування, хімія – виробництво кінцевої продукції четвертого і п'ятого технологічних укладів).

5. Розроблено методичні рекомендації щодо підвищення ефективності механізму державного регулювання регіонального розвитку, що спрямовані на організацію оперативної взаємодії між рівнями державно-управлінської ієрархії при реалізації стратегічних планів і програм. Запропонований методичний підхід включає 4-етапний процес розробки і реалізації стратегій регіональних економічних систем і методичні комплекси, адекватні завданням кожного з етапів, які спрямовані на забезпечення частоти зворотного зв'язку між рівнями державно-управлінської ієрархії і реалізуються із застосуванням технологій реінжинірингу бізнес-процесів та сучасних технологій інформатизації, у тому числі як технологій обміну даними, що дають змогу накопичувати й аналізувати великі обсяги даних у режимі реального часу, так і CALS-технологій.

6. Внесено науково обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення механізму державного регулювання регіонального розвитку в період стагнації, що сконцентровані на життєзабезпеченні й збільшенні рівня цілісності за рахунок розвитку по шляху кластеризації. Відзначено доцільність упровадження методів зовнішнього позиціонування РЕС, зокрема територіального брендингу. Здійснено ідентифікацію складових елементів механізму державного регулювання регіонального розвитку, функціональне призначенням яких є підвищення наукової обґрунтованості прогнозів, стратегії і тактик розвитку, поліпшення планової й аналітичної роботи шляхом моніторингу ступеня взаємодії складових елементів механізму, регламентація дії окремих його частин, врегулювання неузгодженості взаємодій та усунення фрагментарності управлінського впливу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». – К. : НІСД, 2016. – 688 с.
2. Ансофф И. Стратегический менеджмент / И. Ансофф. – М.: Экономика, 1989. – 303 с.
3. Антимонопольный Комитет Украины [Электронный ресурс] Статистическая информация. – Режим доступа: <http://www.amc.gov.ua>.
4. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления. Курс лекций / Г.В. Атаманчук; изд. 2-е, дополн. – М.: Омега-Л, 2004. – 584 с.
5. Афонін Е.А. Закономірності та особливості української трансформації / Е.А. Афонін, О.В. Суший // Стратегічна панорама. – 2015. - №1. – С. 94-108.
6. Банки.ру [Электронный ресурс] Стагнация. – Режим доступа: <http://www.banki.ru/wikibank/stagnatsiya>.
7. Барулин В.С. Социальная философия / В.С.Барулин. – М.: ФАИР-Пресс, 2000. – 560 с.
8. Безверхнюк Т.М. Територіальна організація об'єктів управління: інструменти і методи / Т.М.Безверхнюк // Фінансовий механізм державного управління економікою України: зб. наук. праць Донецького державного університету управління. – Донецьк, 2006. - т.VII, вип. 73, серія „Державне управління”. – С. 97-106.
9. Берталанфи Л.Фон. Общая теория систем – обзор проблем и результатов /Л. Фон Берталанфи // Системные исследования. – М.: Наука, 1969. – С.30-54.
10. Богачев Р.М. Механізми управління процесами самоорганізації соціальних систем / Р.М. Богачев // Держава та регіони (Серія «Державне управління»). - 2016. - № 1 (53). – С. 50-56.
11. Богданов А.А. Тектология (всеобщая организационная наука) /

А.А.Бргданов; в 2-х кн. Кн.1. – М.: Экономика, 1989. – 304 с.

12. Богиня Д. Державне регулювання перехідних процесів / Д.Богиня, Г.Волинський // Економіка України. – 1999. - №5. – С.12-21.

13. Булеев И.П. Формирование организационно-экономического механизма управления предприятием по обработке цветных металлов / И.П. Булеев. - Донецк: ИЭП НАН Украины, 1993. – С. 32-34.

14. Бусленко Н.П. Моделирование сложных систем / Н.П.Бусленко. – М.: Наука, 1978. – 400 с.

15. Вагин В.Н. Дедукция и обобщение в системах принятия решений / Н. Вагин. – М.: Наука, 1988. – 384 с.

16. Валуев С.А. Системный анализ в экономике и организации производства / С.А.Валуев; под ред. С.А. Валуева и В.Н. Волковой. – Л.: Политехника, 1991. – 398 с.

17. Варналій З.С. Регіональна політика України: нові умови, нові вимоги / З.С.Варналій // Стратегічні пріоритети: Регіональна політика та місцеве самоврядування. – 2007. - №1(2). – С. 141-149.

18. Википедия [Электронный ресурс] SWOT-анализ. – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/SWOT-анализ>.

19. Википедия [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org>.

20. Власюк О.С. Проблеми розбудови інноваційно-орієнтованої економіки України / О.С. Власюк // Стратегічна панорама. – 2015. - №1. – С. 58-66.

21. Воротін В. Ринкова модифікація державного регулювання економіки в умовах глобалізації / В. Воротін // Вісник Української академії державного управління при Президентіві України. – 2003. - №1. – С. 128-131.

22. Вудфорд М. Что не так с экономическими моделями (Ответ Джону Кэю) / М. Вудфорд // Вопросы экономики. – 2012. - №5. – С.14-21.

23. Геєц В.М. Інноваційні перспективи України / В.М. Геєц, В.П. Семиноженко. – Харків: Константа, 2006. – 272 с.

24. Гладій М. Регіональний менеджмент і моніторинг / [М.Гладій, М.Долішній, С.Писаренко, М.Янків]. – Л.: ІРД НАНУ, 1998. – С13.

25. Глобальна економіка у посткризовий період: тенденції та перспективи. – К.: НІСД, 2012. – 46 с.
26. Голиков А.П. Размещение производительных сил и регионалистика: учеб. пособ. / Голиков А.П., Дейнека А.Г., Казакова Н.А. – Харьков: ООО «Олант», 2002.- 320 с.
27. Голубков Е.П. Использование системного анализа в принятии плановых решений / Е.П.Голубков. – М.: Экономика, 1982. – 160 с.
28. Голян В.А. Економічна криза в Україні: феномен «голландської хвороби» та рецидив «ресурсного прокляття» / В.А.Голян // Економіка та держава 2016. - №7. – С. 4-15.
29. Гранберг А. Валовой региональный продукт как индикатор дифференциации экономического развития регионов / А.Гранберг, И.Масакова, Ю.Зайцева // Вопросы статистики, -1998.- №9.- С.3-11.
30. Губанов В.А. Введение в системный анализ: учеб. пособ. / В.А. Губанов, В.В. Захаров, А.Н. Коваленко; под ред. Л.А. Петросяна. – Л.: ЛГУ, 1988. – 232 с.
31. Гуменюк А.М. Безпека структурно-інституціональної трансформації економіки регіону: теоретичні основи та прикладні аспекти: монографія / Анатолій Маркович Гуменюк. – К.: НІСД, 2014. – 468 с.
32. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: Монографія / за ред. З.С. Варналія. – К.: НІСД, 2007. – 820 с.
33. Державне управління в Україні: реалії та перспективи: зб.наук.пр. / за заг.ред. В.І. Лугового, В.М. Князева. – К.: Вид-во НАДУ, – 2005. – 432с.
34. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс] Статистична інформація. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
35. Динни К. Брендинг территорий. Лучшие мировые практики / под ред. Кейта Динни. – М.: Манн, Иванов и Фебер. 2013. – 336 с.
36. Добронравова И.С. Синергетика: становление нелинейного мышления / И.С.Добронравова. – К.: Лыбидь, 1990. – 152 с.
37. Долішній М. Моделі державного регулювання в ринковій економіці / М.Долішній, М.Козоріз // Економіка України. – 1999. - №6. – С. 13-22.
38. Долятовский В.А. Зарубежный опыт комплексного развития регионов / В.А. Долятовский // Регионология. – 1994. - №2-3. – С.11-16.

39. Дорогунцов С.И. Устойчивость развития эколого-экономического потенциала Украины и ее регионов / С.И.Дорогунцов, А.Н.Федорищева // Экономика Украины. – 1996. - №7. – С. 4-17.

40. Дорогунцов С.И. Теорії розміщення продуктивних сил і регіональної економіки / Дорогунцов С.І., Олійник Я.Б., Степаненко А.В. - К.: Стефед-2, 2001.- 144 с.

41. Друкер П.Ф. Задачи менеджмента в XXI веке: учеб. пособ. / П.Ф.Друкер; пер. с англ. – М.: Вильямс, 2000.

42. ЕВРО-2012: направления реализации накопленного потенциала регионального развития. – К.: НИСИ, 2012. – 46 с.

43. Емельянова Е.Н. Механизм государственного регулирования регионального развития в период экономической стагнации: постановка проблемы / Е.Н. Емельянова // Проблемы сучасного державного управління : збірник наукових праць Донецького державного університету управління. Сер. : Державне управління. – 2011. – Т. 12. – Вип. 189. – С. 64-73.

44. Емельянова Е.Н. Регулирование межотраслевых пропорций в период стагнации мировой экономики: региональное измерение / Е.Н. Емельянова // Проблемы сучасного державного управління : збірник наукових праць Донецького державного університету управління. Сер.: Державне управління. – 2012. – Т.13, Вип. 237. – С. 102-110.

45. Емельянова О.М. Критерії безпеки регіональних економічних систем в умовах стагнації / О.М. Емельянова // Менеджер. – 2013.– № 4. – С. 267-272.

46. Емельянова О.М. Особливості державного регулювання розвитку регіонів України в період стагнації / О.М. Емельянова // Проблемы сучасного державного управління : збірник наукових праць Донецького державного університету управління. Сер. : Державне управління. – 2014. – Т. 15. – Вип. 291. – С. 75-89.

47. Емельянова О.М. Інноваційна складова державного регулювання розвитку регіональних економічних систем / Т.К. Гречко, О.М. Емельянова // Проблемы сучасного державного управління : збірник наукових праць Донецького державного університету управління. Сер.: Державне управління. – Маріуполь, 2014. – Т.15. – Вип. 294. – С.73-81.

48. Ємельянова О.М. Методи дослідження потенційно можливих траєкторій економічного розвитку в період стагнації: державно-управлінський аспект / Т.К. Гречко, О.М. Ємельянова // Проблеми сучасного державного управління: Збірник наукових праць Донецького державного університету управління. Сер.: Державне управління. – Маріуполь, 2015. – Т. 16. – Вип. 298. – С. 142-146.

49. Ємельянова О.М. Методичний підхід до впровадження інноваційних механізмів розвитку регіонів в період стагнації / О.М. Ємельянова // Наукові праці : науково-методичний журнал. Сер.: Державне управління – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2016. – Вип. 269. – Т. 281. – С. 136-142.

50. Емельянова Е.Н. Государственные механизмы развитие потенциала региональных экономических систем в период стагнации мировой экономики / Т.К. Гречко, Е.Н. Емельянова // Вестник университета «Туран». – Алматы, 2013. – № 3(59). – С. 9-17.

51. Єпіфанів А.О. Регіональна економіка / А.О.Єпіфанів, І.В. Сало - К.: Наукова думка 2000.– 344 с.

52. Жангожа Р.Н. Транспортно-коммуникационные коридоры в Украине и перспективы международного сотрудничества / Р.Н.Жангожа, В.П.Кузьменко // Материалы международной конференции “Каспийско-Черноморский регион: условия и перспективы развития”. - К.: 1998 - С. 33-40.

53. Жариков О.Н. Системный подход к управлению. / О.Н. Жариков, В.И. Королевская, С.Н. Хохлов; под ред В.А. Персианова. – М: ЮНИТИ, 2001. – 62 с.

54. Заблоцький Б.В. Розміщення продуктивних сил України: Національна макроекономіка: посіб / Б.В.Заблоцький. - К.: Академвидав, 2002.- 368 с.

55. Закон України «Про засади державної регіональної політики» 05.02.2015 № 156-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. - № 13. - ст. 90.

56. Закон України «Про основи національної безпеки» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. - №39. – С. 351.

57. Збаращук О. Державна регіональна політика щодо стимулювання розвитку депресивних територій України / О.Збаращук // Актуальні проблеми

державного управління: зб. наук. праць Одеського регіонального інституту державного управління. - вип. 1(25) – Одеса: ОРІДУ НАДУ 2006. – С. 85-92.

58. Иванов И. Европа регионов / И.Иванов // Мировая экономика и международные отношения. – 1997. - №9. – С. 5-19.

59. Игнатов В.Г. Регионоведение (экономика и управление): учеб. пособ./ В.Г.Игнатов, В.И. Бутов. – М.: Тесса, Ростов Н/Д: издательский центр «МарТ», 2000. – 416 с.

60. Изард У. Методы регионального анализа: введение в науку о регионах / У.Изард. – М.: Прогресс, 1996. – 660 с.

61. Инглхарт Р. Модернизация, культурные изменения и демократия: Последовательность человеческого развития / Р. Инглхарт, К. Вельцель. – М.: Новое издательство, 2011. — 464 с.

62. Инженерные системы и сети [Электронный ресурс] Сланцевый газ. – Режим доступа: <http://slgaz.com/2010/05/slate-gas.html>.

63. Интерфакс [Электронный ресурс] 40-летняя стагнация закончилась сланцевым прорывом. – Режим доступа: <http://www.interfax.by/article/105054>.

64. Интерфакс [Электронный ресурс] Грядет великая стагнация: рост закончился. – Режим доступа: <http://www.interfax.ru/business/337033>.

65. Информационное агенство «Униан» [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://unian.net>. – Назв. с экрана.

66. Информация о Форекс [Электронный ресурс] Прогноз развития мировой экономики на 2016-2017 гг. – Режим доступа: <http://infofx.ru/ekonomika-i-rynok/prognoz-razvitiya-mirovoj-ekonomiki-na-2016-2017-gody>.

67. Іщук С.І. Розміщення продуктивних сил і територіальна організація виробництва: навч. посіб. / С.І.Іщук. - К.: Вид. Паливода А. В., 2002.- 260 с.

68. Кабінет Міністрів України. – Постанова «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» від 6 серпня 2014 р. № 385.

69. Кабінет Міністрів України. – Постанова «Про затвердження Порядку розроблення Державної стратегії регіонального розвитку України і плану заходів з її реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених Стратегії і плану заходів» від 11

листопада 2015 р. № 931.

70. Кабінет Міністрів України. – Постанова «Про затвердження Типового положення про агенцію регіонального розвитку» від 11 лютого 2016 р. № 258.

71. Капитал [Электронный ресурс] Что необходимо миру? Этим вопросом перед саммитом G20 задалась Кристин Лагард. – Режим доступа: <https://www.gakku.kz/world/53274/chto-neobhodimo-miru.html>

72. Капица С.П. Синергетика и прогнозы будущего / Капица С.П., Курдюмов С.П., Малинецкий Г.Г. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 288 с.

73. Карданская Н.Л. Принятие управленческого решения / Н.Л.Карданская. – М.: ЮНИТИ, 1999. – 407 с.

74. Карлоф Б. Деловая стратегия / Бенгт Карлоф; пер. с англ.; науч. ред и авт. предисл. В.А.Приписнов. – М.: Экономика, 1991. – 239 с.

75. Качинський А.Б. Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень : монографія / А.Б. Качинський. – К. : НІСД, 2013. – 104 с.

76. Кизинформ [Электронный ресурс] Первый этап реформ в Казахстане прошел успешно. – Режим доступа: <http://www.nomad.su/?a=3-200501270328>.

77. Комаров М.П. Инфраструктура регионов мира / М.П.Комаров. – СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 2000. – 347 с.

78. Концептуальні засади етнонаціональної політики України: між теорією та практикою // Вісник етнополітики. - № 21. - 26 січня - 10 лютого 2005 р.

79. Косенков Р.А. Инновационные модели экономики (теория, методы и сфера применения) / Р.А. Косенков. - Волгоград: РПК «Политехник», 2000. – 351 с.: ил., табл. – Библиогр.: с. 342-350.

80. Кравченко М.В. Роль державного управління в реалізації нової парадигми соціальних цінностей / М.В. Кравченко // Командор. – 2000. - №1. – С.23-25.

81. Красовский Ю.Д. Архитектоника организационного поведения / Ю.Д.Красовский. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 334 с.

82. Кулик А.В. Основні проблеми та задачі регіонального порівняльного аналізу соціально-економічної ситуації / А.В.Кулик // Міжнародний науково-навчальний центр ЮНЕСКО інформаційних технологій і систем НАН України

та МОН України. -

83. Кун Т. Структура научных революций / Т.Кун. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 605 с.

84. Кунц Г. Управление: системный и ситуационный анализ управленческих функций / Г.Кунц, О.Доннел; пер. с англ. – М.: Прогресс, 1981. – 495 с.

85. Лавренчук А. Шляхи оптимізації регіональної євроінтеграції України / А.Лавренчук // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2003. - №1. – С. 277-285.

86. Лагутін В.Д. Людина і економіка: соціоекономіка / В.Д. Лагутін. – К.: Наукова думка. 1996. – 230 с.

87. Ламбен Жан-Жак. Стратегический маркетинг. Европейская перспектива / Ламбен Жан-Жак; пер. с француз. - СПб.: Наука, 1996. – 589 с.

88. Левицки С. Как разработать стратегию: практические рекомендации по созданию реально работающей стратегии / Сирил Левицки; пер. с англ. – Днепропетровск: Баланс-Клуб, 2003. – 328 с.

89. Левый берег [Электронный ресурс] Прогноз развития экономики Украины в 2016-18 годах от ICU. – Режим доступа: http://economics.lb.ua/state/2016/07/12/340020_prognoz_razvitiya_ekonomiki_ukraini.html.

90. Леонтьев В.В. Межотраслевая экономика. / В.В. Леонтьев; пер. с англ. – М.: ОАО "Издательство "Экономика", 1997. – 479 с.

91. Лескин В.Н. Государство и регионы. Теория и практика государственного регулирования территориального развития / В.Н. Лескин, А.Н. Швецов. - М.: УРСС, 2000. – 368 с.

92. Линденбратен В. Устойчивость организма / В. Линденбратен // Наука и жизнь. - 1982. - №2. – С. 20-22.

93. Лишиленко В.І. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка / В.І. Лишиленко. - К.: Центр навчальної літератури, 2006 – 325 с.

94. Луговий В. Закономірності, принципи та фактори вибору в науковому пізнанні процесів державотворення / В Луговий, В. Бакуменко, В. Князев // Державне управління в Україні: реалії та перспективи: зб.наук.праць НАДУ. –

К.: Вид-во НАДУ, 2005. - С. 7–21.

95. Луговий В.І. Державне управління як галузь професійної діяльності академічної підготовки, наукових досліджень / В.І Луговий, В.М. Князев. // Вісник УАДУ. – 1997. – № 3/4. – С. 9-12.

96. Маркова В.Д. Стратегический менеджмент. курс лекций / В.Д.Маркова, С.Д.Кузнецова. – М.: ИНФРА-М; Новосибирск: Сибирское соглашение, 2002. – 288 с.

97. Мартиненко В.М. Демократизація механізмів державного управління процесами суспільних трансформацій: автореф.дис...д-ра наук з держ. упр. 25.00.02 / Донец. держ. ун-т упр. – Донецьк, 2005. – 36с.

98. Масловська Л. Наукові основи формування національної стратегії сталого розвитку України / Л.Масловська // Економіка України.– 2003. - №3. – С. 75-80.

99. Минцберг Г. Стратегический процесс / Г.Минцберг, Дж.Б.Куинн, С.Гошал; пер. с англ. под ред. Ю.Н.Каптуревского. – СПб.: Питер, 2001. – 688 с. – (Серия «Теория и практика менеджмента»).

100. Минцберг Г. Структура в кулаке: создание эффективной организации / Г.Минцберг; пер с англ. под ред. Ю.Н.Каптуревского. – СПб.: Питер, 2001. – 512 с.

101. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. – НАКАЗ №79 від 31.03.2016 «Про затвердження Методики розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації».

102. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України: офіційний сайт [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.minregion.gov.ua>.

103. Национальный институт стратегических исследований [Электронный ресурс] Тенденции социально-экономического развития регионов Украины. – Режим доступа: <http://www.niss.gov.ua>.

104. Національний інститут стратегічних досліджень України [Електронний ресурс] Послання Президента України до Верховної Ради „Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році”. Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua>. – Назва з титул. екрану.

105. Независимое аналитическое обозрение [Электронный ресурс] Аналитика-Экономика: V-, U-, W-, и L - рецессия как контуры ближайшего будущего. – Режим доступа: <http://respublikabelarus.com/crisisnews>.

106. Неліпа Д.В. Державна служба, служба в органах місцевого самоврядування / Д.В. Неліпа // Вісник НАДУ при Президентіві України (Серія „Державне управління”). – 2016. - №3. – С. 108-116.

107. Новик И.Б. Системный стиль мышления. Особенности познания и управления в сложных системах / И.Б.Новик. – М.: Знание, 1986. – 64 с.

108. Новікова І.В. Методологічні питання формування державної політики управління регіонами / І.В.Новікова // Фінансовий механізм державного управління економікою України: зб. наук. праць Донецького державного університету управління. – Донецьк, 2006. - т.VII, вип. 73, серія „Державне управління”. – С.136-150.

109. Норенков И. П. Основы автоматизированного проектирования: учеб. для вузов. / И.П.Норенков: 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Изд-во МГТУ им. Н.Э.Баумана, 2002. — 336 с.

110. Общая социология: учеб. пособ. / под общ. ред. проф. А.Г.Эфендиева. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 654 с.

111. Ойхман Е.Г. Реинжиниринг бизнеса: Реинжиниринг организаций и информационные технологии / Е.Г. Ойхман, Э.В. Попов. – М.: Финансы и статистика, 1997. – 336 с.

112. Орцева О.С. Механізми державного управління: теоретичні підходи до визначення поняття / О.С. Орцева // VIII Международная научнопрактическая Интернетконференция «Спецпроект: анализ научных исследований (13 мая 2013 г.).

113. Основи економічної теорії: політекономічний аспект: підр. / Відп. ред. Г.Н. Климко. – 4-т вид. перероб. і доп. – К.: Знання-Прес, 2002. – 615 с.
114. Павлюк А.П. Вирішення проблеми міжрегіональних диспропорцій як складова державної регіональної політики України / А.П.Павлюк // Стратегічна панорама. - №4. – 2002. – С.15-18.
115. Паламарчук М.О. Виклики модернізації в Україні: політичні аспекти: монографія / М.О. Паламарчук ; за ред. О.В. Литвиненка. – К. : НІСД, 2014. – 152 с.
116. Пастернак-Таранущенко Г.А. Економічна безпека держави / Г.А. Пастернак-Таранущенко. — К.: Інститут державного управління і самоврядування при Кабінеті Міністрів України, 1994. – С. 23.
117. Переслегин С.Б. Самоучитель игры на мировой шахматной доске / Сергей Переслегин. – М.: АСТ; СПб.: Terra Fantastica, 2007. – 619, [5] с. – (Philisophy).
118. Петрушенко Ю.М. Когнітивна концепція крос-культурного менеджменту / Ю.М.Петрушенко, Т.А.Голець // Вісник СумДУ. Серія «Економіка». – 2008. - №1. – С. 120-128.
119. Петрушенко Ю.М. Фінансові механізми формування інституційного середовища сталого розвитку громад / Ю.М. Петрушенко // Наукові праціДонНТУ. Серія: економічна. – 2011. – Вип. 40-3. – С. 134-138.
120. Плотинский Ю.М. Модели социальных процессов / Ю.М. Плотинский. – М.: Логос, 2001. – 296 с.
121. Поздняков А.В. Динамическое равновесие природы и организация общества устойчивого развития / А.В.Поздняков // Закономерности социального развития: ориентиры и критерии моделей будущего развития. - Новосибирск, 1994. - Ч. 1. - С. 22-29.
122. Поздняков А.В. Эволюционное развитие и устойчивость целостных систем / А.В.Поздняков // Самоорганизация геоморфосистем. - Томск: ТНЦ СО РАН, 1996. - С. 15-24.
123. Попок А.А. Стратегічні рішення як інструмент оптимізації

державно-управлінської діяльності / А.А. Попок // Вісник НАДУ при Президентіві України (Серія “Державне управління”) – 2016. - №4. – С. 5-10.

124. Портер М. Конкуренция: учеб. пособ. / М. Портер; пер. с англ. – М.: Вильямс, 2000. – 495 с.

125. Портер М. Международная конкуренция / Майкл Портер; пер. с англ., под. ред. В.Д. Щетинина.- М.: Международные отношения, 1993.- 432 с.

126. Поручник А. Регіональна інноваційна система як основа підвищення міжнародного конкурентного статусу національних регіонів / А.Поручник, І.Брикова // Вісник Київського національного економічного університету, 2006. - С. 134-173.

127. Плеханов Д.А. Аналитико-правовые аспекты обеспечения управления государственной службой / Д.А. Плеханов, С.А. Моспаненко // Электронный научный журнал «Современное общество и власть». – № 4(6). – 2015. – С. 226-231.

128. Пригожин А.И. Организации: системы и люди. Эффективность трудовых организаций / А.И. Пригожин. – М.: Наука, 1953. – 127 с.

129. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів : монографія : у 2 ч. – Ч. 2 / за ред. В.М. Гейця, А.А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 273 с.

130. Простые финансы [Электронный ресурс] Период великой стагнации – 11 ноября 2011. – Режим доступа: <http://volgafinans.com/period-velikoj-stagnacii>.

131. Приходько В.П. Механізм державного регулювання та управління економічною безпекою / В.П. Приходько // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. - № 15. – С. 6-8.

132. Регионализм как мировая тенденция. – М.: ИМЭПИ РАН, 1993. – 140 с.

133. Региональная экономика и управление: учеб.пособ. – СПб.: Питер, 2008. – 288 с.

134. Региональная экономика: новые подходы: сб. науч. тр. / под ред.

Л.А.Козлова. – М.: Наука, 1993. – 128 с.

135. Региональная экономика: планирование, прогнозирование, управление / [А.С.Емельянов, В.Ф.Беседин, Е.Д.Клименко и др.] – К.: Наук. думка, 1989. – 272 с.

136. Регіональна економіка / [Олійник Я.Б., Запотоцький Ф.П. та ін.]. - К.: КНТ, 2007.- 444 с.

137. Регіональна політика в країнах Європи. Уроки для України / за ред. С.Максименка. – К.: Логос, 2000. – 72 с.

138. Регіональна політика України / за ред. Н.Г.Курдюкової. – К.: Наук. думка, 1995. – 145 с.

139. Регіони України: пошук стратегії оптимального розвитку / за ред. А.Голікова. – Х.: ХДАУ, 1994. – 164 с.

140. Результати моніторингу стану соціально-економічного розвитку областей та міста Києва за 2015 рік: аналітична записка. – К.: НІСД, 2016. – 22 с.

141. Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів України // Економічні ЕСЕ. – К.: 2000. - №7. – С. 39-42.

142. Ритцер Дж. Современные социологические теории / Дж.Ритцер – СПб.: Питер, 2002. – 688 с.

143. Розміщення продуктивних сил [Антонік В.П., Ковальчук В.А., Кононенко В.Д., Бабець Е.К.]. – К.: ВД „Професіонал”, 2006.- 224 с.

144. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: підр. / за ред. Дорогунцова С. І. – К.: КНЕУ, 2005. - 988 с.

145. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: підр. /за ред.. Ковалевського В.В. — К. : Знання, 2006. — 350 с.

146. Розміщення продуктивних сил України: підр. / за ред. Є.П. Качана - К.: ВД “Юридична книга”, 2004. – 552 с.

147. Руда І.В. Місце й роль проектного підходу в механізмі реалізації концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні / І.В. Руда // Держва та регіони (Серія «Державне

управління»). – 2016. - №2(54). – С. 144-150.

148. Сазонець І.Л., Розміщення продуктивних сил: навч. посіб. / І.Л.Сазонець, В.В.Джинджоян, О.О.Чубар. – К.: Центр навчальної літератури, 2006.- 320 с.

149. Саричев Ю.О. Аналіз підходів до визначення ролі та місця інформаційного забезпечення в системі державного управління / Ю.О. Саричев // Вісник НАДУ при Президентіві України (Серія “Державне управління”). – 2016. - №3. – С. 138-143.

150. Сенча І.А. Обґрунтування оптимальності портфельного підходу під час реалізації антикризових стратегій / І.А. Сенча // Держава та регіони (Серія “Державне управління”). – 2016. - №2(54). – С. 20-24.

151. Синергетическая парадигма. Нелинейное мышление в науке и искусстве. – М.: Прогресс-Традиция, 2002. – 496 с.

152. Скуратовський В.А. Основи соціальної політики / В.А.Скуратовський, О.М.Палій. – К.: МАУП, 2002. – 200 с.

153. Стеченко Д.М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика / Д.М.Стеченко. – К.: Вікар, 2001. – 377 с.

154. Стратегічний моніторинг розвитку регіонів у січні-грудні 2011 року: аналітична записка. – К.: НІСД, 2012. – 48 с.

155. Сцібан О.Я. Механізм реалізації регіональних стратегій розвитку інноваційного спрямування / О.Я. Сцібан // Економіка та держава. – 2016. - №1. – С. 34-37.

156. Сухоруков А.І. Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України: монографія / А.І. Сухоруков, Ю.М. Харазішвілі. – К. : НІСД, 2012. – 368 с.

157. Тарасюк М.В. Сучасний стан реалізації інноваційної політики України та її фінансове забезпечення / М.В. Тарасюк, О.В. Малярчук // Економіка та держава. – 2016. - №1. – С. 19-24.

158. УНИАН [Електронний ресурс]. Україна переодолеває рецессию: Всемирный банк прогнозирует рост экономики Украины на 1%. - Режим

доступа: <http://economics.unian.net/finance/1368929-vsemirnyiy-bank-prognoziruets-rost-ekonomiki-ukrainyi-na-1.html>.

159. Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку "Україна - 2020» від 12.01.2015 №5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

160. Федулова Л.І. Оцінка рівня інноваційно–технологічного розвитку регіонів / Л.І.Федулова // Україна в 2008 році: щорічні оцінки суспільно–політичного та соціально–економічного розвитку: монографія / за заг. ред. Ю.Г. Рубана. – К.: НІСД, 2008. – С.506-515.

161. Хвесик М.А. Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка / М.А.Хвесик, Л.М.Горбач, П.П. Пастушенко. – К.: Кондор, 2005. – 344 с.

162. Цветков В.В. Державне управління: основні фактори ефективності (політико-правовий аспект) / В.В. Цветков. – Х.: Право, 1996.

163. Цихан Т.В. О концепции технологических укладов и приоритетах инновационного развития Украины / Т.В.Цихан // Теория и практика управления. - №1. - 2005.- С.33-46.

164. Чернавский Д.С. Эволюционная экономика и биологическая эволюция / Д.С. Чернавский [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://www.ntv.ru>.

165. Чуріканова О.Ю. Аналіз індикаторів сталого розвитку / О.Ю. Чуріканова, К.А. Закогулько // Економіка та держава. – 2016. - №2. – С. 56-60.

166. Шайгородський Ю.Ж. Мотиваційно-сміслові онови стратегії суспільного розвитку / Ю.Ж. Шайгородський // Стратегічна панорама. – 2015. - №1. – С. 83-87.

167. Экономическая стратегия фирмы: учеб. пособ. / под ред. проф. А.П. Градова. – СПб.: Специальная литература, 1995. – 416 с.

168. Эффективный экономический рост: теория и практика / под ред. Т.В.Чечелевой. – М.: Экзамен, 2003. – 320 с.

169. Ivashova L. M. Problems, prospects the development of foreign and customs policy of Ukraine under European integration/ L. M. Ivashova // Public management and customs administration. – 2015. – № 2(13). – pp. 129-136.

170. Ivashova L, Bakardzhyjev R. Methodology of Scientific Research and Systematic Approach: Mechanisms, Levers, Methods, and Tools/Lyudmila Ivashova, Roman Bakardzhyjev// Public Policy and Economic Development. – 2016. – Issue 7 (11). – pp. 22-37
Bums A.F. Measuring Business Cycles. National Bureau of Economic Research / Bums A.F., Mitchell W.C. - New York, 1946.

171. Emelyanova E. The improvement of state regulation mechanism of regional development during the period of economic stagnation / E. Emelyanova // Public Policy and Economic Development : scientific and production journal.– Mykolayiv : Publisher Yemelyanova T.V., 2016. – Issue 4(8). – P. 113-119.

172. Dinnie, K. Nation Branding – Concepts, Issues, Practice / Keith Dinnie. - Butterworth-Heinemann, Oxford, United Kingdom, 2008. – 289 p.

173. Joseph E. Stiglitz. A Global Recovery for a Global Recession [Electronic resource] – Access mode: <http://www.thenation.com/article/global-recovery-global-recession>.

174. The Hofstede Centre [Electronic resource] National cultural dimensions. - Access mode: <http://geert-hofstede.com>.

175. World Bank [Electronic resource] GDP growth (annual %). – Access mode: <http://data.worldbank.org>.

ДОДАТОК А

Диспропорції динаміки валового регіонального продукту в розрахунку на душу населення, грн. [34]

Область України	Рік										
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
АР Крим	4951	6460	8101	10574	13898	13933	16507	19467	22675	23595	---
Вінницька	4700	5966	7328	9159	12061	12145	14332	17768	20253	22303	24337
Волинська	4771	6285	7397	9711	12340	11796	13916	16993	19249	19817	20883
Дніпропетровська	8609	11909	15239	20868	30918	27737	34709	42068	44650	46333	44384
Донецька	9713	12490	15725	20197	26028	23137	28986	36446	38907	37830	22820
Житомирська	4397	5554	6636	8485	11545	11419	14616	17184	19551	20286	21267
Закарпатська	4238	5373	6576	8452	10626	10081	12278	14455	17088	17044	17748
Запорізька	8093	10683	13369	18022	23232	20614	23657	27567	30656	30526	30657
Івано-Франківська	5238	6916	8157	10055	12940	12485	14814	19386	23379	24022	24339
Київська	6652	8673	10918	15033	20593	21769	26140	34420	40483	39988	40046
Кіровоградська	5122	6394	7723	9546	13515	13096	15533	19918	22082	25533	25940
Луганська	5973	8131	10085	13628	18338	16562	19788	25067	25950	24514	12104
Львівська	5396	6657	8351	10915	13902	14093	16353	20490	24387	24937	25806
Миколаївська	6424	7801	9769	12227	16175	17050	20276	23402	24838	27355	26950
Одеська	7028	8619	10379	13827	19638	20341	22544	25748	27070	29118	28107

Продовження додатку А

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Полтавська	8841	11574	14330	18500	22476	22337	29652	35246	38424	39962	40914
Ровенська	4817	6269	7724	9695	12217	11699	13785	16735	18860	19003	22241
Сумська	5009	6497	7848	10249	13622	13631	15711	19800	21722	23517	24050
Тернопільська	3516	4603	5819	7510	9688	10240	11713	15055	16644	16819	18655
Харківська	7182	9025	11353	15645	21294	21228	23639	27966	29972	31128	31034
Херсонська	4546	5713	6744	8122	11944	12256	14346	16990	17910	19311	19947
Хмельницька	4549	5764	7023	9100	11932	11780	13602	17260	19920	20165	22063
Черкаська	4853	6681	8209	10331	14581	14393	17325	21082	24558	26168	26383
Чернівецька	3589	4654	5650	7369	9771	9383	10939	13228	14529	15154	15576
Чернігівська	5163	6474	7714	10081	13213	13121	15406	19357	22096	22603	23911
м. Київ	23130	28780	35210	49795	61592	61088	70424	79729	97429	109402	109170
м. Севастополь	5847	7452	10079	12961	16592	16966	20455	24564	25872	28765	---
<i>тах/мін</i>	6,6	6,3	6,2	6,8	6,4	6,5	6,4	6,0	6,7	7,2	9,0

ДОДАТОК Б

Місії регіонів України згідно Стратегій їх розвитку на період до 2020 року

Регіон України	Місія регіону згідно Стратегії розвитку на період до 2020 року	Інноваційний тип РЕС (2014 р.)
1	2	3
АР Крим	---	
Вінницька	Підвищення якості життя та добробуту населення шляхом гармонійного соціально-економічного розвитку міст, районів, селищ і сіл області	комутант
Волинська	Велика Волинь – європейський регіон сталого розвитку та національних парків	комутант
Дніпропетровська	примножити економічне багатство області та конвертувати його в комфортні та безпечні умови проживання її мешканців	комутант
Донецька	забезпечення захисту життя, прав та добробуту кожного громадянина незалежно від місця проживання, зменшення негативних наслідків в економіці шляхом ефективного використання усіх інструментів та чинників її відновлення і модернізації, реалізація регіоном власного потенціалу розвитку, посилення конкурентних позицій регіону	комутант
Житомирська	максимальна реалізація наявного економічного потенціалу та забезпечення на цій основі високої якості життя та безпечних умов проживання населення	комутант
Закарпатська	забезпечення високої якості та рівня життя нинішнього і майбутнього поколінь закарпатців через: розвиток людського капіталу, гармонійне поєднання формування конкурентоспроможної економіки і сучасної інфраструктури зі збереженням унікальної природи і культурно-духовних традицій, ефективне використання конкурентних переваг регіону	віолент
Запорізька	спрямування об'єднаних зусиль влади, бізнесу та громади на збереження та розвиток потенціалу, традицій і цінностей Запорізької області задля поліпшення життя мешканців кожної громади регіону	пацієнт

Продовження додатку Б

1	2	3
Івано-Франківська	забезпечення добробуту та високої якості життя теперішнього і майбутніх поколінь в умовах розвитку конкурентоспроможної та інноваційної економіки на засадах збереження культурних традицій, природних особливостей та переваг краю	експлерент
Київська	Київщина – це колиска українського народу. Київщина – це серце сучасної України. Київщина – це мати, що єднає своїх синів зі Сходу та Заходу, з Півночі та Півдня.	комутант
Кіровоградська	підвищення добробуту населення області шляхом досягнення сталого соціально-економічного розвитку та здійснення глибоких структурних трансформацій в економічній та соціальній сферах, реалізації конкурентних переваг регіону, розвитку міжнародної співпраці та міжрегіональної кооперації в межах Центрального регіону України	пациєнт
Луганська	створення умов для вирішення нагальних проблем, забезпечення захисту життя, прав та добробуту кожного громадянина незалежно від місця проживання, запровадження дієвих заходів щодо підвищення рівня конкурентоспроможності та енергозбереження; створення нових робочих місць; переорієнтація та перехід на нові ринки збуту регіональної продукції; поліпшення екологічної ситуації та розвитку людського потенціалу в області	комутант
Львівська	активний провідник євроінтеграційного курсу України, регіон гармонійного людського розвитку, інноваційно-орієнтованої, інтегрованої в національний та світовий простір економіки, безпечного довкілля.	пациєнт
Миколаївська	стати успішним, конкурентоспроможним регіоном з європейською якістю життя та безпечним довкіллям.	пациєнт
Одеська	забезпечення інтеграційних зв'язків в сфері міжнародного та міжрегіонального співробітництва у напрямку покращання ділового та інвестиційного клімату шляхом застосування сучасних комунікаційних технологій	експлерент
Полтавська	український форпост Лівобережжя, лідер економічного та культурного розвитку	комутант

Продовження додатку Б

1	2	3
Ровенська	перехрестя реальних можливостей для реалізації всіх видів економічної діяльності та втілення найрізноманітніших і найсміливіших бізнес-ідей, це територія унікальних природних ресурсів Полісся, де збережено історико-культурну спадщину та національні традиції українського народу, це комфортний для проживання регіон, в якому створено рівні умови для всебічного та гармонійного розвитку людини	комутант
Сумська	стати успішним конкурентоспроможним регіоном з європейської якості життя та безпечним довкіллям	експлерент
Тернопільська	стати успішним, конкурентоспроможним регіоном шляхом реалізації наявного економічного потенціалу, забезпечення нової якості життя та безпечних умов проживання населення, збереження історико-культурної спадщини та національних традицій.	комутант
Харківська	метрополізація регіону; надбання якостей одного з опорних центрів у загальноєвропейській поліцентричній системі метрополітенських регіонів, що виступають основою конкурентоспроможності своїх країн та економічного згуртування Європейського континенту	пацієнт
Херсонська	Херсонщина – сонячна скарбниця, невичерпне джерело відновлювальних ресурсів національного, світового значення. Територія інтелектуального зростання	експлерент
Хмельницька	Хмельниччина – провідний регіон Південно-Західної України, у якому хочеться жити та працювати, який хочеться відвідувати та в який хочеться інвестувати. Хмельниччина – регіон з низьким екологічним навантаженням, економіка якого базована на високоефективному багатопрофільному сільському господарстві, наукомістких, складальних виробництвах та торгових і транспортно-логістичних послугах.	комутант
Черкаська	підвищення якості життя нинішнього і прийдешнього поколінь черкащан, приведення його до стандартів та рівня країн Європи.	комутант

Продовження додатку Б

1	2	3
Чернівецька	забезпечення високого рівня життя населення в умовах гармонійного поєднання розвитку підприємництва на інноваційній основі із розвитком культури, науки, соціальної сфери та збереженням довкілля	пациєнт
Чернігівська	Чернігівщина – це північні ворота України. Чернігівщина – це історична і культурна перлина країни. Чернігівщина – це невичерпні можливості для розвитку.	комутант
м. Київ	До 2025 року Київ стане інноваційним центром східноєвропейського регіону з потужною конкурентною позицією та чіткими пріоритетами розвитку. Містом, що зберегло і розвиває свою унікальність та історичний спадок, постійно підвищує якість життя мешканців і привабливість для ведення бізнесу. Його розвиток здійснюватиметься у тісній співпраці із підприємцями та інвесторами, при постійному поліпшенні системи управління, із збереженням зеленого надбаня міста. У міжнародному масштабі Київ буде охарактеризований як 1) найзеленіша столиця Європи, 2) визнане місце зустрічі Заходу та Сходу, 3) екологічне чисте місто, яким пишаються його мешканці.	пациєнт
м. Севастополь	---	---

ДОДАТОК В

Рис. Система стратегічного державного регулювання регіонального розвитку

Джерело: власні дослідження.

ДОДАТОК Г

Рис. Елементне наповнення Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020»
Джерело: систематизовано автором за даними [159].